

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

HITTA UT!

Till natur- och upplevelsevärden
i Östa naturreservat

Tora Myhr och Maria Raustorp

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet
EX0504 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp
Nivå: Avancerad A2E

© 2017 Tora Myhr och Maria Raustorp
e-post: tora.myhr@gmail.com, maria.raustorp@hotmail.com

Titel på svenska: Hitta ut! Till natur- och upplevelsevärden i Östa naturreservat
English title: Find out! To values and experiences of nature in the Östa nature reserve

Handledare: Maria Wisselgren, institutionen för stad och land
Examinator: Kerstin Nordin, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Anna Robling, institutionen för stad och land

Omslagsbild: Östa naturreservat, tagen av författarna 2017
Upphovsrätt: Samtliga bilder/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med
tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Samtliga kartor är bearbetade av författarna 2017.
Där ingen källa anges är författarna ansvariga.

Originalformat: liggande A3

Nyckelord: gestaltning i naturmiljö, inkluderande friluftsliv, naturreservat, naturupplevelse,
naturvärden, tillgänglighet

Key words: accessibility, design in nature, inclusive outdoor life, nature experience, nature
reserve, nature values

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

FÖRORD

Idén till att göra ett examensarbete med naturen som utgångspunkt startade i ett gemensamt intresse för naturupplevelser och friluftsliv. Eftersom examensarbetet var en möjlighet för oss att fritt bestämma ämnesområde fick vi chans att sammankoppla vårt naturintresse med vår framtida yrkesroll. Genom examensarbetet fick vi som landskapsarkitekter en djupare förståelse för gestaltning i natur och vi utvecklade vår förmåga att gestalta utifrån vegetations- och terränganpassning. Arbetet gav även oss ökad kunskap om vilka krav naturen behöver uppfylla för att upplevas tillgänglig och hur landskapsarkitektur kan bidra till ett tillgängligt friluftsliv. Att arbeta med examensarbetet har varit både roligt och lärorikt

Det här är vårt avslutande arbete på landskapsarkitektutbildningen och vi är nu i sluttampen av våra fem år på Ultuna. Vi vill rikta ett stort tack till alla som har uppmuntrat och hjälpt oss under utbildningen. Tack till nära och kära som stöttat oss när det känts tungt och knutit oss till jorden när vi svävat för högt. Ett särskilt tack till vår handledare Maria Wisselgren, en glädjespridare deluxe vars sinne för gestaltning inspirerat och hjälpt oss under arbetets gång.

Tack också till Camilla Winqvist och Inga-Britt Persson som gett oss sin tid och värdefull kunskap om Östa naturreservat. Vi vill även tacka alla bibliotekarier anslutna till chattfunktionen vid Sveriges lantbruksuniversitets bibliotek. Utan er skulle vi säkerligen haft flera refereringsmissar. Sist men inte minst vill vi tacka varandra för det fina samarbetet.

Tora Myhr och Maria Raustorp
Uppsala, juni 2017

SAMMANDRAG

Examensarbetet syftar till att föreslå en gestaltning som tydliggör och framhäver naturvärden i ett naturreservat, för att på så vis förstärka besökares naturupplevelser. Syftet är även att tillgängliggöra friluftslivet och därigenom motivera till ett ökat användande av ett naturreservat. Arbetet utgår från Östa naturreservat som ligger i Heby kommun i nordvästra Uppland.

Det finns idag en problematik där otillgängliga naturreservat blir exkluderande för många besökare. Genom gestaltning har vi arbetat för att främja ett inkluderande friluftsliv där alla människor kan vistas i naturen på samma villkor. Ett inkluderande friluftsliv ställer krav på god tillgänglighet och användbarhet i naturområden. Naturområden möjliggör rekreation vilket medför naturupplevelser och en ökad förståelse för naturen. I arbetet låg ett stort fokus på att bibehålla känslan av orörd natur, eftersom gestaltningar i naturen påverkar upplevelsen av naturen.

Arbetet inleddes med intervjuer för att ta del av information från två personer med stor kunskap om Östa naturreservat. Genom platsbesök och en landskapskaraktärsanalys fick vi en bild av reservatets förutsättningar. Landskapskaraktärsanalysen identifierade naturreservatets naturmiljöer och vilka natur- och upplevelsevärden som var lämpliga och motiverade att tillgängliggöra genom gestaltning. Slutligen studerade vi referensprojekt för att inspireras av projekt där natur och arkitektur samspelar med varandra.

Gestaltningen var arbetets främsta metod och ledde fram till ett gestaltningsförslag. Gestaltningen utgick från ett koncept där arkitekturen inspirerades av och underordnades naturen men samtidigt upplevdes som ett nutida tillägg som kompletterade naturreservatet. Konceptet applicerades på programpunkter med ursprung i inventeringen och analysen. Programmet var vägledande för undersökande skisser över form och proportion, färg och material samt över vilka funktioner gestaltningen skulle fylla.

Genom gestaltningsprocessen skapades förslaget *Hitta ut!*. Förslaget presenterar en entréplats som fungerar som utgångspunkt till Östa naturreservat och som länkar samman målpunkter i två av reservatets karaktärsområden, stranden och myrmarken. Gestaltningen förstärker utvalda natur- och upplevelsevärden i reservatet, och tar fasta

på utblickar och vegetationens öppen- och slutenhet. I karaktärsområdet myrmark gestaltades en spång och ett fågeltorn. På spången tar gestaltningen fasta på vegetationens växlande karaktär och vid fågeltornet är betraktandet och utblickar i fokus. Vid karaktärsområdet strand gestaltades en yta för sociala aktiviteter och en utkiksplattform som framhäver utblickar över vattnet.

Förslaget möjliggör för fler människor att besöka Östa naturreservat, vilket påverkar upplevelsen av reservatet positivt. Gestaltningen ökar förutsättningarna för ett inkluderande friluftsliv och ger fler besökare möjlighet att uppleva och uppskatta naturen.

SUMMARY

This thesis is based on the Östa nature reserve located in Heby municipality in the northwest part of the province of Uppland. The nature reserve is positioned on a ridge that extends into the river Dalälven, on the border of Färnebofjärden national park. The values for outdoor life are very high within the nature reserve. This thesis creates an entrance to the Östa nature reserve and highlights its values and experiences of nature by focusing on design in natural surroundings.

KNOWLEDGE OVERVIEW

Nature areas create opportunities for recreation and experiences in nature, which means that outdoor life also contributes to an increased understanding of nature. Visiting nature reduces the risk of stress and mental fatigue, so the positive health effects of outdoor life benefit both the individual and the society as a whole. How outdoor facilities are designed affect the visitors' experience of the natural area. Humans prefer surroundings where nature dominates the built environment in comparison to natural surroundings with human interference. Therefore, the design should imitate the expression of the natural settings in order to maintain the feeling of untouched nature.

For many visitors, the entrance and its immediate surroundings is the only experience with the nature they will have. It is therefore important to have a functioning entrance to national parks and nature reserves. The entrance clarifies that the visitor has arrived and should be characterized by a high degree of accessibility.

There is a problem when inaccessible nature reserves become exclusionary to visitors. However, there is a political will to develop and improve accessibility within natural areas. In this thesis we have worked toward an inclusive outdoor life to create equal terms regardless of physical limitations. An inclusive outdoor life requires a high degree of accessibility and usability in nature areas.

PROBLEM STATEMENT

As new visitors to the Östa nature reserve, it is difficult to get an understanding of its size, the location of the different trails, and destination points. The nature reserve lacks accessibility features and there is a desire to make it more inclusive by adapting selected areas for people with disabilities. There are opportunities to develop the nature reserve to address visitors with varied experience of nature, interests and physical conditions.

PURPOSE

We propose a design to clarify and emphasize the values and experiences of nature to enhance visitors' experiences. The aim is also to make outdoor life accessible, thereby motivating increased use of a nature reserve. To fulfil the purpose the thesis answers the following research questions:

- Where can an entrance be located within the Östa nature reserve?
- How can an entrance site and nearby destination points in the Östa nature reserve be designed to inform and emphasize its natural values and nature experiences?
- How can landscape architecture increase the accessibility within the Östa nature reserve?

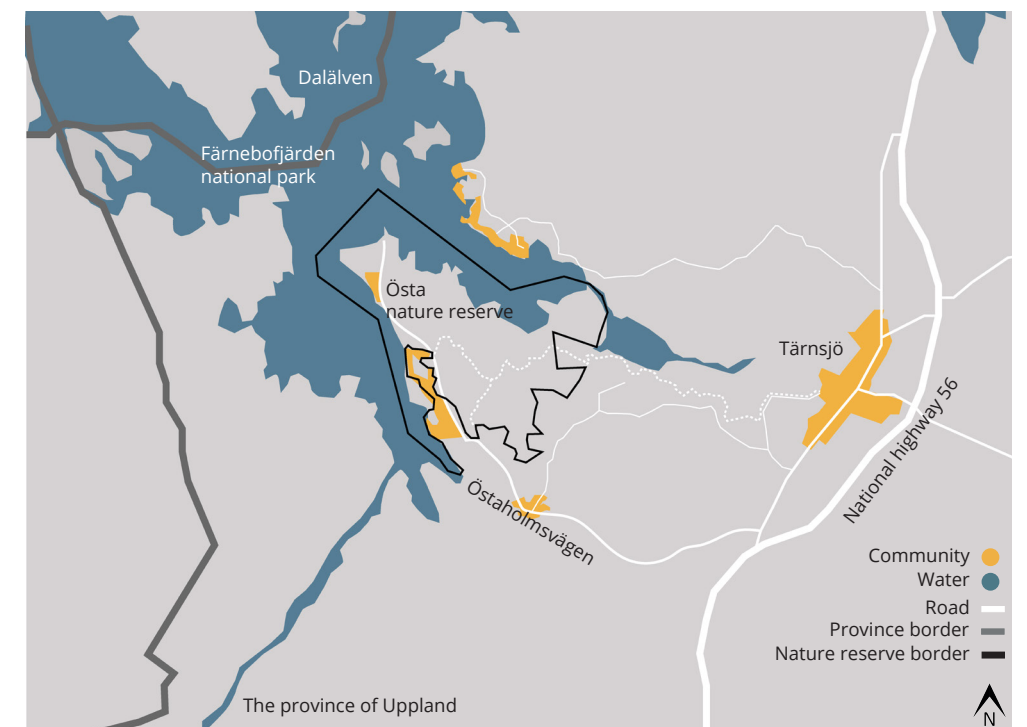
METHODS

We began the thesis by interviewing two people with extensive knowledge of the Östa nature reserve in order to learn some of their thoughts and experiences. Through inventory and a landscape character assessment (LCA), the requirements within the nature reserve became clear. The LCA identified various characteristics of the nature, values and experiences of the nature within the reserve and which of these values that were appropriate to make accessible through design. The LCA was supplemented with a comprehensive analysis of possible entrances and accessibility within the nature reserves. We also visited five reference projects in Uppland to get inspiration of where nature and design interact and the architecture is used to make the nature and its values accessible.

The main method was the design process which led to a design proposal. During the process a concept, a design program, and sketches were used to identify and solve problems, as well as to communicate and test design ideas. The program worked as a framework in finding the shape and proportions of the design, which colours and materials to use, and which functions the design should provide.

Östas' location in Uppland, Sweden. ©Lantmäteriet (2017c).

The map show the Östa nature reserve and its context around Tärnsjö, Uppland. ©Lantmäteriet (2017b).

The thesis consists of five parts that guides the reader through the design process towards the final proposal and the concluding discussion.

INVENTORY AND ANALYSIS

The inventory showed that a large part of the nodes, facilities and activities within the Östa nature reserve follows Östaholmsvägen. Accessibility beyond Östaholmsvägen varies and it is difficult to orientate within the reserve, especially for visitors that leave the prepared hiking trails. Large parts of the environment within the reserve are wet marshlands and large forest areas with terrain that shifts between flat areas to parts with blocky ground.

Based on the LCA, five characteristics of the nature were identified: marshland; fir forest; the waterfront; crop land and meads; and pine forest. Of these five we continued working with two and used them as the site for our design. Marshland and the waterfront both have high values and nature experiences, and large parts of the nature reserve consist of these characteristics.

Parts of the marshland and the waterfront are neighbouring Östaholmsvägen and its existing infrastructure, which makes them easy to reach and suitable for accessibility solutions.

One of the marshlands contains a board walk leading towards a popular bird tower. Through the board walk, visitors are guided through open and closed passages where vegetation determines the space, and the variation in rhythm creates a varied experience for the visitor. Close to the marshland, a waterfront provides opportunities to accentuate the sight lines over the open water. Both sites can be highlighted through design by enhancing the different nature experiences at each location.

The analysis indicate that the Östa nature reserve was in need of an entrance to increase the site’s sense of orientation and to create a starting point for visitors to the nature area. We placed the entrance in the middle of the nature reserve, close to Östaholmsvägen and the hiking trails within the area. This makes the entrance easily accessible and visible to visitors. The location also creates a link between the marshland and the waterside. By using already exploited land, the impact of the design is softened.

DESIGN PROCESS

The design process started with a concept where the architecture were to be inspired by and subordinated the nature, but at the same time be perceived as a contemporary complement to the nature reserve.

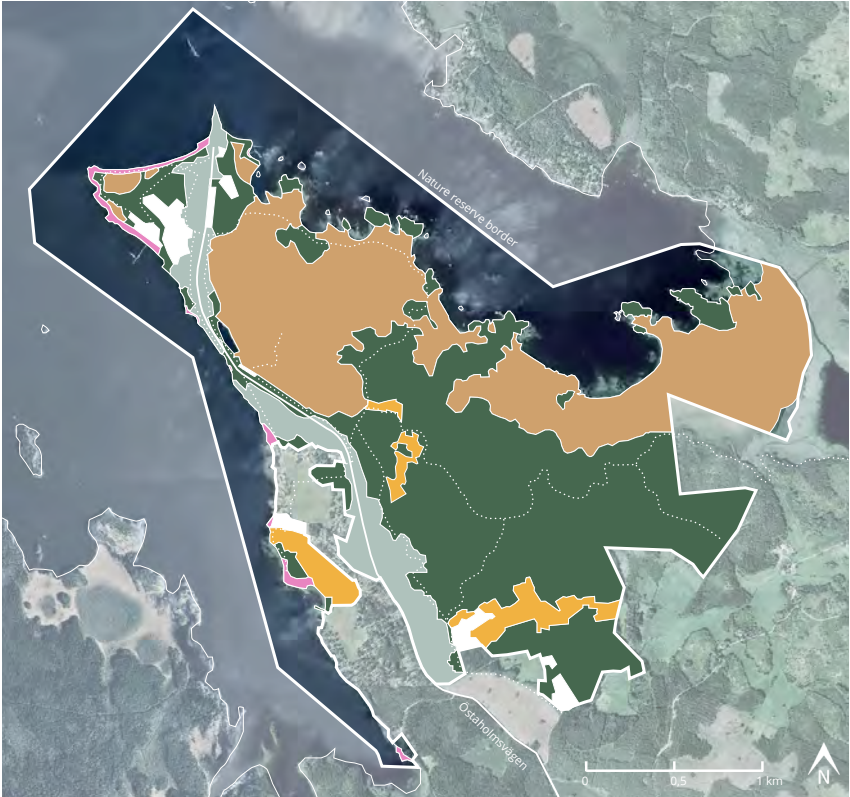
The design program:

- The design should increase the accessibility in Östa nature reserve
- Service and desirable functions should be present in the area
- The design should emphasize and strengthen the values and experiences of the nature in the reserve
- The design should be uniformly designed to give a coherent impression
- The design should be subordinate to nature to reduce the visual impression of the built-in elements

The design program guided us through investigating sketches of shape and proportion, colour and material as well as which functions the design should fill. Our intention was to enhance selected values and experiences of the nature at each site. The proposal’s colour scheme and material were inspired by the nature within the nature reserve to reduce its visual impact and integrate the design with the surroundings. We also found inspiration in the reference projects.

Nature characteristics

- Marshland
- Fir forest
- The water front
- Crop land and meads
- Pine forest
- Habitations
- Roads
- Hiking trails

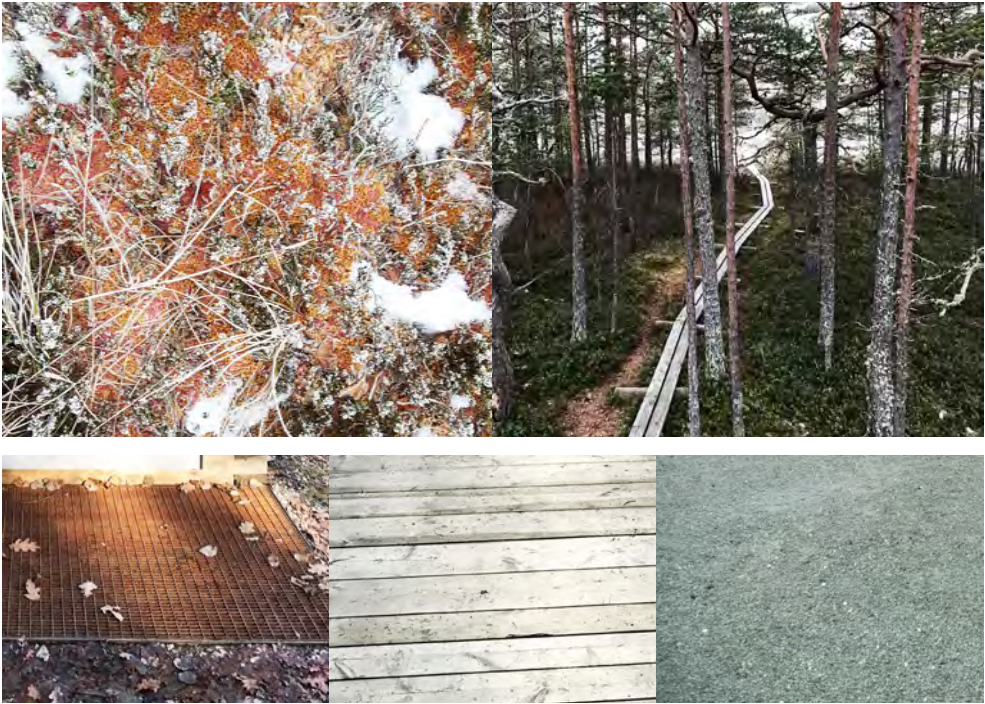
The map shows the nature reserve and the five different nature characteristics we identified through the LCA. ©Lantmäteriet (2017a).

A board walk wind through the open and closed areas of the marshland. At the end of the board walk the bird tower offers great sight lines over the open marshland.

At the waterfront the contact with the water and the great sight lines over the open water are the strongest values.

The colour scheme and materials were inspired from the nature within the nature reserve. To resemble the orange and brown colours within the marshland, corten steel and wood were used. The pine trees shifts in cooler shades of grey, green and black which are imitated by aged wood and stone dust.

THE PROPOSAL

Through the design process we created the proposal *Hitta ut! (Find out!)*. The proposal has a simple and repetitive design that contributes to a coherency from the waterfront, through the entrance and towards the marshland and the bird tower. The design is subdued in relation to the nature and the repetition increases the site's sense of orientation. The design highlights selected values and experiences of the nature and creates opportunities for a wider range of people to visit the nature.

Hitta ut! presents an entrance that serves as a starting point to Östa nature reserve, which links together the two character areas the marshland and the waterfront. The proposal highlights selected values and experiences of the nature and focuses on prominent sight lines and variations in the vegetation. Within the marshland a board walk and a bird tower were designed. The board walk is made out of wood which blend in to the surroundings. The board walk guides visitors through the marshland towards the bird tower. By the bird tower, there are great sight lines and the atmosphere is prodigious and calm. The tower has a simple design with two floors and the lower floor is fully accessible. At the entrance, in the opposite direction from the marshland, another board walk lead visitors toward the waterfront. A platform emphasize the sight lines towards the water and there are also room for social activities.

DISCUSSION

In this thesis we've worked with "soft values" like feelings and experiences. These will differ from person to person. Since the design is based on subjective perceptions, our personal preferences affect the design.

The architecture promotes the nature and helps visitors to see and understand it. The colours are neutral the material blend in with the nature, which contributes to highlight the characteristics of the nature. However, a design that is too well integrated can be difficult to detect and there is a risk that it won't be used. The result could be that the design fails to fulfil its purpose. On the other hand, when the architecture is the site's attraction the risk of losing the feeling of untouched nature is greater. However, protruding architecture could contribute to an increased number of visitors which could rise the interest in nature.

By focusing on natural values and nature experiences, this thesis contributes to an increased understanding for design in natural surroundings and how landscape architects can work for a more inclusive and accessible outdoor life.

The parking lot at the entrance gradually turns into a forest. The pine trees are planted in stone dust, which creates a smooth transition from the exploited parts to the more natural areas. At the site there is a rest room and in the back the entrance area and the board walk are visible.

Along the board walk, there are two meeting places where visitors can sit down on a wooden bench. The surface is made of corten steel, which contrasts against the aged wood and highlights the meeting place from a long distance. The meeting places are located so when sitting down visitors get great views over the marshland's unique character.

The bird tower is located on the border between a pine grove and the open marshland. There are benches on both floors and the sparse railing facilitates sight lines.

At the waterfront there is a platform which highlights the sight lines over the water. Benches, tables and a barbecue make room for social activities like picnic.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANDRAG.....	4	Utkiksplattform vid Hammarskogs herrgård.....	30	Metoddiskussion.....	57
SUMMARY.....	5	Platsval och utformning.....	30	Yttre påverkan.....	57
DEL 1 - FÖRUTSÄTTNINGAR		Faciliteter och tillgänglighet.....	30	Landskapskaraktärsanalys.....	57
INTRODUKTION.....	12	Materialval.....	30	Referensprojekt.....	57
Människan och naturen.....	12	Vad vi tar med oss.....	30	Slutsats.....	57
Läsanvisningar.....	12	Fågeltorn vid Dalkarlskärret, Hammarskogs naturreservat.....	31	Nya frågeställningar.....	58
KUNSKAPSÖVERSIKT.....	13	Platsval och utformning.....	31	REFERENSER.....	59
Människans preferens för naturen.....	13	Faciliteter och tillgänglighet.....	31	BILAGA 1 - LANDSKAPSKARAKTÄRSANALYS	
Tillgänglig natur och ett inkluderande friluftsliv.....	13	Materialval.....	31	ÖVER ÖSTA NATURRESERVAT	
Värdet av en entré.....	13	Vad vi tar med oss.....	31		
Problematik i Östa naturreservat.....	14	Fågeltorn vid Övre Föret, Uppsala.....	32		
Begreppspreciseringar.....	14	Platsval och utformning.....	32		
SYFTE.....	15	Faciliteter och tillgänglighet.....	32		
METOD.....	16	Materialval.....	32		
Landskapskaraktärsanalys.....	16	Vad vi tar med oss.....	32		
Platsbesök.....	16	PROGRAM.....	33		
Intervju.....	16	DEL 3 - GESTALTNINGSPROCESS			
Referensprojekt.....	17	GESTALTNING.....	36		
Gestaltning.....	17	Koncept.....	36		
DEL 2 - FÖRARBETE		Gestaltningsprogram.....	36		
INVENTERING OCH ANALYS.....	20	Finna funktion.....	36		
Skyltning och information.....	20	Form och proportion.....	36		
Se och göra.....	20	Färg och material.....	37		
Faciliteter och tillgänglighet.....	20	Entréplatsen.....	38		
Landskapskaraktärsanalys.....	21	Stormossen.....	40		
Myrmark.....	22	Strandkanten.....	41		
Strand.....	24	DEL 4 - FÖRSLAGET			
Placering av entré.....	26	HITTA UT.....	44		
REFERENSPROJEKT.....	27	Entréplatsen.....	45		
Huvudentrén till Färnebofjärdens nationalpark.....	28	Entréytan.....	47		
Platsval och utformning.....	28	Stormossen.....	48		
Faciliteter och tillgänglighet.....	28	Spången.....	49		
Materialval.....	28	Fågeltornet.....	50		
Vad vi tar med oss.....	28	Strandkanten.....	52		
Utkiksplattform vid Stora Kärret, Hammarskogs naturreservat.....	29	DEL 5 - DISKUSSION			
Platsval och utformning.....	29	DISKUSSION.....	56		
Faciliteter och tillgänglighet.....	29	Idé och koncept.....	56		
Materialval.....	29	Entréplatsen och dess påverkan på landskapet.....	56		
Vad vi tar med oss.....	29	Gestaltning i samklang med naturen.....	56		
		Tillgänglig naturupplevelse i skyddad natur.....	57		

DEL 1
FÖRUTSÄTTNINGAR

KUNSKAPSÖVERSIKT

I det här kapitlet presenteras tidigare forskning för att sätta arbetet i ett sammanhang. Kapitlet handlar inledningsvis om människans relation till naturen. En tydlig utgångspunkt i vårt arbete är att alla ska ha möjlighet att vistas i naturen. Därför lyfter kunskapsöversikten vikten av ett inkluderande friluftsliv och hur naturmiljöer kan utformas så att de blir inkluderande för alla. Avslutningsvis lyfter vi dagens problematik i Östa naturreservat.

MÄNNISKANS PREFERENS FÖR NATUREN

Natur kan finnas nära den urbana miljön, vara påverkad av människan och fortfarande kännetecknas som natur, men det som vanligtvis kännetecknar natur är att den består av en betydande mängd vegetation (Kaplan, Kaplan och Ryan 1998, s. 1).

I mitten av 1980-talet myntades begreppet biofili som beskriver människans medfödda kärlek till livet och allt som lever (Wilson 1984, s. 1). Enligt Ward Thompson (2010, s. 193) kan teorin tolkas som en mänsklig längtan efter kontakt med naturen. I motsats till biofili innebär biophobia ett obehag att vistas i natur, vilket kan komma från en nedärvd rädsla eller ha ursprung i en negativ upplevelse i naturen (Kellert & Wilson 1993, s. 76).

Författarna Kaplan och Kaplan (1989, s. 49) menar att omgivningar där naturen dominerar över den byggda miljön är mer omtyckta än naturmiljöer med mänskliga ingrepp. Människan är med andra ord känslig för artificiella inslag i naturmiljö. Om önskan är att bibehålla känslan av orörd natur, bör ett tillägg i naturmiljön gestaltas så att det efterliknar naturen på platsen, det vill säga med samma formspråk och egenskaper som naturmiljön.

Människan föredrar omgivningar som är öppna men väl definierade, likt en savann, med jämnt underlag och träd som definierar djupet i landskapet (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 48-49). I dessa omgivningar är det enkelt att hämta nödvändig information. En stor del av landskapets information är knuten till de objekt som finns i det, såsom hus och träd (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, ss. 9-10). Hur objekten är organiserade påverkar människans förmåga att förstå och utforska landskapet. Det är lättare att förutse vad som kommer att hända i väl avgränsade miljöer än i områden med tät vegetation och brutna siktlinjer som gör det svårt att förstå vad som väntar (Kaplan & Kaplan 1989, ss. 48-49; Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, ss. 11-12). Likaså kan öppna fält som saknar fokuspunkter upplevas

som enformiga vilket minskar lusten att utforska platsen. Jay Appleton (1996, ss. 64-66) hävdar i sin teori *prospect and refuge* att människan föredrar platser i utemiljön där de kan uppehålla sig utan att bli sedda. Det innebär att landskap med goda möjligheter till överblick över omgivningen och som går att gömma sig i är mer tillfredsställande än landskap som saknar dessa alternativ.

Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, ss. 12-13) lyfter fram fyra aspekter som positivt påverkar människors uppfattning om ett landskap; *sammanhållning*, *komplexitet*, *läsbarhet* och *mystik*. En sammanhållen miljö är ordnad och uppdelad i tydliga områden, vilket gör det enkelt för besökare att förstå hur platsen är uppbyggd. Likartade egenskaper och repetition bidrar till aspekten sammanhållning och gör att besökare känner sig trygga på platsen (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, ss. 14, 32). En komplex plats är uppbyggd av många element som skapar en känsla av att det finns mer att upptäcka längs vägen. Det kan förstärka lusten att utforska platsen ytterligare (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 16). För att en komplex plats ska uppfattas som tilltalande behöver den ha en hög grad av sammanhållning (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 14). En läsbar plats är uppbyggd av minnesvärda element som underlättar orienterbarheten, exempelvis landmärken eller särskiljande områden (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 15). Läsbarheten gör att besökare känner igen sig och leder till en ökad trygghetskänsla. Genom att låta landskapet antyda vad som kommer, exempelvis genom svängda gångvägar eller vegetation som delvis skymmer vad som ligger framför, inbjuds besökare att utforska mer. Om siktlinjerna istället helt hindras försvinner känslan av mystik.

TILLGÄNGLIG NATUR OCH ETT INKLUDERANDE FRILUFTSLIV

Rättigheten att kunna vistas fritt i den svenska naturen kallas allemansrätten och är en väsentlig grund för ett fritt friluftsliv (Miljödepartementet 2010, s. 10). Mer utförligt kan allemansrätten beskrivas som människans möjlighet till välbefinnande, naturupplevelser, ökad kännedom om miljö och natur samt samhörighet (Naturvårdsverket 2015a, s. 7). Att vistelse i natur ska kunna utövas av alla människor benämns som *ett inkluderande friluftsliv*. Ett inkluderande friluftsliv ställer krav på att det finns naturområden som har god tillgänglighet och användbarhet (Miljödepartementet 2010, ss. 13-14). Mebus et al. (2013, s. 14) beskriver i handboken *Tillgängliga natur- och kulturområden*

att tillgänglighet handlar om fysisk utformning, att naturen ska upplevas som en plats som är möjligt att nå, komma ut i, röra sig i och ta sig från, oavsett funktionsnedsättning. Enligt författarna handlar tillgänglighet även om kunskapsförmedling och information. Ett av de viktigaste uppgifterna med informationsspridning är att väcka intresse och sprida kunskap om vad besökare kan göra i området och varför det är värt att besöka (Naturvårdsverket 2011, s. 16). Informationen bör täcka vad besökare praktiskt kan förvänta sig finna i området beträffande service och anordningar och informationen ska vara tillgänglig både innan och under besöket (Naturvårdsverket 2011, s. 15). För att underlätta vistelse i natur är det viktigt att ta hänsyn till och motverka hinder för personers och grupperas deltagande i friluftsliv, vilket i slutändan handlar om rättvisa och demokrati (Emmelin et al. 2010, s. 150).

Beroende på naturområdets karaktär och nyttjandegrad går det att arbeta med zoner. Zoneringen syftar till att dela in naturområdet i delområden som har en varierad grad av orördhet och därmed tillgänglighet (Naturvårdsverket 2007, ss. 33-36). Genom zoneringen går det att avgöra vilka funktioner som lämpar sig för vilken zon och på så sätt går det att skapa en mångfald av upplevelser. Vanligt förekommande är entrézon, mellanzon och inre zon, där entrézonen är fullt tillgänglig och den inre zonen karaktäriseras av orördhet (Naturvårdsverket 2007, ss. 33-36).

Naturvårdsverket har en pågående utveckling att tydliggöra och tillgängliggöra Sveriges nationalparker som ett attraktivt turistmål med hjälp av arkitektur (Naturvårdsverket 2009, s. 3). Detta förverkligas genom entréområden, naturum och formulering av ett gemensamt identitetsprogram för nationalparkerna (Naturvårdsverket 2009, s. 3; Nordström 2011, s. 7). Syftet är att framhäva platsernas upplevelsevärden och stärka människors kunskap och engagemang för naturvård (Nordström 2011, s. 7). Arkitekturen fungerar alltså som en förbindelse mellan människa och natur som underlättar vistelse i naturmiljön.

VÄRDET AV EN ENTRÉ

I nationalparker, naturreservat och andra skyddade naturområden är det centralt att ha en eller flera väl fungerande entréplatser (Naturvårdsverket 2011, s. 16). Entréplatsen ligger vanligtvis inom 200 meter från

vägar och byggnader och är besökarens första möte med naturområdet och en bekräftelse på att besökaren har kommit fram (Naturvårdsverket 2007, ss. 33-34). Entrén är en viktig del av upplevelsen av naturområdet, för många besökare är den iordningställda entrén och dess direkta närhet deras enda kontakt med naturområdet (Nordström 2011, s. 13; Naturvårdsverket 2015b, s. 19).

I publikationen *Riktlinjer för entréer för Sveriges nationalparker* anger Naturvårdsverket (2015b, s. 3) riktlinjer för hur en entréplats kan utformas med tanke på tillgänglighet och organisation för att stärka besökarens positiva upplevelser av naturområdet. Alla ska känna sig välkomna, både svenska och utländska besökare, naturvana som “naturdebutanter” (Naturvårdsverket 2015b, s. 16). Naturreservat har inga liknande riktlinjer, men eftersom de fyller samma funktion som en nationalpark går det att använda sig av Naturvårdsverkets riktlinjer även vid gestaltning i ett naturreservat (Mebus et al. 2013, s. 75). Riktlinjerna beskriver att entréplatsen är en betydande plats för naturområdet. Entréplatsen ska introducera naturen i området och präglas av det omgivande landskapet. Det är alltså naturen som ska vara i fokus av upplevelsen på platsen. Vid byggda element ska naturområdets karaktär återspeglas i arkitekturen (Naturvårdsverket 2015b, s. 19).

Entréplatsens placering och läge i landskapet påverkar besökarens upplevelse av naturen eftersom entrén är det första mötet med området. Om en stor del av landskapets karaktär påverkas av utblickar, är det lämpligt att placera entréplatsen där det finns möjlighet att se ut över landskapet (Naturvårdsverket 2015b, ss. 19-20). Lägesvalet påverkar även entréplatsens potentiella intrång i den omgivande naturmiljön.

Upplevelsen av naturområdet påverkas positivt om entréplatsen är organiserad på ett logiskt sätt så att besökare får en tydlig förståelse för platsen. Förflyttningen mellan olika funktioner på platsen ska även ske på ett uttänkt och smidigt sätt (Naturvårdsverket 2015b, s. 24).

Vid entrén ska det finnas parkeringsmöjligheter, plats för eventuella byggnader och information om området (Naturvårdsverket 2015b, s. 24). Information om naturens upplevelsevärden och orienteringsanvisningar ska vara placerade så att den är tillgänglig för alla besökare. Vägvisning är viktig att ha inom området och kan med fördel förlängas ut som vägledande skyltning så att

besökare lätt hittar till entréplatsen. Det är eftersträvänsvärt att entréplatsen är centralt belägen i naturområdet, eftersom det förenklar orientering och gör att entrén kan visa vägen ut i naturen (Naturvårdsverket 2015b, s. 24). I slutet av riktlinjerna uppmärksammar Naturvårdsverket (2015b, ss. 32-33) vikten av entréplatsens estetiska utformning. Utformningen ska vara av hög arkitektonisk kvalitet, vilket innebär att den ska präglas av långsiktigt hållbara lösningar, både i utformning och i materialval.

Liknande projekt har genomförts vid Norges nationella turistvägar där flera rastplatser gestaltats för att förstärka den unika natur som vägen passerar genom (Nasjonale turistveger u.å.a). Projektet har lett till turism från hela världen och flera av rastplatserna har vunnit arkitekturpriser (Nasjonale turistveger u.å.b).

PROBLEMATIK I ÖSTA NATURRESERVAT

Som kunskapsöversikten visar är naturreservat och nationalparker en viktig resurs inom friluftslivet, och vistelse i natur bidrar till en ökad folkhälsa. Friluftslivet bidrar även till en ökad förståelse för naturen och naturområden är tänkbara platser för rekreation där människor ges möjlighet att uppleva naturen. Mebus et al. (2013, s. 17) förklarar att tillgängligheten i statliga och kommunala friluftsområden och skyddade områden kan utvecklas. Likaså skriver Miljödepartementet (2010, s. 13) uttryckligen i sin proposition *Framtidens friluftsliv*, att tillgängligheten inom skyddade naturområden ska förbättras för att naturen ska kunna användas av fler invånare. Det verkar med andra ord finnas en påtalad problematik där otillgängliga naturreservat med bristande information och fysisk utformning blir exkluderande för många besökare.

Östa naturreservat är ett lokalt besöksmål för rekreation. Besökare åker dit för stränderna, närheten till vattnet och de vandringslingor som finns i reservatet (Upplandsstiftelsen u.å. c). Som förstagångsbesökare är det dock svårt att få en förståelse för reservatets storlek, vandringslingornas dragning, vilka målpunkter som finns och var de ligger (Runfeldt & Roos 2007, s. 11). I skötselplanen över Östa naturreservat framgår att ett av syftena med reservatsbildningen är att:

“bevara ett område med höga värden för det rörliga friluftslivet och turism samt främja allmänhetens möjligheter till naturupplevelser, till exempel genom

att förvalta friluftsanordningar/-anläggningar eller utveckla naturpedagogik.”

(Heby kommun 2006, s. 3)

Det finns även en önskan att anpassa utvalda delar av naturreservatet för personer med funktionsnedsättningar, vilket kan göra reservatet mer besöksvänligt för fler besökare i det långa loppet (Runfeldt & Roos 2007, s. 11). Även Heby kommun, som förvaltar naturreservatet, vill utveckla området som besöksmål. Camilla Winqvist¹ vill att Östa naturreservat ska bli ett mer populärt besöksmål. Hon ser gärna att det i framtiden finns tydligare information om området, både digitalt och på plats, och att informationen når ut till fler människor. Östa naturreservat bör alltså utvecklas till en målpunkt som vänder sig till besökare med varierande erfarenhet av naturen, intressen och fysiska förutsättningar.

BEGREPPSPRECISERINGAR

Nedan presenteras, i arbetet, vanligt förekommande begrepp.

Naturvärden - De inneboende värden som naturen består av, det kan vara någonting i naturen som är estetiskt tilltalande, det kan vara bra för den biologiska mångfalden, det kan vara natur som vi uppfattar som orörd. Naturvärdet ska kunna påverka människor positivt.

Naturupplevelse - När en person vistas i naturen och är med om någonting som gör avtryck hos personen. Personen ska uppfatta och värdera upplevelsen på ett känslomässigt plan och det ska vara kopplat till vistelsen i naturen.

Upplevelsevärden - Naturen ger människan upplevelser och när upplevelsen är positiv påverkar det vårt välbefinnande och hälsa (Boverket 2007, s. 13). Enligt Boverket (2007, s. 19) omfattas välbefinnandet av fyra upplevelsevärden med olika kvaliteter inom respektive upplevelsevärde.

“ *Ostördhet i en variationsrik miljö* - ostördhet, stort och fritt, fritt från buller, variationsrik miljö, vackert.

Naturpräglad miljö - trädrikt, växter och djur i naturlig miljö, naturartad område, lugn och fridfull karaktär.

Möjlighet till återhämtning - möjlighet att bli uppiggad och bättre till mods, möjlighet att bli lugnad och avspänd, möjlighet att hålla sig i trim och att vara frisk.

Trygghet i en välskött miljö - park med gräsmattor, att det är städad, trygg och säker miljö. “

(Boverket 2007, s. 19)

SYFTE

Syftet är att föreslå en gestaltning som tydliggör och framhäver naturvärden i ett naturreservat, för att på så vis förstärka besökarens naturupplevelser. Arbetet syftar även till att tillgängliggöra friluftslivet och därigenom motivera till ett ökat användande av naturreservatet.

För att uppfylla syftet svarar vi på följande frågor:

- Var kan en entréplats lokaliseras i Östa naturreservat?
- Hur kan en entréplats och närbelägna målpunkter i Östa naturreservat gestaltas för att informera om och framhäva dess natur- och upplevelsevärden?
- Hur kan landskapsarkitektur tillgängliggöra Östa naturreservat?

Genom att sätta natur- och upplevelsevärden i fokus bidrar arbetet till en ökad förståelse för gestaltning i naturmiljö och hur landskapsarkitekter kan arbeta för ett inkluderande och tillgänglig friluftsliv som många besökare kan ta del av.

METOD

Detta kapitel presenterar och motiverar de metoder och verktyg som användes för att besvara arbetets frågeställningar och arbeta fram ett gestaltningsförslag.

LANDSKAPSKARAKTÄRSANALYS

Syftet med analysen var att identifiera vilka naturmiljöer, natur- och upplevelsevärden fanns i Östa naturreservat och vilka som var lämpliga och motiverade att tillgängliggöra genom gestaltning. Vi genomförde metoden med en landskapskaraktärsanalys som kompletterades med en övergripande analys över områdets upplevda entréer samt hur tillgängligt området är ur framkomlighetssynpunkt och orienterbarhet.

Landskapskaraktärsanalysen användes till att identifiera och beskriva variationer i landskapet och produkten blev en karta över varje karaktärsområde med tillhörande beskrivning (Natural England 2014, ss. 8, 14).

Landskapskaraktärsanalysen innehåller en skrivbordsstudie, ett platsbesök med inventering utifrån en checklista samt en analys och beskrivning av karaktärsområdena. Vi inriktade oss på att hitta natur- och upplevelsevärden med potential att utvecklas och framhävas.

En landskapskaraktärsanalys är en omfattande metod och för att den bättre skulle passa vårt ändamål, avgränsade och modifierade vi en mall som återfinns i *An Approach to Landscape Character Assessment* (Natural England 2014). Från mallen skapade vi en checklista som underlag till analysen, där vi framförallt tog hänsyn till naturliga, estetiska och upplevelsemässiga faktorer eftersom gestaltningen främst berör dessa. Vi tog mindre hänsyn till sociala och kulturella faktorer eftersom arbetet syftar till att framhäva områdets naturvärden och därför frångår det kulturella och sociala perspektivet. I analysen uteslöt vi bebyggda områden då det här arbetet berör det naturliga landskapet.

Utgångspunkten för indelningen av karaktärsområdena var en tidigare kartering av naturreservatets naturtyper (Naturvårdsverket 2017a) och en jordartskarta över området (Sveriges geologiska undersökning 2017a). Indelningen preciserades därefter vid platsbesök och byggde på vår bedömning när en karaktär växlade till en annan, vilket berodde på skiftningar i markanvändning, vegetation och topografi. Karaktärsområdena fotograferades vid platsbesöken och bilderna användes sedan som underlag för att finna respektive områdes utmärkande karaktärsdrag.

Platsbesök

För att skapa oss en personlig uppfattning om Östa naturreservat och kunna förankra arbetet till landskapet i och kring Östa gjorde vi tre platsbesök under årets första månader. Vid det första platsbesöket ville vi få en uppfattning om reservatets storlek, uppbyggnad och tydliga natur- och upplevelsevärden. Vid de efterföljande besöken arbetade vi mer systematisk med inventering och analys eftersom vi då visste vilka platser i naturreservatet som var intressanta att studera djupare. Vid platsbesöken dokumenterade platserna med foton och skisser.

Inventering

Vi inventerade området till fots och till viss del med bil. Inventeringen utfördes i två olika skalor. Dels övergripande där fokus var på att kartlägga reservatets befintliga strukturer, målpunkter och rörelsemönster, dels plats-specifikt vid platserna för gestaltning. Den övergripande inventeringen utgick från den befintliga orienteringskartan över naturreservatet (Lundin & Upplandsstiftelsen 2008). Vid den platsspecifika inventeringen undersöktes klimatförutsättningar, växtmaterial, siktlinjer, lokala målpunkter och rörelse i anslutning till den valda platsen. Den platsspecifika inventeringen utgick även den från naturreservatets orienteringskarta (Lundin & Upplandsstiftelsen 2008) samt från ortofoto från Lantmäteriet (2017a). Inventeringen ledde sedan vidare till en del av programmet för fortsatt gestaltning.

Intervju

Vid intervjuerna fick vi ta del av respondenternas föreställningar, resonemang, erfarenheter och värderingar över Östa naturreservat (Trost 2010, ss. 43-44). Vi intervjuade en respondent i taget eftersom syftet var att få reda på respondentens personliga åsikt (Trost 2010, s. 67-68). Intervjuformen var ostrukturerad och intervjuerna startade med att respondenten fick berätta fritt om Östa naturreservat och därefter ledde respektive respondent intervjun vidare. Vi ställde följdfrågor för att få så fylliga svar som möjligt.

Personerna vi intervjuade har stor kunskap om Östa naturreservat. Camilla Winqvist arbetar på Heby kommun och är förvaltare av naturreservatet. Inga-Britt Persson är föreståndare för Biosfärsrum Gröna Kunskapshuset och arbetar med att informera om reservatet.

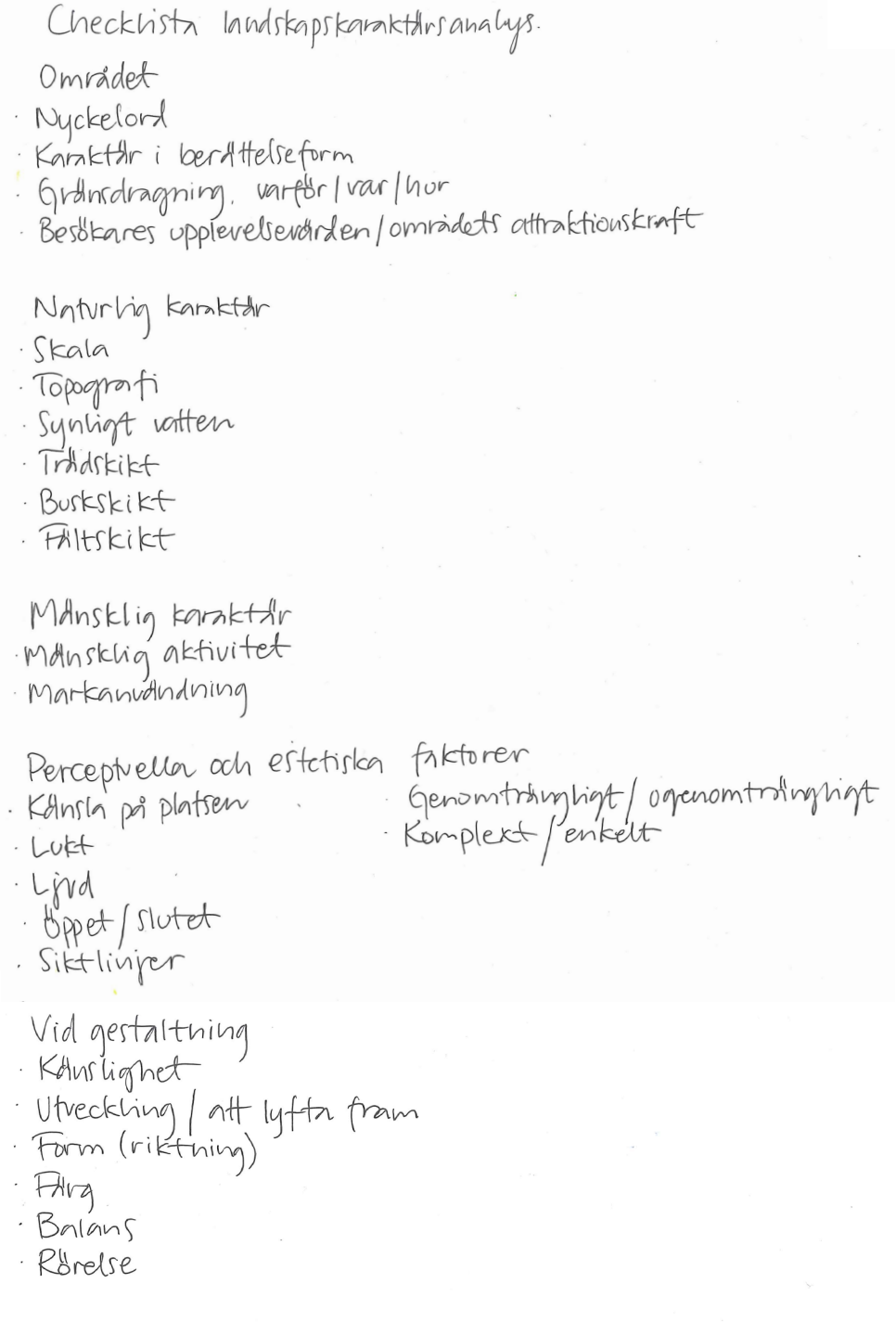

ILLUSTRATION 4. Bilden visar den checklista som användes vid landskapskaraktärsanalysen i Östa naturreservat.

REFERENSProjekt

Under våren besökte vi fem referensprojekt i tre olika naturområden som innehöll flera gestaltningar i naturmiljö. Syftet var att studera praktiska lösningar och inspireras av projekt där natur och tillägg samspelar med varandra och arkitektur används för att tillgängliggöra naturen och dess värden. Vi sökte även en förståelse för vilka funktioner och faciliteter som är lämpliga att ha i anslutning till naturområden samt inspireras av materialval. Analysen av referensprojekten låg till grund för programpunkterna för fortsatt gestaltning.

Referensprojekten var Färnebofjärdens nationalpark i nordvästra Uppland, Hammarskog naturreservat strax utanför Uppsala och fågeltornet vid Övre Föret i Uppsala. Vid studierna av referensprojekten utgick vi från en mall med aspekter för att få inspiration till gestaltningen i Östa naturreservat. Aspekterna fann vi i tidigare forskning över vad som påverkar människors upplevelser av gestaltningar i naturmiljö.

GESTALTNING

Syftet med gestaltning som metod var att ta fram ett gestaltungsförslag. Gestaltungsprocessen var inte linjär, utan ett virrvarr av tankar och sidospår som ibland ledde vidare och ibland tillbaka. Gestaltning som metod beskrivs i sin helhet i del tre av arbetet på sidan 36.

Under processen använde vi oss av olika steg för att identifiera och konkretisera problem, hitta lösningar samt kommunicera och testa våra personliga och gemensamma idéer kring olika gestaltungsfrågor. I gestaltungsprocessen fick vi hjälp av konceptet och programmet som begränsade valmöjligheterna. Konceptet höll även ihop gestaltningen till en helhet och applicerades på programpunkterna som hade sitt ursprung i inventeringen och analysen. Programmet var vägledande vid de undersökande skisserna över form och proportion, färg och material samt för vilka funktioner naturreservatet skulle inneha.

Platsval: Hur är gestaltningen placerad i förhållande till den omgivande naturmiljön?

Faciliteter: Vilka funktioner och faciliteter finns på platsen? Hur fungerar de? Hur förmedlas informationen?

Utformning: Hur förhåller sig gestaltningen till omgivande natur? Går det att se om tillägget inspirerats av/tagit hänsyn till naturen?

Materialval: Vilka material används på platsen och hur fungerar de?

Tillgänglighet: Vem kan använda platsen? Vilka tillgänglighetsanpassningar finns?

ILLUSTRATION 5. Bilden visar den mall med olika aspekter som användes vid studierna av referensprojekten. Vi tittade på platsval, faciliteter, utformning, materialval samt tillgänglighet.

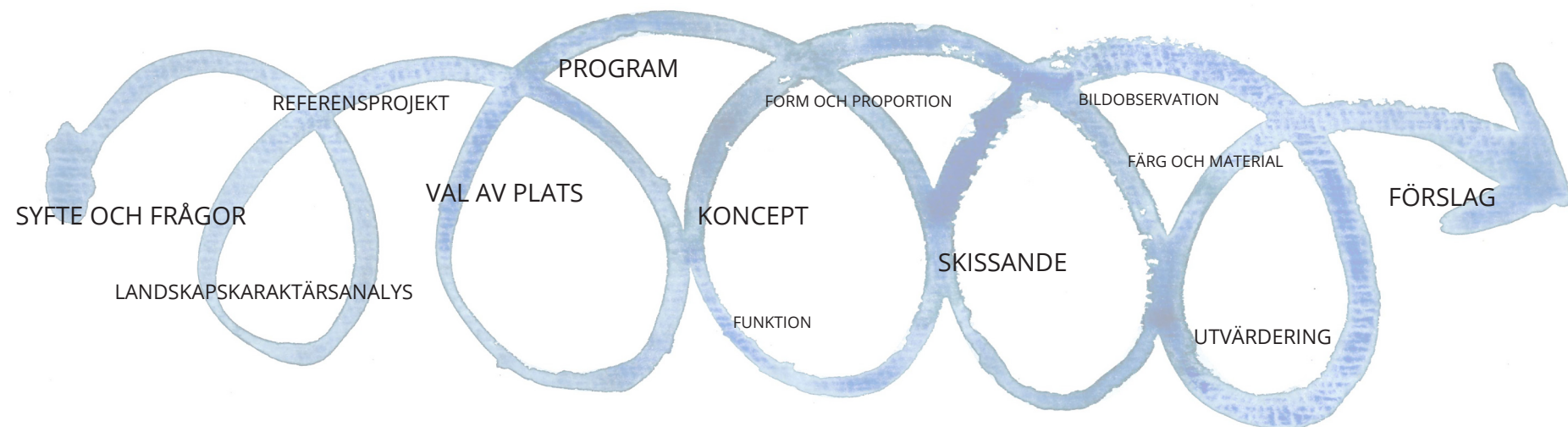

ILLUSTRATION 6. Gestaltungsprocessen kan liknas vid en spiral där processens olika steg går fram och tillbaka för att närma sig slutresultatet. Vissa metoder har haft en större roll i gestaltningen än andra och visas i spiralen med större textstorlek.

DEL 2 FÖRARBETE

INVENTERING OCH ANALYS

I detta avsnitt redovisas vår inventering och analys över Östa naturreservat. Kapitlet börjar med en övergripande inventering och analys där vi varvar inventering med bedömning. Därefter presenteras delar av landskapskaraktärsanalysen som även finns att läsa i sin helhet i bilaga 1. Vid tidpunkten för inventeringen var besöksantalet lågt.

SKYLTNING OCH INFORMATION

Östa naturreservat nås via Östaholmsvägen som sammanlänkar reservatet med Östa by, Tärnsjö och riksväg 56. Längs vägen mot naturreservatet skyltas det flera gånger mot Färnebofjärdens nationalpark. Vid naturreservatsgränsen skyltas det mot Östa by och naturreservat på två olika skyltar.

Den bristfälliga skyltningen gör det svårt att förstå när reservatet börjar och det saknas tydlig information om Östa naturreservat längs vägen mot reservatet. Östaholmsvägen uppfattas främst som en väg mot Färnebofjärdens nationalpark.

Längs Östholmsvägen finns ingen entréplats där det går att hitta samlad information om naturreservatets natur- och upplevelsevärden. På olika håll förekommer skyltar från olika aktörer mot olika målpunkter och stigar. Dessa skyltar finns främst vid vägkorsningar eller där flera vandringslingor möts.

Avsaknaden av en synlig och samlad entréplats gör det svårt att förstå när och var reservatet börjar samt vad besökare kan förvänta sig att göra och uppleva i Östa naturreservat. Det är även svårt att hitta information om nödvändiga anordningar, såsom toaletter. Eftersom skyltningen är utspridd och från olika aktörer är det besvärligt att orientera sig mellan skyltarna. Kartorna som visar naturreservatets vandringslingor överensstämmer inte med verkligheten, vilket försämrar orienterbarheten ytterligare. Den bristande informationen gör det svårt att få en helhetsbild över reservatet.

SE OCH GÖRA

I Östa naturreservat finns flera markerade vandringslingor. Ljusbäcksleden är väl skyltad och sträcker sig från Östa camping mot Gröna kunskapshuset vidare bort till Tärnsjö. Leden är en del av Upplandsleden och ger vandrare möjlighet att nå naturreservatet till fots. Reservates övriga vandringslingor är färgkodade och finns i olika längder.

Orienterbarheten längs Ljusbäcksleden är god tack vare den ordentliga skyltningen. Dock är terrängen på håll svårframkomlig. Resterande vandringslingor är tydligt utmarkerade men deras dragning är förvirrande eftersom flera slingor löper parallellt med varandra och Östaholmsvägen.

I reservatets norra och västra del finns långa sandstränder och Östa camping som är tydliga målpunkter med friluftsanordningar och verksamheter. Gröna kunskapshuset ligger intill bostadsområdet Östa by och är en utställningslokal med information om naturreservatet och intilliggande naturområden. Kunskapshuset är idag den främsta utgångspunkten för besök till reservatet. Utöver dessa målpunkter finns flera badplatser och två båtilläggningsplatser.

FACILITETER OCH TILLGÄNGLIGHET

Många av naturreservatets anordningar, såsom vindskydd, toaletter, grillplatser och bänkar med mera, är utspridda i naturreservatet. Det finns två stora parkeringsplatser som tillsammans rymmer ett hundratal bilar. Intill badplatserna finns det ytterligare några mindre parkeringsplatser.

Merparten av anordningarna är slitna, svårarvända och nästan alla saknar tillgänglighetsanpassningar. Parkeringsplatserna är väl tilltagna i förhållande till besöksantalet och när ytorna står tomma skapar de stora hål i den naturliga omgivningen.

Vandringslingorna löper främst i naturreservatets västra del, nära befintlig bebyggelse och infrastruktur. Framkomligheten i reservatet varierar och skogsterrängen skiftar mellan flackare partier till delar med blockigt underlag och sumpmarker. Stränderna består till största del av sand. Slingorna saknar tillgänglighetsanpassningar men spänger finns vid en del blötare partier.

Terrängen i reservatet kan skapa svårigheter för besökare som inte behärskar ojämnt underlag i varierad terräng eller som är ovana att röra sig i naturen. Det innebär att större delen av naturreservatet är svårframkomligt. Eftersom vandringslingorna är belägna i reservatets västra del är stora delar av området oåtkomligt för besökare som inte avviker från vandringslingorna. Genom att öka tillgängligheten kan rörelsemönstret utvecklas och bidra till att en större del av naturreservatet blir uppmärksammat och använt.

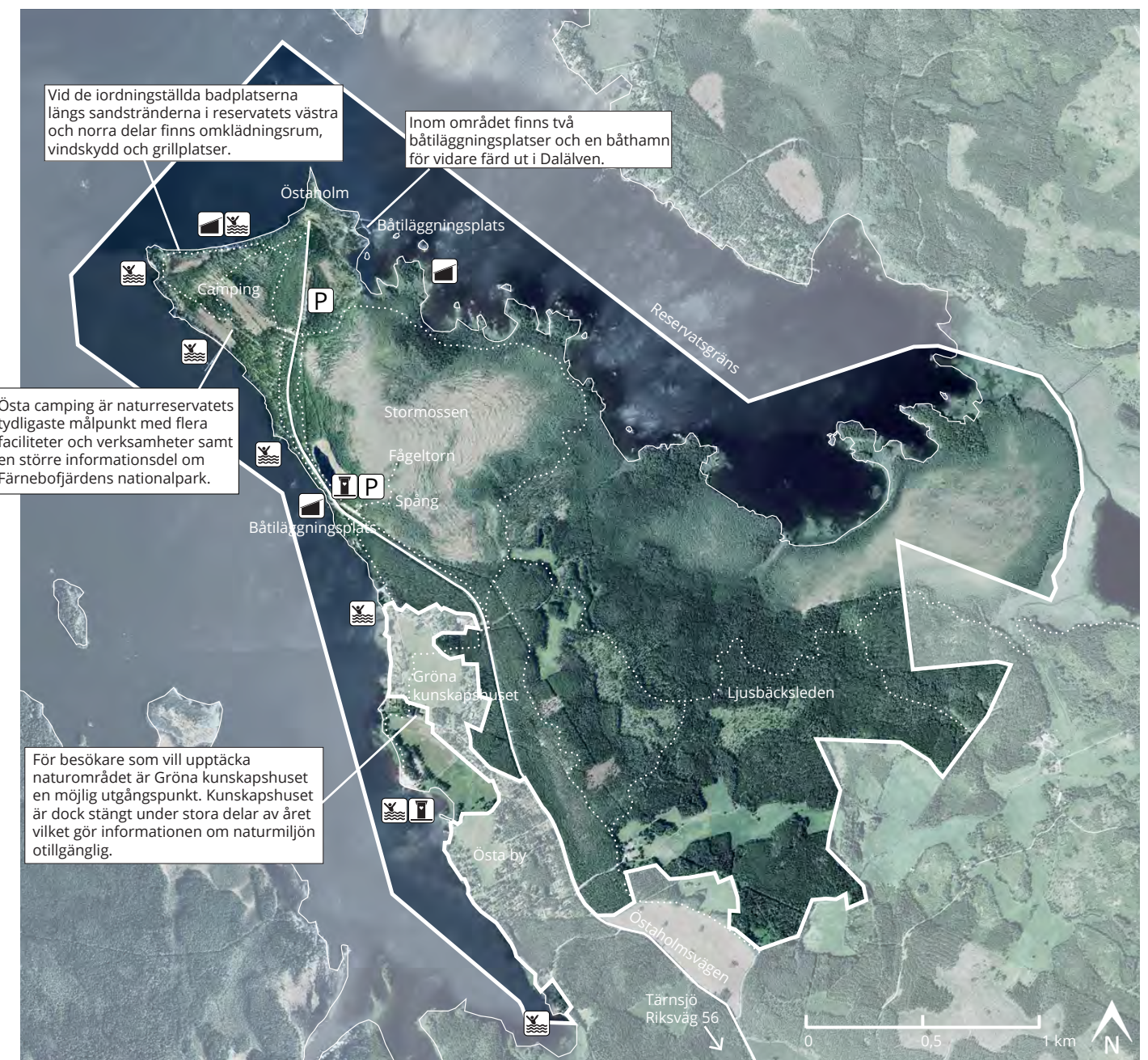

ILLUSTRATION 7. Inventeringskartan visar målpunkter, bilvägar och promenadslingor som finns i Östa naturreservat. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

- Bilväg
- Vandringslinga
- Badplats
- Vindskydd
- Toalett
- Parkering

LANDSKAPSKARAKTÄRSANALYS

Landskapskaraktärsanalysen resulterade i fem karaktärsområden som skiljer sig åt gällande naturtyp och naturliga, estetiska och upplevelsemässiga faktorer. Ett område känns igen genom att det har en gemensam, identifierande karaktär som går att skilja från andra karaktärsområden med avseende på markanvändning, vegetation och topografi. Gränsdragningen mellan områdena var ibland tydlig och emellanåt mer diffus.

Karaktärsområdena vi identifierade var myrmark; skog; strand; åker, äng och hagmark samt åtallskog. Karaktärsområdet skog innehöll höga natur- och upplevelsevärden, men de var belägna långt ifrån befintlig infrastruktur och terrängen var svårframkomlig vilket innebar att en tillgänglig gestaltning inte kunde genomföras. Karaktärsområdet åker, äng och hagmark saknade märkbara upplevelsevärden och representerar inte naturreservatet i stort, då det endast utgör en liten del av reservatet. Åtallskogen, med sin unika karaktär av höga tallar, låg markvegetation och långa siktlinjer hade höga natur- och upplevelsevärden, men på grund av att Östaholmsvägen är placerad uppe på Enköpingsåsen och därför löper genom karaktärsområdet, får besökare redan ta del av åtallskogen.

Karaktärsområdena myrmark och strand har utmärkande drag och höga naturvärden som präglar naturmiljön i reservatet i stort. Myrmarken sträcker sig över stora arealer och är därför ett av naturreservatets största karaktärsområden. Stranden omgärdar hela naturreservatet och är särskilt påtaglig i reservatets västra och norra delar. Både myrmarken och stranden innehåller smultronställen utmärkta av Upplandsstiftelsen och är redan idag välbesökta målpunkter. Dessa målpunkter kan tydliggöras genom gestaltning och därigenom förstärka naturupplevelsen vid respektive målpunkt. Delar av myrmarken och stranden är lätta att nå och ligger i anslutning till befintlig infrastruktur såsom parkering, cykel- och bilväg och vandringslingor. Det gör både myrmarken och stranden lämpliga att tillgänglighetsanpassa ytterligare. Därför gick vi vidare med och fördjupade våra kunskaper i karaktärsområdena myrmark och strand.

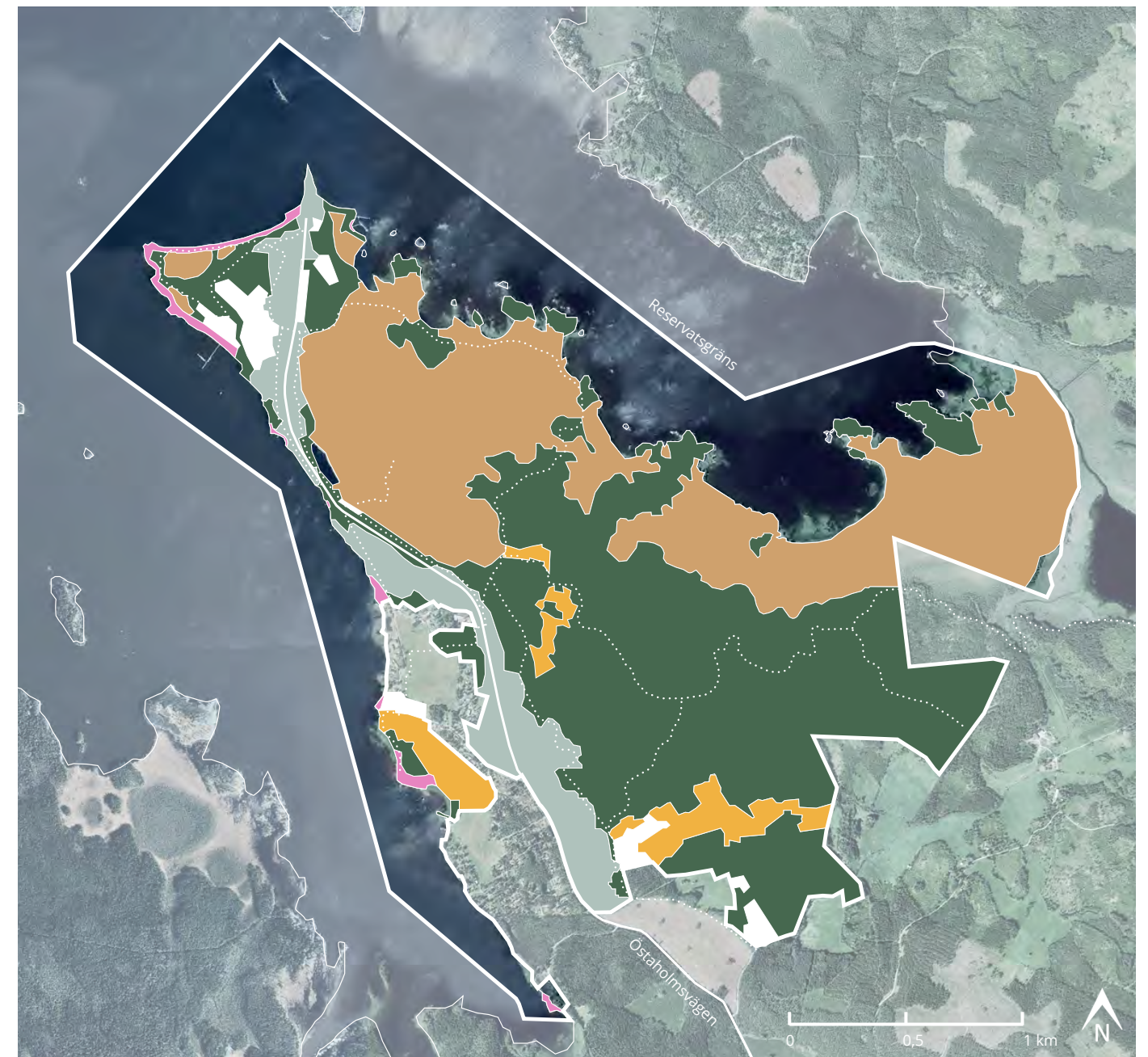

ILLUSTRATION 8. Kartan visar de karaktärsområden som har sin grund i landskapskaraktärsanalysen. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

KARAKTÄRSOMRÅDEN

- Myrmark
- Skog
- Strand
- Åker, äng och hagmark
- Åtallskog

- Bebyggelse
- Bilväg
- Vandringslinga

Myrmark

I Östa naturreservat finns stora sammanhängande myrmarker och mindre myrar utspridda. Den säregna växtligheten på myrarna skapar tydliga avgränsningar mot omgivande karaktärsområden. Naturreservatets största myrmarker är högmossar och heter Stormossen och Joksmossen. Båda mossarna består av en lagg, det vill säga högmossens blöta gränsområde, en trädbevuxen kantzona med gammal tall och ett öppet och trädöst mosseplan. Fältskiktet domineras av vitmossa, ris, ljung och pors (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, ss. 5-6). Den trädbevuxna delen av myren har ett karaktäristiskt uttryck med slingriga och svagväxande tallar och inslag av död ved. Vissa tallar runt Stormossen är upp till 390 år gamla (Heby kommun 2006, s. 7).

Myrmarken upplevs fjärrad och bortkopplad från den byggda miljön då tallskogen i myrens ytterkant skapar en distans till Östaholmsvägens brus och bebyggelsen i området. Vegetationen har satt en tydlig prägel på myrens karaktär tack vare växtlighetens förkrympta uttryck och dess skiftningar mellan öppna och slutna volymer och rum. Mot mitten av myrmarken minskar mängden träd successivt och det öppna mosseplanet breder ut sig. Tidigare har myren upplevts slingrig och oöverskådlig men övergår nu till en öppen och överskådlig plats. Mosseplanet upplevs storslaget, tyst och mäktigt. Den storslagna upplevelsen förstärks av långa vyer ut över mosseplanet.

I brynet mellan en talldunge och mosseplanet finns ett fågeltorn som av Upplandsstiftelsen är utmärkt som ett smultronställe (Upplandsstiftelsen u.å b), ett utflyktsmål med höga natur- och friluftsvärden som är tillgängligt och besöksvärt.

Till skillnad från Joksmossen har Stormossen ett centralt läge intill Östaholmsvägen vilket gör den besöksvänlig. Därför har vi utgått från Stormossen vid gestaltningen.

Nyckelkaraktärer och upplevelsevärden:

- Växtlighetens volym växlar mellan öppet och slutet
- Slingriga och svagväxande tallar
- Långa utblickar över mosseplanet
- Dova färgskalor i gröna, gråa och orangebruna toner
- Stilla och rogivande
- Få artificiella tillägg ger en naturlig och orörd karaktär

BILD 1. Slingriga och svagvuxna tallar bidrar till myrens säregna karaktär.

BILD 2. Framför fågeltornet öppnar det stora mosseplanet upp sig.

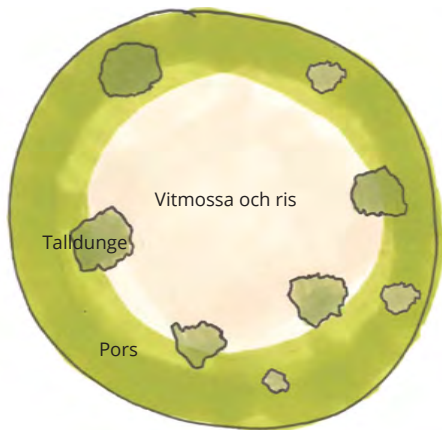

ILLUSTRATION 9. Planen visar myrmarkens vegetation som växlar i karaktär. I ytterkanten dominerar pors och tallar som står tätt i dungar. Myrens mitt består av ett öppet mosseplan med ett fältskikt av vitmossa och ris.

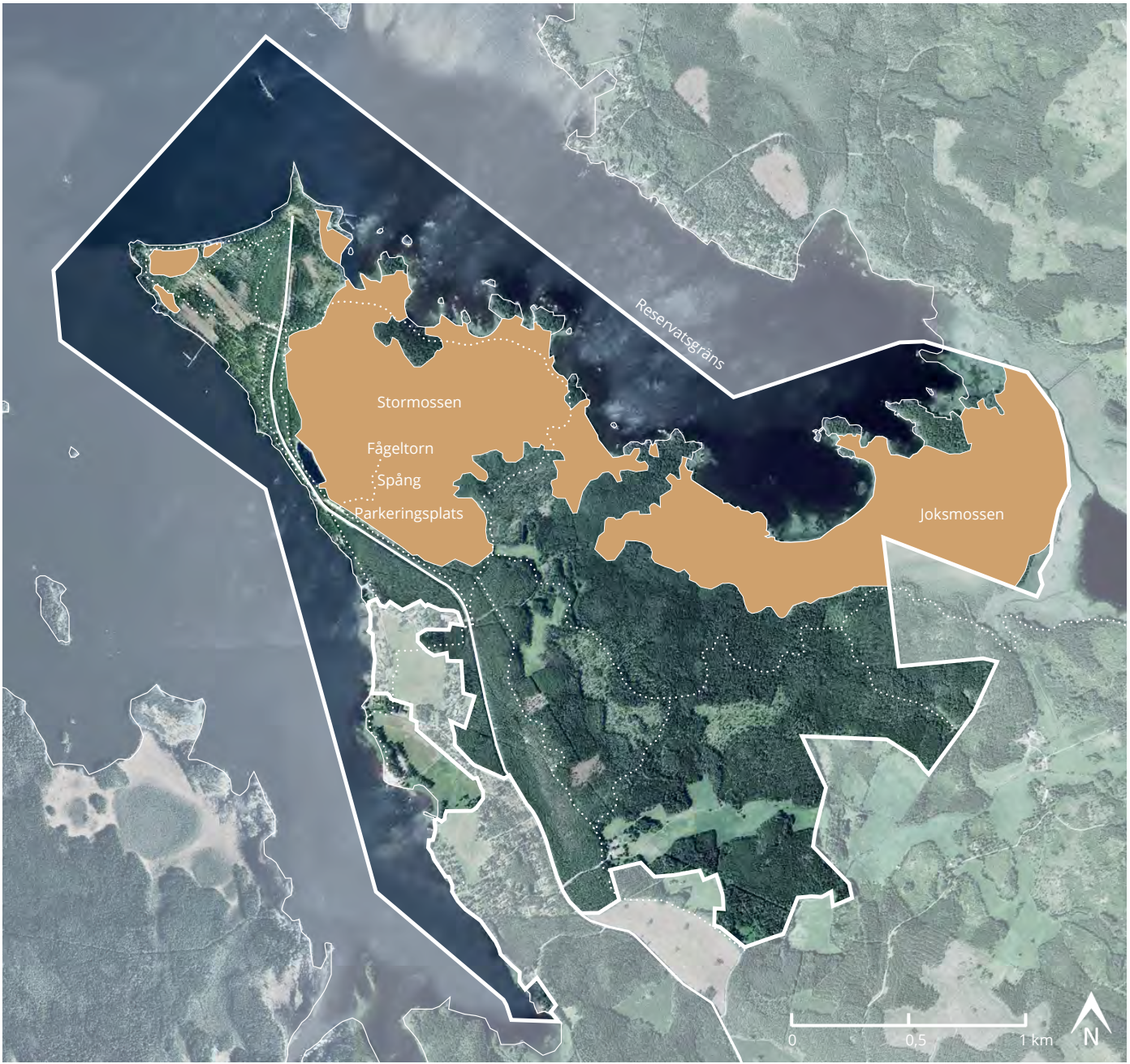

ILLUSTRATION 10. Karaktärsområdet myrmark i Östa naturreservat. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

- Myrmark
- Bilväg
- Vandrings slinga

Stormossen

Stormossen ligger i mitten av Östa naturreservat i anslutning till en stor parkeringsplats. Från parkeringen leder en 300 meter lång träspång ut till ett fågeltorn. Skylten mot fågeltornet är liten vilket gör startpunkten svår att hitta. Spången är två brädor bred och ungefär 20-30 centimeter hög. Längs spången saknas det mötesplatser och sittmöjligheter, vilket gör det svårt att mötas eller vila.

Via spången leds besökare omväxlande genom öppna och slutna partier där växtligheten bestämmer rumslighetens volym. Öppna ytor med svagväxande tallar och låg markvegetation i form av vitmossa varvas med mer högvuxna talldungar med ris. Variationen skapar kontraster vilka blir en upplevelse i sig.

Fågeltornet vid Stormossens öppna mosseplan skymtas först femtio meter innan besökaren är framme vid det. Fågeltornet är placerat intill det öppna mosseplanet och består av ett våningsplan som nås via en brant trappa. Det går inte att vistas under fågeltornet eftersom utformningen tillåter det (se bild 5).

Fågeltornet är 2,90 meter högt och höjden fångas upp av de omgivande tallarna vilket gör att det smälter in i omgivningen. Uppe i tornet ges långa utblickar över mosseplanet och det finns även möjligheter att sitta ner på en sittbänk. Tornets plattform omges av ett 1,30 meter högt räcke där plankorna sitter tätt, vilket gör det svårt för korta eller sittande personer att se ut.

Marken runt fågeltornet är upptrampad med synlig jord och uppstickande rötter vilket visar på myrmarkens känslighet. Underlaget vid fågeltornet, i kombination med det smala spången och den branta trappan, gör myrmarken mycket svårtillgänglig för en del besökare.

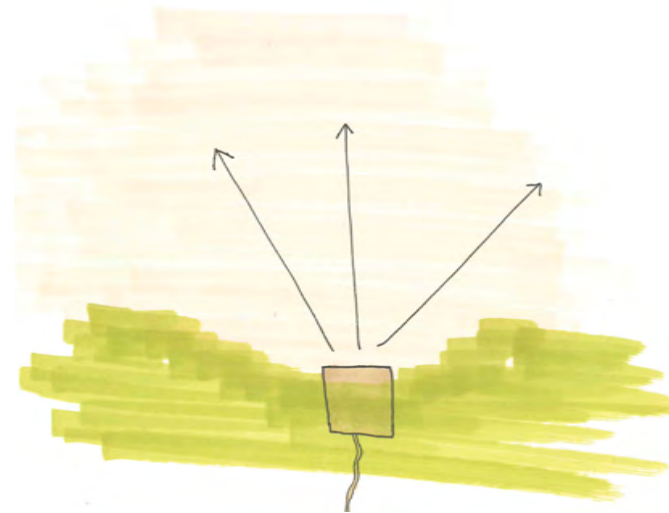

ILLUSTRATION 11. Planen visar hur fågeltornet ligger inbäddat i en talldunge med utblickar över det öppna mosseplanet.

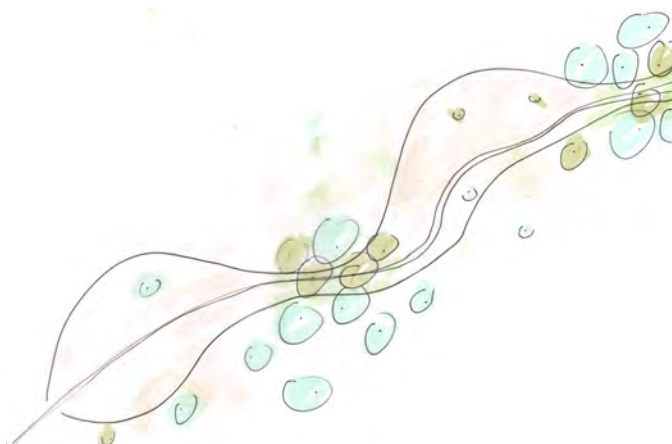

ILLUSTRATION 13. Vegetationen bidrar till rumslighetens rytmer och växlar mellan öppna och överskådliga rum till mer slutna. Rytmen ger besökare en varierande upplevelse längs spången.

BILD 3. Porsen sträcker sig upp över den smala träspången och väver in den i omgivningen.

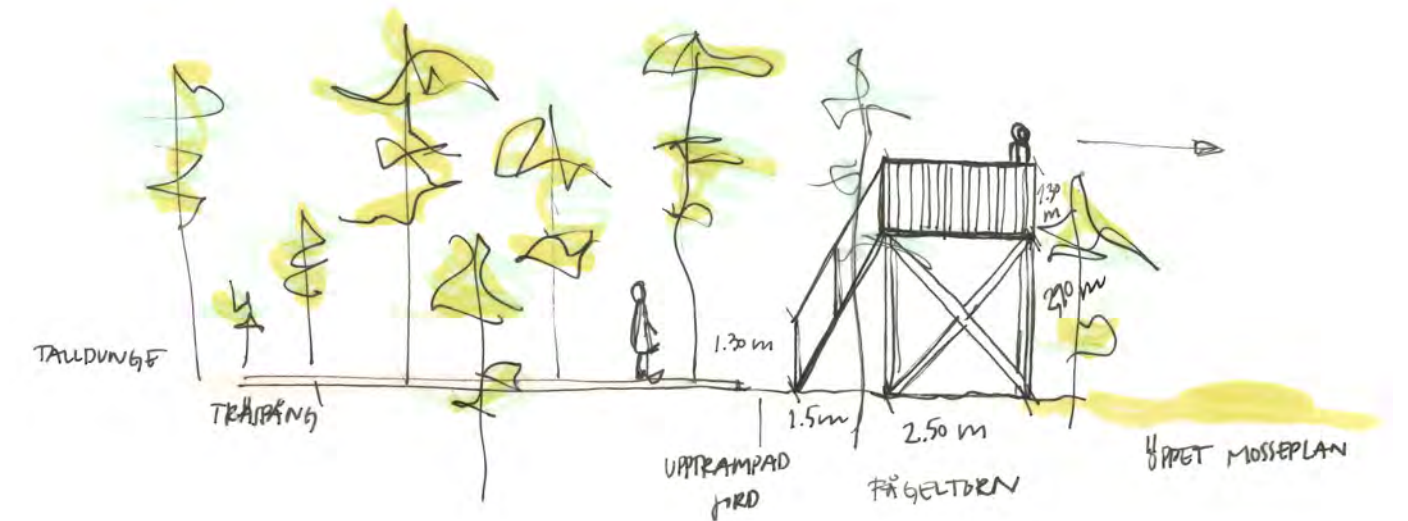

ILLUSTRATION 12. Snitt över spångens möte med fågeltornet.

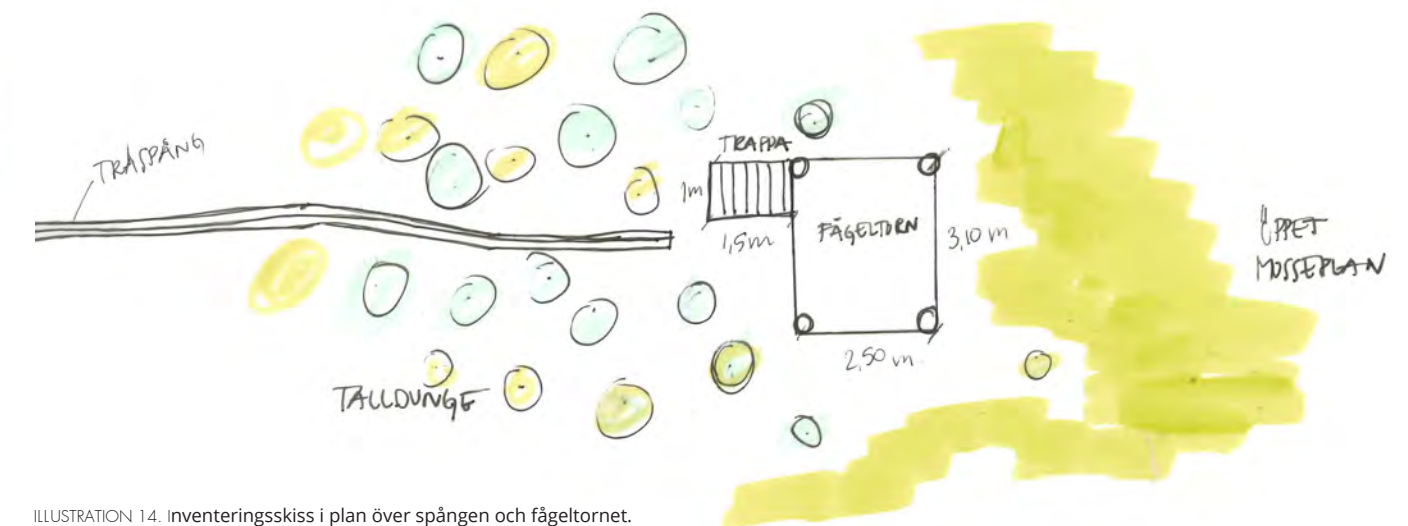

ILLUSTRATION 14. Inventeringsskiss i plan över spången och fågeltornet.

BILD 4. Spången rör sig mellan myrens öppna delar och omslutande talldungar. Längs vägen byggs en spänning upp. Vad finns bakom träden?

BILD 5. Fågeltornet är placerat i kanten av en talldunge i övergången till mosseplanet. Tornets höjd fångas upp av träden och minskar dess visuella intryck.

Strand

Stränderna och närheten till vattnet är en stark dragningskraft i Östa naturreservat. Stränderna är belägna längs den norra och västra delen av reservatet (Upplandsstiftelsen u.å. d) och är utpekade som ett smultronställe (Upplandsstiftelsen u.å. a). Vegetationen är sparsam men på den nordligare delen av reservatet gränsar stranden till karaktärsområdet åstallskog. Gränsen mot skogen är flytande och tallar växer in på strandremsan där de förvrids av väder och vind. Utöver sand finns ljung och gräs i fältskiktet.

Stränderna har en öppen karaktär och blicken leds långt ut mot fjärdens runda och bulliga holmar. Längs stranden växer knotiga, gamla tallar som ger platsen ett djup och den böljande strandlinjen skapar dynamik och rörelse. Stranden upplevs som en skyddad plats med höga skogspartier i ryggen och den öppna älven framför. Området är storskaligt och ger intryck av att fortsätta långt ut i vattnet och längs strandkanten. Stranden är naturlig och lugn men också inspirerande, beroende på årstid och väder skiftar vattnets karaktär vilket ändrar upplevelsen av platsen. Vintertid fryser vattnet till is och det går att ta sig ut på isen och fortsätta ut i fjärden.

I naturreservatet finns stränder som är mer påverkade av mänsklig aktivitet och kommers än andra. Badplatsen intill campingen och Färnebobadet är två iordningställda bad med intilliggande infrastruktur och bebyggelse. Längs den norra delen av halvön är stränderna mindre påverkade av mänsklig aktivitet. Idag används strandområdet till rekreation både under sommar och vinter (Upplandsstiftelsen u.å. b).

Nyckelkaraktärer och upplevelsevärden:

- Storskaligt
- Öppet mot vattnet med långa utblickar över fjärden
- Stark vattenkontakt
- Dova färgskalor i grå, blå och gröna toner
- Rogivande och lugnt

BILD 6. En stor del av stränderna i Östa naturreservat består av sandstrand. Vattenkontakten är stark och utblickarna över Färnebofjärden långa.

BILD 7. På andra håll är stranden mer mänskligt påverkad. Här har stenbumlingar rasat ner i vattnet. Höjdskillnaden ger goda utblickar över fjärden.

BILD 8. Vattnet har eroderat bort sanden så att tallarnas rötter exponerats vilket ger platsen en unik karaktär.

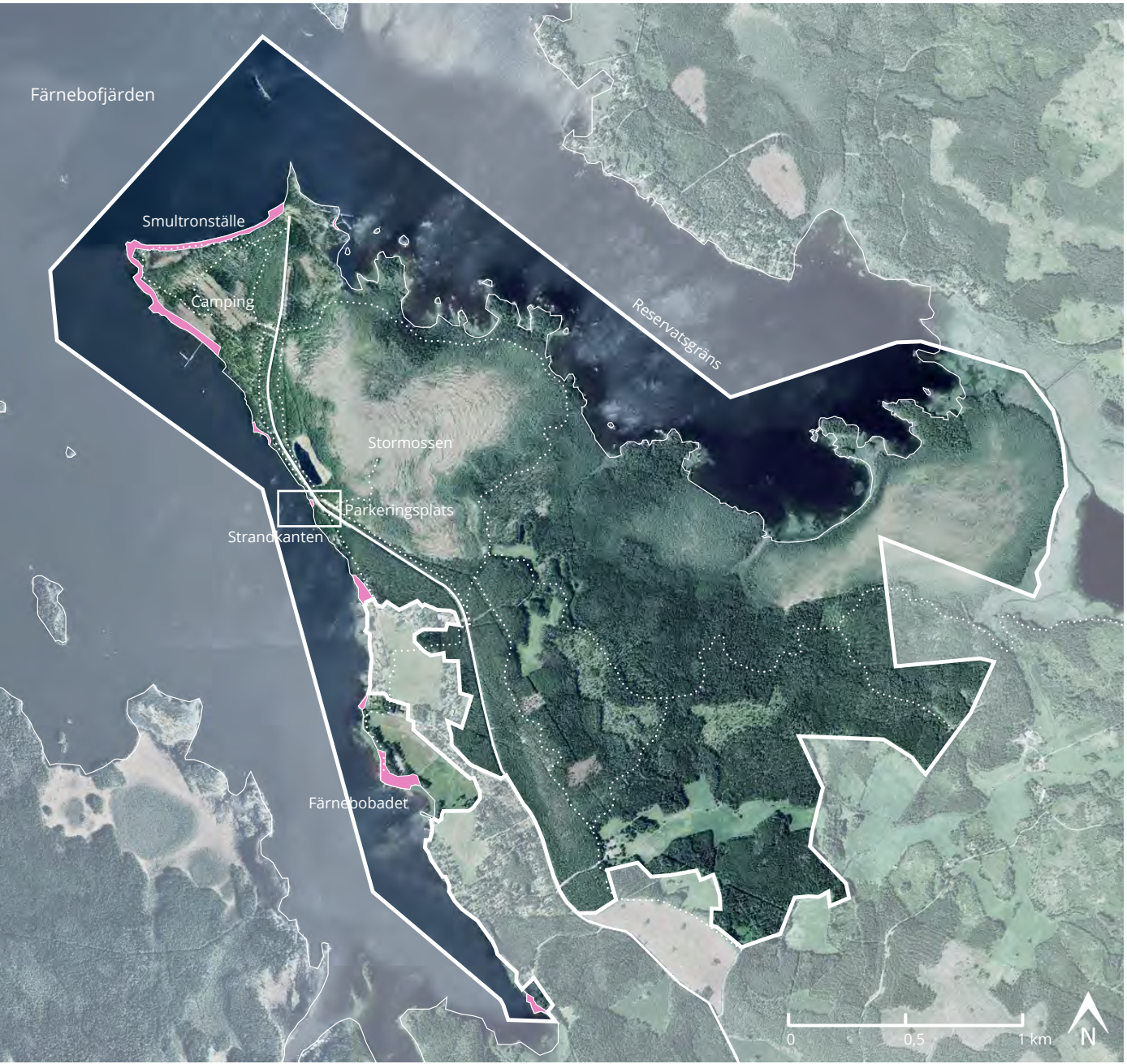

ILLUSTRATION 15. Karaktärsområdet strand i Östa naturreservat. Strandkanten är markerad med en rektangel i kartan. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

- Strand
- ▭ Bilväg
- Vandringsslinga

Strandkanten

Mittemot parkeringsplatsen vid Stormossen ligger ett strandområde som skiljer sig från naturreservatets många sandstränder. Stranden innefattar en yta i nivå med Östaholmsvägen som består av fyllningsmassor där stora stenbumlingar ramlar ut i vattnet. Intill den steniga strandkanten finns en smal sandremsa som sommartid utnyttjas som båtiläggningsplats. Mellan sandstranden och fyllningsmassorna finns en höjdskillnad som skiljer de båda stränderna åt. Höjdskillnaden stegras närmre vattnet och når två meter vid vattenlinjen.

Ytan med fyllningsmassor har goda möjligheter att framhäva strandens nyckelkvaliteter: siktlinjerna ut i fjärden och närheten till vattnet. Arbetet fokuserar därför på den delen av stranden som vi framöver kallar strandkanten. Strandkantens närhet till Stormossen gör det även möjligt att skapa en sammanhållen gestaltning.

Strandkantens gräns mot Östaholmsvägen är odefinierad och det är endast några stenar som skiljer dem åt. Intill strandkanten breddar vägen ut för att underlätta åtkomst till båtiläggningsplatsen. Den svaga avgränsningen ger ett intryck av att strandkanten flyter ihop med vägen som därmed inkräktar på ytan. Marken sluttar från Östaholmsvägen mot vattenkanten och strandkanten består främst av trampat gräs vilket minskar tillgängligheten. Strandkanten är en blåsig plats och vegetationen består av några få låga och kompakta tallar. Vid vattenkanten växer sly som hindrar utblickar över fjärden.

En upptrampad stig korsar strandkanten och fortsätter sedan som en gång- och cykelväg söderut mot Östa by och norrut mot campingplatsen. Vägmärken markerar ett övergångsställe över Östaholmsvägen från parkeringsplatsen mot strandkanten. Vägskyltarna känns främmande i naturreservatet och avsaknaden av zebralinjer i asfalten gör övergången otydlig.

Vid strandkanten finns det idag ett vindsydd, en grillplats och bord med bänkar. Anordningarna är nedgångna vilket ger ett ovärdat intryck och en sliten karaktär. Vindsyddet är placerat med utblick mot fjärden. Ingången nås via en trapp men öppningen är liten och trång vilket gör insidan otillgänglig. Grillplatsen är placerad framför vindsyddets ingång och upplevs stor och klumpig då den är svår att komma nära vilket minskar tillgängligheten. Bordet och bänkarna står avsidet.

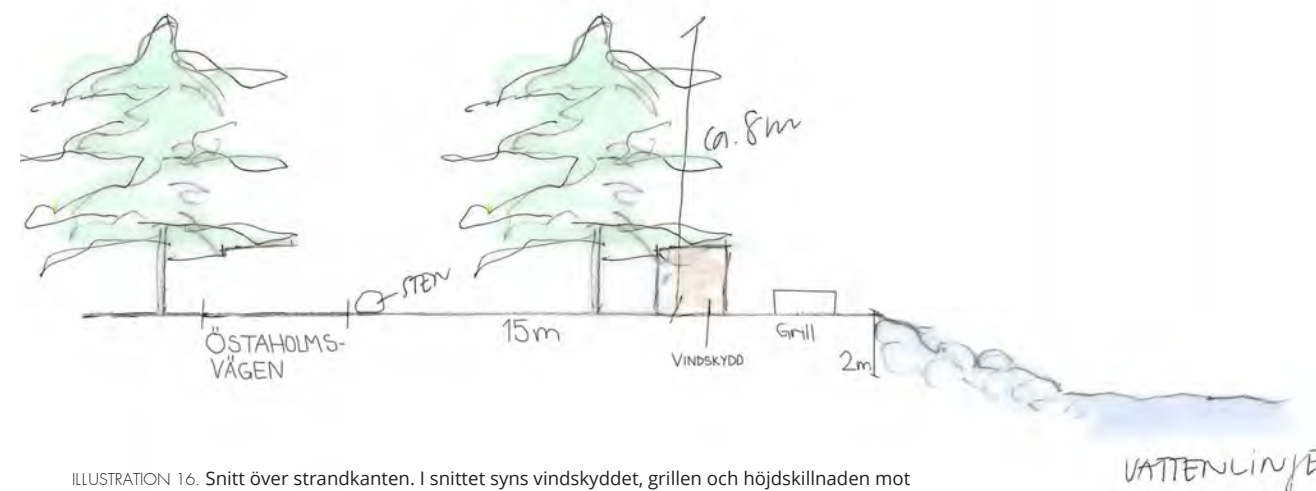

ILLUSTRATION 16. Snitt över strandkanten. I snittet syns vindsyddet, grillen och höjdskillnaden mot vattnet. Vindsyddet och grillen är placerade nära varandra och nära vattnet, vilket gör att ytan framför vindsyddet blir mycket trång.

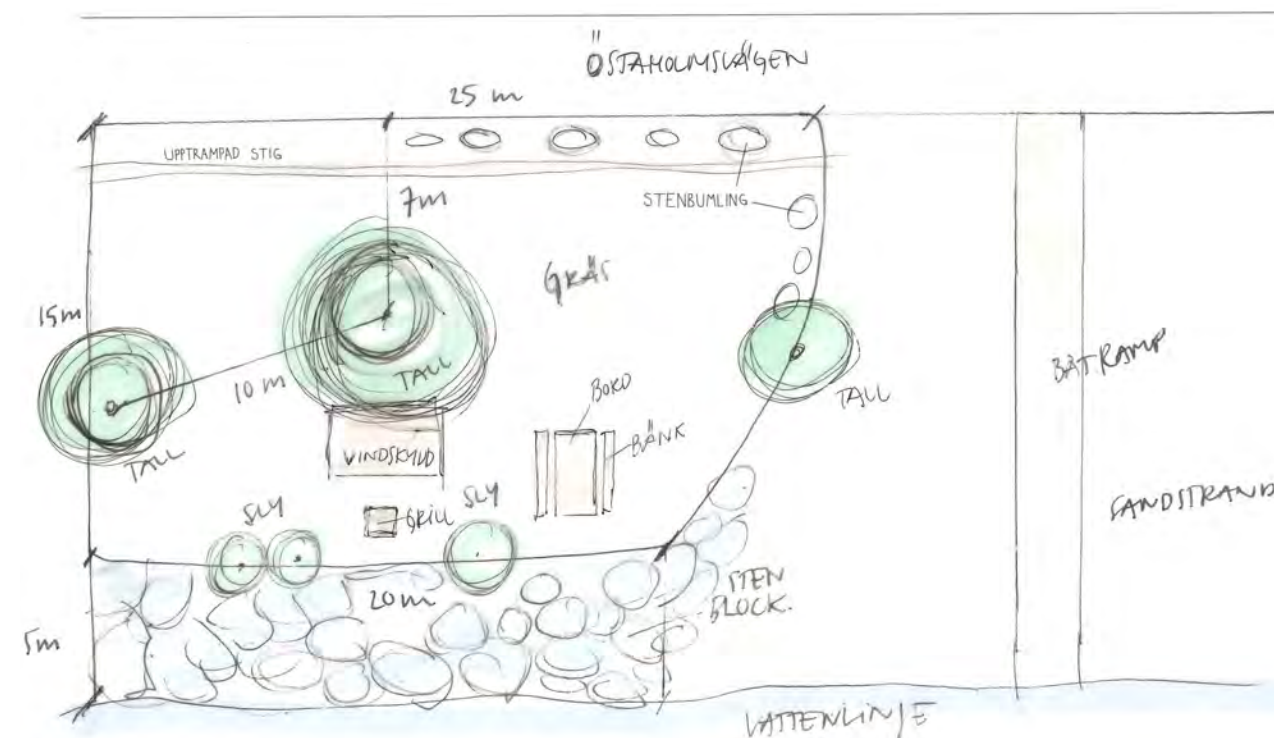

ILLUSTRATION 17. Vindsyddet, bänken och grillen är slitna och otillgängliga. Anordningarna har en ogenomtänkt placering och det är svårt att röra sig eller vistas i större sällskap. Skissen visar även båtrampen som ligger på sandstranden intill strandkanten. Vål på strandkanten uppfattas den dock inte visuellt störande, utan den upplevs tillhöra ett annat rum.

BILD 9. Östaholmsvägen ligger i direkt anslutning till strandkanten och upplevs inkräkta på ytan.

BILD 10. Gränsen mellan strandkanten och Östaholmsvägen är otydlig och markeras av några stenbumlingar. Vägskyltningen känns främmande i ett naturreservat.

BILD 11. Vid strandkanten finns det idag ett vindsydd, en grillplats och bord med bänkar. Underlaget består av trampat gräs.

PLACERING AV ENTRÉ

Till de båda utvalda karaktärsområdena, såväl som resten av naturreservatet behövdes en entré och utgångspunkt. Ett kriterium för entréplatsen var att den skulle ligga i nära anslutning till stranden och myrmarken. Ett annat krav var att entrén skulle vara kopplad till områdets befintliga infrastruktur, rörelsestråk och målpunkter för att underlätta tillgängligheten till entréplatsen och göra den väl synlig för besökare. Efter lokaliseringen av entréplatsen genomfördes en mer djupgående inventering och analys för entréplatsens närområde.

Entréplatsen placerades i mitten av naturreservatet i övergången mellan karaktärsområdena strand och myrmark. Entrén lokaliserades till norra delen av en befintlig parkeringsplats och i direkt anslutning till Östaholmsvägen och en gång- och cykelväg (se illustration 18-19). Där finns idag en informationsskylt om Östa naturreservat, ett dass och flera av naturreservatets vandringslingor passerar området. En stor del av vegetationen består av sly. Bakom slyn växer en gles myrtallskog med utblickar mot myrsjön Linsjön, strandkanten och in mot Stormossen. Markvegetationen i myrtallskogen består av ris och marken är tuvig och blöt.

Genom att förlägga entréplatsen intill naturreservatets befintliga infrastruktur skapas en lättillgänglig entré som är väl synlig för besökare. Entréplatsens placering bildar en länk mellan strandkanten och Stormossens fågeltorn och strandkanten. Informationsskylten och dasset tyder på att platsen redan idag används som utgångspunkt till naturreservatet och vandringslingorna i närheten. Bristen på skötsel av vegetationen och faciliteterna gör dock att platsen ser bortglömd och ovårdad ut.

Parkeringsplatsen har en långsmal rektangulär form och är uppbyggd av ljust stennjöl. Den är 14 meter bred, 110 meter lång och rymmer cirka 80 bilar. Infarten sker i den norra delen av parkeringsplatsen. Parkeringen skiljs av från Östaholmsvägen med en 15 meter bred skogsremsa av tall.

Som den storskaliga inventeringen visade finns det flera stora parkeringsplatser i naturreservatet. Det är därför tveksamt om det behövs 80 parkeringsplatser intill entréplatsen. Parkeringens avlånga form och markmaterial skapar tillsammans ett onaturligt utseende i omgivningen och ytan uppfattas som ett stort hål i naturmiljön. Tallridån skapar en distans mellan parkeringsplatsen till

Östaholmsvägen och bebyggelsen i närområdet. Dock är både bilvägen och parkeringsplatsen dominerande inslag i närområdet och tar stor visuell plats i landskapet. Infrastrukturen i anslutning till entréplatsen upplevs därför ostrukturerad och gränsdragningen mellan vägområdet och omgivningen är otydlig. Om infarten flyttas söderut kan det ge ett enklare trafikflöde och även skapa en distans till entréytan i parkeringens norra del.

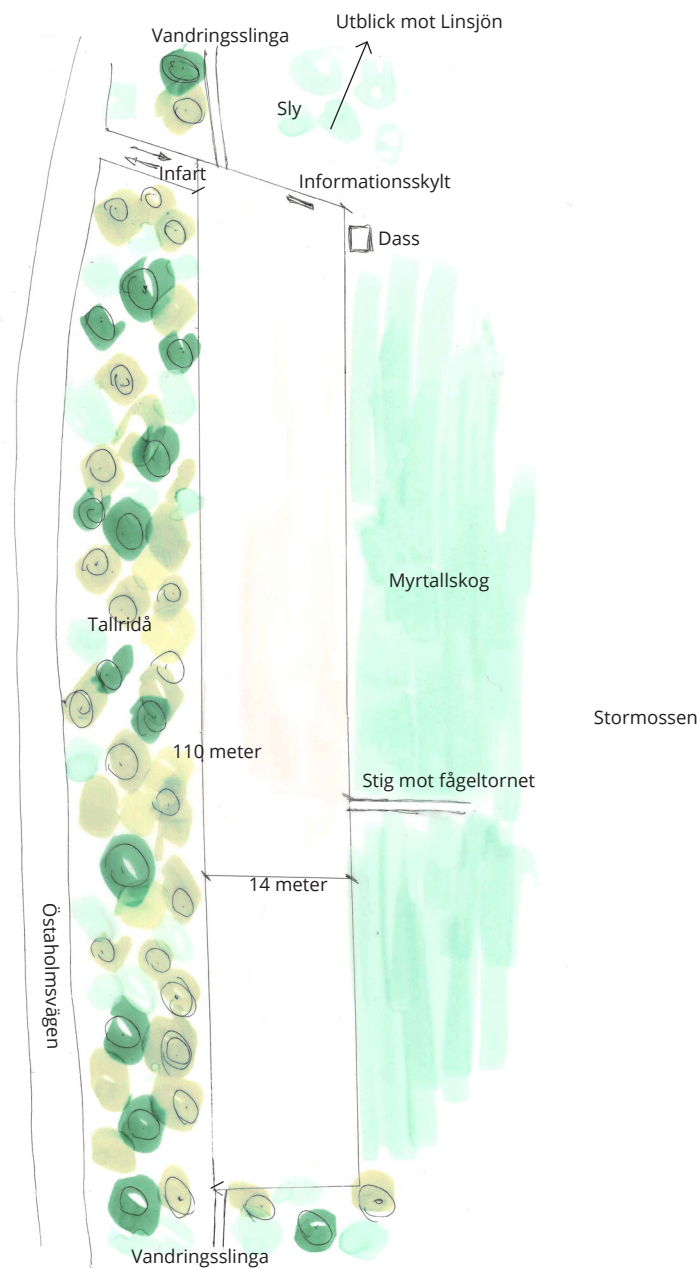

ILLUSTRATION 18. Entréplatsens befintliga situation. Parkeringen har en långsmal form och tar stor visuell plats i landskapet. En vandringslinga korsar ytan och stigen mot fågeltornet börjar mitt i parkeringen.

ILLUSTRATION 19. Entréns placering i Östa naturreservat. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

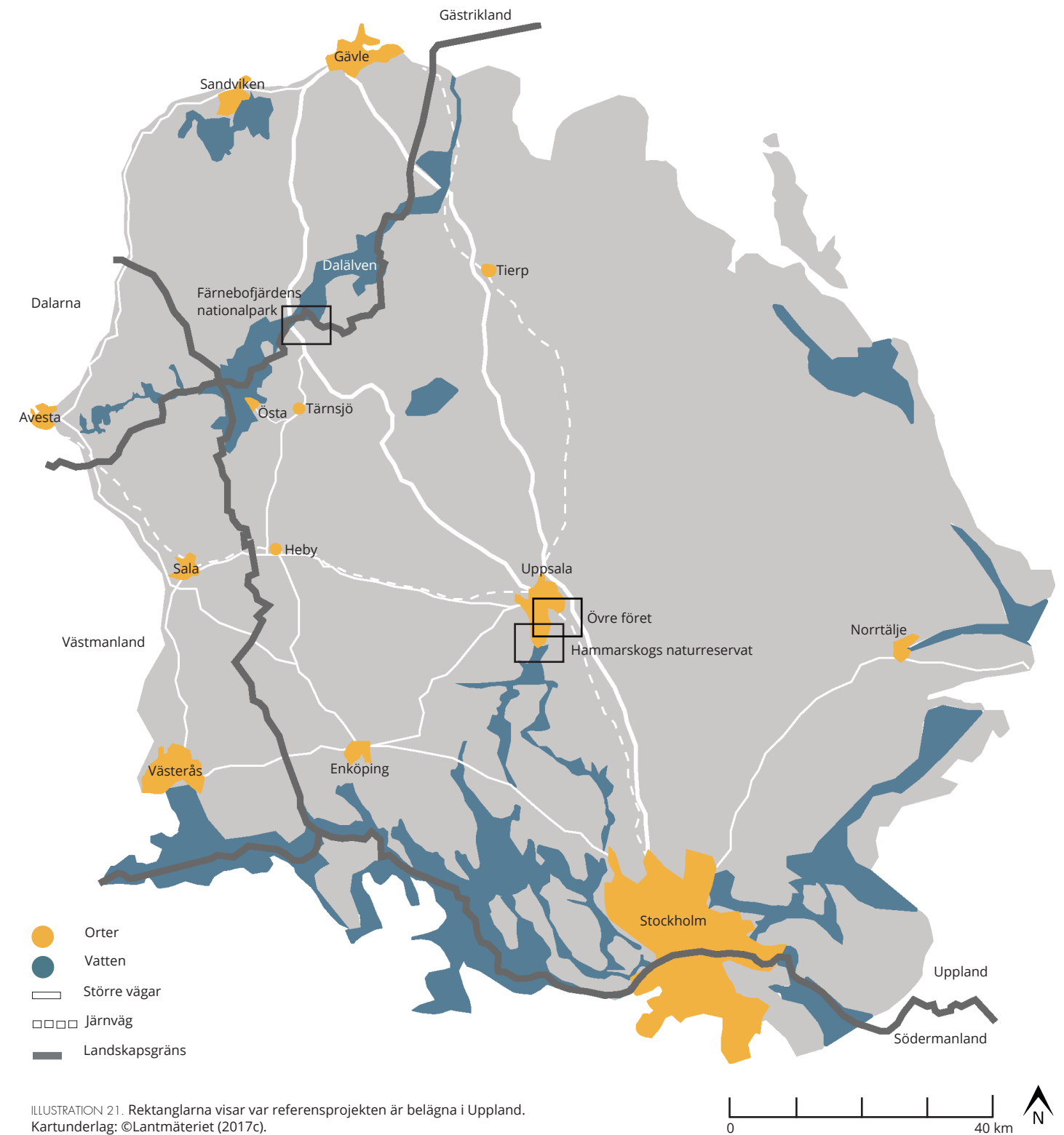

ILLUSTRATION 20. Entréns placering i förhållande till strandkanten, parkeringsplatsen och fågeltornet. Kartan visar den befintliga situationen. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

REFERENSprojekt

På kommande uppslag presenteras analysen av referensprojekten och vi framhäver de mest utmärkande och positiva egenskaperna vid respektive projekt. Analysen är indelad i kategorier som omfattar platsval och utformning, faciliteter och tillgänglighet samt materialval där exempel på praktiska lösningar och funktioner lyfts fram. Vid varje projekt finns en kort sammanställning över inspiration till gestaltningen. Sammanställningen ligger, tillsammans med inventering och analys, till grund för programpunkterna.

Vid huvudentrén i Färnebofjärden analyserade vi entréområdet och dess funktioner samt hur skyltning och information i anslutning till entrén förmedlades och fungerade. Utöver det studerades utformningen av en naturstig med en spång som var anpassade för rullstolsburna och personer med nedsatt syn. I Hammarskog naturreservat undersöktes utformningen av två olika utkiksplattformar vid Stora kärret och Hammarskogs herrgård samt ett fågeltorn intill Dalkarlskärret. Vid Övre Föret studerade vi utformningen på ett fågeltorn och hur det var integrerat i och anpassat till landskapet.

HUVUDENTRÉN TILL FÄRNEBOFJÄRDENS NATIONALPARK

15 mars 2017

Platsval och utformning

Entréområdet är placerat intill Dalälvsdeltat och har både visuell och fysisk kontakt med vattnet. Besökare tar sig till platsen via en bilväg som passerar genom entréområdet och delar upp platsens funktioner på båda sidor om vägen. Entrén är naturligt utformad och följer landskapets topografi vilket gör att ingreppet från byggnader och funktioner upplevs litet. Vid entrén finns stora plastkär till sophantering som inte rimmar med övrig gestaltning. Den mest påtagliga strukturen är bilvägen som skär genom landskapet. Skyltningen är enkel, tydlig och informativ. Lättläst text, pictogram och bilder underlättar för läsare och leder ut besökare i naturen. Det saknas dock en helhetsbild över hur slingorna i området hänger ihop, vilket gör det svårt att få en överblick av området.

Faciliteter och tillgänglighet

Generös information om nationalparken både i form av informationstavlor, skyltning, broschyrer, ljuduppläsning och flerspråkig information. Intill vägkanten finns lätt-tillgängliga toaletter, sophantering och ett par parkeringsplatser. En större parkering ligger i närheten, som är visuellt avskild från entréplatsen. Vid entrén finns flera picknickbord och längs naturstigen finns ett vindskydd och en grillplats.

Entrén har god fysisk tillgänglighet med närliggande parkering och rymliga toaletter i marknivå. Naturstigen är bred och markmaterialet är slätt och lättframkomligt. Vindskyddet är rymligt och utan trösklar och det går att komma nära den tillhörande grillplatsen. Längs stigen finns en bro och längre spång, båda med käpp- och avåkningskanter. Spången är cirka 1,60 meter bred vilket gör det möjligt för gående att mötas. Spången är försedd med räcke och en tre meter bred mötesplats med sittmöjlighet. Information finns utplacerad längs hela sträckan och lyfter fram olika aspekter av naturen. Skyltarna har en låg höjd.

Materialval

Byggnaderna är i traditionell stil och byggda av korsvirke. Skyltar och vägvisare är gjorda av stål med tryckt text och hålls uppe av skylthållare i trä eller stål. Naturstigen är uppbyggd av packat stenmjöl och grus som med tiden täcks med mull. Vid ytor med stort markslitage har stålgaller lagts ut. Genomgående är materialvalet av naturlig karaktär som smälter in i naturmiljön.

Vad vi tar med oss

Utformning

- En väl synlig entré tydliggör ankomst
- En avskild parkering mildrar det visuella intrycket
- För att nödvändiga faciliteter ska smälta in i omgivningen bör de integreras i gestaltningen

Information

- Stora och tydliga skyltar med lättläst text och pictogram ökar orienterbarheten
- Skyltning i varierande höjd underlättar för olika ögonhöjder

Tillgänglighet

- Toaletter, vindskydd och grillplatser bör placeras så att de är nåbara för alla
- Mötesplatser och sittmöjlighet längs stigar och spänger ökar tillgängligheten

Materialval

- Stenmjöl skapar ett naturligt intryck när det med tiden täcks av mull
- Stålgaller på marken kan minska markslitage
- Trä upplevs naturligt och smälter in i naturen
- Genomtänkta detaljlösningar förhöjer det estetiska värdet på gestaltningen, exempelvis längs spänger

BILD 12. Stora skyltar är tydliga och enkla att läsa.

BILD 13. En tillgänglig vandrings slinga som upplevs naturlig.

BILD 14. Skyltning i olika höjd underlättar för olika ögonhöjder.

BILD 15. Tydlig skyltning förenklar orienterbarheten.

BILD 16. Mötesplatser längs spången gör det möjligt för personer med rörelsehjälpmedel att mötas.

BILD 17. Den första bilden visar hur enkla skyltar i form av pictogram förenklar orienterbarheten. Den andra bilden visar hur detaljer i gestaltningen kan bidra till estetiska kvaliteter.

UTKIKSPLATTFORM VID STORA KÄRRET, HAMMARSKOGS NATURRESERVAT

23 februari 2017

Platsval och utformning

Utkiksplattformen ligger intill kanten av Stora kärret. Plattformen är upphöjd i förhållande till omgivningen för att framhäva utsikten. Gestaltningen är inte anpassad till topografin, utan vilar på en konstgjord kulle som kontrasterar mot naturmiljön. Tillägget upplevs stort och främmande i förhållande till omgivningen. En ramp leder upp till plattformen som har en rektangulär form med ett lågt och kraftigt räcke. Väl ute på plattformen upplevs ingreppet som litet eftersom kärret breder ut sig framför. Upphöjningen skapar långa utblickar över kärret och gestaltningen känns motiverad.

Faciliteter och tillgänglighet

Plattformen är rymlig, det finns ett bord med två bänkar och runt plattformen löper låga räcken med integrerade bokhållare. En tillgänglig naturstig, cirka sexhundra meter lång, leder till plattformen.

Utkiksplattformen är försedd med ramp och plattformen har en rymlig och lättillgänglig utformning. Räcket är sänkt vid utblickarna mot kärret och utformat som en bokhållare. Integrerat i räcket finns även en informationstavla som informerar om fåglarna i omgivningen. Sittbänkarna är försedda med arm- och ryggstöd och bordet är lätt att komma intill. Längs stigen mot plattformen finns en tillgänglig toalett.

Materialval

Plattformen, räcket och möblerna är byggda i trä. Räcket och brädorna är breda vilket ger ett tungt intryck. Plattformen är upphöjd på en grusbädd.

Vad vi tar med oss

Utformning

- Storleken på tillägget bör anpassas efter förväntat besöksstryck för att undvika omotiverat stora ingrepp
- Gestaltningen bör förankras i landskapets topografi för att minska dess visuella intryck

Tillgänglighet

- Bokhållare på räcket gör det enkelt att fågelskåda
- Bänkar och bord ökar tillgängligheten och bör utformas så det går att komma intill

BILD 18. En informationsskylt som berättar om fågellivet tillgängliggör naturupplevelsen.

BILD 19. Ett försänkt räcke underlättar utblickar.

BILD 20. En integrerad bokhållare i räcket underlättar fågelskådning.

BILD 21. Utkiksplattformen ligger i kanten av kärret med utsikt över våtmarken.

BILD 22. Utkiksplattformen är upphöjd på en kulle för att förenkla utblickarna. Tillägget sticker upp ur marken på ett onaturligt sätt.

UTKIKSPLATTFORM VID HAMMARSKOGS HERRGÅRD

23 februari 2017

Platsval och utformning

Utkiksplattformen ligger integrerad mellan en åker och en större höjd. Gestaltningen har tagit hänsyn till platsens höjdkurvor och upplevs därför förankrad i landskapet. Plattformen skjuter ut och är en förlängning av höjden och fungerar som en pausplats med långa utblickar över landskapet nedanför. Utblickarna förstärks åt tre håll med hjälp av plattformens rektangulära form med kapade hörn. Utkiksplattformen är ett motiverat tillägg eftersom det framhäver utblickarna över landskapet. Uppe på plattformen känns gestaltningen integrerad i landskapet. Räckets konstruktion har olika läggningsriktning och är mer öppen framåt ut mot utsikten.

Faciliteter och tillgänglighet

Plattformen ligger nära en större parkeringsplats och nås via en tillgänglig gångväg. Plattformen är rymlig, cirka fyra meter bred och djup, och har en bänk. Tyvärr är räckets överläggare placerad på en höjd som hamnar rakt i synfältet för en sittande person.

Materialval

Konstruktionen är byggd i trä. Trädäckets och räckets smala plankor ger ett lätt och skirt intryck.

Vad vi tar med oss

Utformning

- Kapade hörn skapar siktlinjer åt flera håll
- Tunna brädor ger ett luftigt och skirt intryck

Tillgänglighet

- Räcket bör utformas så att det inte blockerar utblickar
- En bänk gör att besökare kan sitta ner, vilket kan förlänga naturupplevelsen

BILD 23. Plattformen höjer sig cirka två meter över marken och ökar möjligheten att betrakta naturvärdena i omgivningen.

BILD 24. Räcket är utformat för att underlätta utblickar framåt.

BILD 25. Bänken gör att en kan sitta och betrakta landskapet.

BILD 26. Utkiksplattformen är ett tillägg som framhäver utblickarna över landskapet.

BILD 27. Utkiksplattformen smälter in i landskapet.

FÅGELTORN VID DALKARLSKÄRRET, HAMMARSKOGS NATURRESERVAT

23 februari 2017

Platsval och utformning

Fågeltornet ligger i ett skogsbryn med utsikt över Dalkarlskärret. Tornet står bredvid höga tallar och stora klippblock som fångar upp tornets höjd, vilket gör att det smälter in och känns integrerat i omgivningen. Fågeltornet är litet, cirka 1,5 meter djupt och brett, och rymmer max fyra personer. Fågeltornets utformning är inspirerat av skogen vilket märks i materialvalet. Tillägget känns motiverat då det ger möjlighet för utblickar över kärret.

Faciliteter och tillgänglighet

En trappa leder upp till tornets plattform och ett tätt räcke skyddar mot fall. Uppe i tornet finns en ståpall som underlättar utblickar. Längs räcket finns en bred list med en blädderbok med information om platsens fåglar. Den otillgängliga stigen mot fågeltornet och dess branta trapp kan försvåra för vissa besökare.

Materialval

Konstruktionen är byggd i trä och på ytterplankorna sitter trädets bark kvar, vilket gör att den materialmässigt smälter in i omgivningen.

Vad vi tar med oss

Utformning

- För att minimera det visuella intrycket av gestaltningen bör fågeltornet integreras i omgivningen, till exempel placeras i en grupp med träd som fångar dess höjd

Information

- En blädderbok kan på ett enkelt sätt informera om platsens naturvärden vilket underlättar för besökare att förstå och uppskatta dem

Tillgänglighet

- En ståpall underlättar utblickar för korta personer vilket tillgängliggör naturupplevelsen

BILD 28. Fågeltornet är integrerat i landskapet och dess höjd fångas upp av träden runt omkring.

BILD 29. En ståpall underlättar utblickar.

BILD 30. Ett tätt räcke skyddar mot fall.

BILD 31. En blädderbok informerar om platsens naturvärden.

BILD 32. Fågeltornet är utformat med detaljer som gör att det smälter in i omgivningen.

FÅGELTORN VID ÖVRE FÖRET, UPPSALA
23 mars 2017

Platsval och utformning

Fågeltornet ligger i kanten av Fyrisån. Karaktären på den intilliggande vegetationen är vildvuxen och består av högt gräs och sly. Fågeltornet har tre våningar. Den nedre våningen är lättillgänglig och det främre räcket är öppet, vilket gör att korta eller sittande personer kan se ut. Våning två är relativt liten och känns mer som en passage. Där finns titthål utskurna i lägre höjd. Den översta våningen är störst till ytan men saknar tillgänglighetsanpassning och möjligheter till att sitta ner. Tornet är stort och upplevs grovt med tjocka brädor och många regler. Tornets placering en bit in i vegetationen minskar det visuella ingreppet i omgivningen.

Faciliteter och tillgänglighet

Fågeltornet ligger nära en parkeringsplats. Intill finns ett långbord med bänkar samt skyltar och foldrar som informerar om området. Den nedre våningen är lättillgänglig och räcket är anpassat så att alla ska kunna se ut.

Materialval

Konstruktionen är byggd i trä och förstärkt med stålrör. Den nedre våningen är även försedd med ett plåttak.

Vad vi tar med oss

Tillgänglighet

- Ett räcke med försänkt framkant framhäver utblickar
- Titthål underlättar utblickar för varierande ögonhöjder

BILD 33. Det övre våningsplanet saknar tillgänglighetsanpassningar i räcket.

BILD 34. Den mittersta våningen har hål på olika höjd i räcket, vilket underlättar utblickar.

BILD 35. Hål i räcket underlättar utblickar.

BILD 36. Ett öppet räcke i markplan underlättar utblickar för korta eller sittande personer.

BILD 37. Fågeltornet är integrerat i omgivningen.

PROGRAM

Målet med gestaltningen är att natur och arkitektur ska förstärka varandra. Gestaltningen ska upplevas som ett naturligt och samtida tillägg som kompletterar platsen och informerar om det omkringliggande landskapet. Den ska även samordnas med befintlig infrastruktur.

Programmet är ett ramverk med krav och hänsynstaganden att förhålla sig till vid gestaltningsarbetet. Program-punkterna styr vilken funktion gestaltningen ska fylla, vilket innebär att punkterna kan tolkas fritt och därför generera olika typer av lösningar. Programmet grundar sig i inventering, analys och vad vi tar med oss från referensprojekten.

För att få fler besökare att vistas i Östa naturreservat och uppnå målet med gestaltningen har vi följande programpunkter:

- Gestaltningen ska öka tillgängligheten i Östa naturreservat
- Det ska finnas service och önskvärda funktioner i reservatet
- Gestaltningen ska framhäva och stärka naturreservatets natur- och upplevelsevärden
- Gestaltningen ska vara enhetligt utformad för att ge ett sammanhållet intryck
- Gestaltningen ska vara underordnad naturen för att minska det visuella intrycket av de byggda elementen

DEL 3
GESTALTNINGSPROCESS

GESTALTNING

I den här delen presenteras de mest avgörande vändningarna och besluten i gestaltungsprocessen. Förloppet redovisas tematiskt och kan därmed upplevas linjärt, vilket den inte är.

KONCEPT

Redan i början av examensarbetet hade vi en idé om att gestalta ett tillägg i naturmiljö. Vi ville lära oss mer om hur landskapsarkitektur kan framhäva naturen och dess värden i ett naturområde. I vårt arbete växte konceptet fram som en frågeställning: Hur utformar vi en gestaltning som harmoniserar med naturen, förstärker dess karaktärsdrag och tar hänsyn till dess känslighet? Arkitekturen skulle inspireras av och samordnas med naturen i reservatet. Den skulle med andra ord underordnas naturen och samtidigt upplevas som ett nutida tillägg och ett komplement till platsen.

Efter en månad med temat i frågeställningen insåg vi att det inte var en fråga. Det var vårt koncept, vår övergripande idé, ett hjälpmedel för att binda ihop gestaltningen till en helhet.

GESTALTNINGSPROGRAM

Här beskrivs hur vi praktiskt använt oss av konceptet och översatt programpunkterna till aspekter att förhålla oss till i gestaltningen. Det innefattar att finna lämpliga funktioner, val av färgtema och material samt val av form och proportion till förslagens olika delar.

Finna funktion

En del av gestaltningen var att ta reda på vilka funktioner som var nödvändiga och önskvärda att addera till förslaget. Vi ställde oss frågan vad vill besökare göra på platsen? Därefter kategoriserade vi funktioner utifrån nödvändiga funktioner, funktioner som underlättar vistelse i området samt funktioner som underlättar framkomligheten. För att få en större förståelse för vilka funktioner och faciliteter som brukar erbjudas i ett naturområde, jämförde vi de funktioner vi tagit fram med de funktioner som förekom vid våra referensprojekt.

Därefter delade vi in området i tre olika delar för att avgöra vilka funktioner som lämpade sig var. Delarna blev strandkanten, entréplatsen och Stormossen.

Vad vill besökare göra på platsen?

Ha picknick, grilla, skåda naturen, vistas i naturen, samlas, komma intill vattnet.

Nödvändiga funktioner

Toaletter, soptunnor, sittplatser och bord, parkering för cykel och bil.

Funktioner som underlättar vistelse

Information om områdets natur- och upplevelsevärden, orienteringsanvisningar, tillgång till foldrar, element som hjälper besökare att uppleva platsens värden exempelvis utkikstorn, plattformar eller väderskydd.

Funktioner som underlättar framkomligheten

Hårdgjorda stigar, spänger, jämnt underlag, svaga lutningar, ramper, käppkant, platser att sitta ner och vila med jämna mellanrum.

Form och proportion

Vid utvecklandet av förslagets form och proportion tog vi fasta på att människan är känslig för artificiella inslag i naturen. Ett tillägg kan med fördel utformas med samma formspråk och egenskaper som omgivande natur för att bibehålla känslan av orördhet. Därför arbetade vi med ett enkelt och avskalat formspråk för att låta arkitekturen underordna sig naturen och anpassa sig till terrängens egenskaper och förändringar. Formspråket syftade även till att förstärka de kvaliteter som finns vid entréplatsen, strandkanten och Stormossen. Utformningen tog därför fasta på naturens öppenhet och slutenhet samt utblickar över vattnet och mosseplanet.

Idag har infrastrukturens form och proportion en stor visuell påverkan på entréplatsen. Parkeringsplatsen tar stor plats i omgivningen och kunde med avseende på dagens låga besöksantal minskas. Det fanns även ett behov att tydligare definiera infrastrukturens gränsdragning mot stranden och entréplatsen för att skapa ett enklare trafikflöde, tydligare avgränsningar och distans till trafiken. Proportionerna på tilläggen kopplade vi till ett relativt litet besöksantal. Vi resonerade att cirka två familjer skulle kunna vistas vid respektive plats samtidigt. Ytorna dimensionerades därför för att rymma tio personer.

ILLUSTRATION 22. Schematisk illustration över var de olika funktionerna placeras.

Färg och material

För att få gestaltningen att smälta in i och inte kontrastera mot den omgivande naturen, arbetade vi med kulörer som överensstämmer med naturreservatets färgskala. Färgerna upptäcktes under inventeringen genom att studera olika material och vegetation i reservatet.

Konceptet avgränsade urvalet av material och vi arbetade därför med material som behåller den naturliga känslan i området. Materialet fick alltså inte kännas som ett främmande tillägg utan som en del av naturen med så liten visuell påverkan som möjligt. Materialet behövde även uppfylla krav på tillgänglighet och framkomlighet vilket ytterligare bidrog till ett snävare urval. I boken Bygg ikapp (2015, ss. 285-287) beskrivs tillgängliga markmaterial vilka vi listade och tog ställning till. Vi valde bort möjligheten att använda släta stenhällar, kalksten, betongplattor och betongmarksten eftersom tillrättalagda stenslagningar kan bli onaturliga i ett naturreservat. Av samma anledning föll gummiasfalt bort. Likaså valdes marktegel bort eftersom det riskerar att bli frostsprängt vintertid.

Vi arbetade vidare med stensmjöl och ohyvlade träplankor. Från referensprojekten fann vi att stålgaletter med fördel kan användas där det är stort markslitage. Eftersom stålgaletter är genomsådligt kan vegetationen skymtas under gallret vilket bidrar till att integrera materialet i omgivningen. Referensprojekten innehöll flera exempel på räckesutformningar. Där syftet är att framhäva utblickarna är ett skirt räcke att föredra. Vi sökte ett mer transparent material än trä och fastnade för nät som nästan blir osynligt och därmed framhäver utblickar. Vid referensprojekten fann vi även att plåt är ett hållbart material som tydligt framhäver text och kan därför användas till skyltar. Tall (*Pinus sylvestris*), växer idag naturligt i naturreservatet. Det var därför lämpligt att använda tall som växtmaterial i gestaltningen för att behålla reservatets naturliga karaktär.

BILD 38. I myrmarkens fältskikt fann vi varma nyanser som gul, orange och brun.

BILD 39. Tallarna skiftar i kallare nyanser som grå, grön och svart.

BILD 40. Cortenstål har en rödbrun ton som återfinns i myrens växtlighet.

BILD 41. Nylagt trä lyser upp och går i gula nyanser.

BILD 42. Träet grånar med tiden och får en liknande karaktär som tallarna.

BILD 43. Stensmjöl har en spräcklig grå färg och passar bra till stora ytor med stort markslitage.

BILD 44. Tall är en vanligt förekommande art i reservatet. Stammarna har en grå ton som övergår till orange och brun mot toppen.

BILD 45. Skyltning i plåt har lång hållbarhet och en svart bakgrund med ljus text ger god läsbarhet.

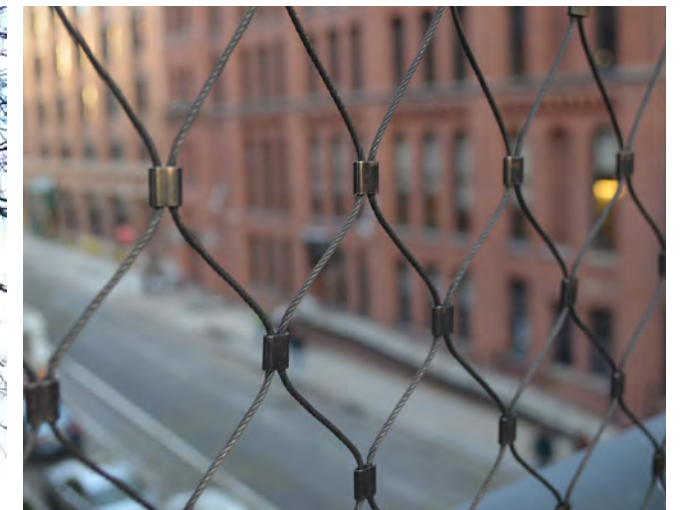

BILD 46. Ett genomsådligt räcke av nät blir nästintill osynligt och underlättar utblickarna samtidigt som det skyddar mot fall.

ENTRÉPLATSEN

Entréplatsens läge intill Östaholmsvägen gör den lättillgänglig, dock upplevs närheten till bilvägen visuellt störande. Likaså upplevs parkeringen främmande i naturen och bildar ett avlångt hål i vad som en gång var en tallskog. För att minska dess intryck återplanterar vi delar av tallskogen för att ge parkeringen en mer passande form för platsen. Samma taktik använder vi för att skärma av Östaholmsvägen från entréplatsen. En avskärmning med hjälp av vegetation bidrar till en förstärkt upplevelse av att lämna bilen bakom sig för att sedan ledas mot entrén och naturen.

Entréplatsen utvecklas till en sammanhållen yta där funktioner och nödvändiga faciliteter sammanlänkas. Entrén blir en utgångspunkt till naturreservatet. Funktioner för platsen:

- Samlingsplats
- Stigcentral
- Skyltning och information om området
- Enklare sophantering
- Parkering
- Toalett

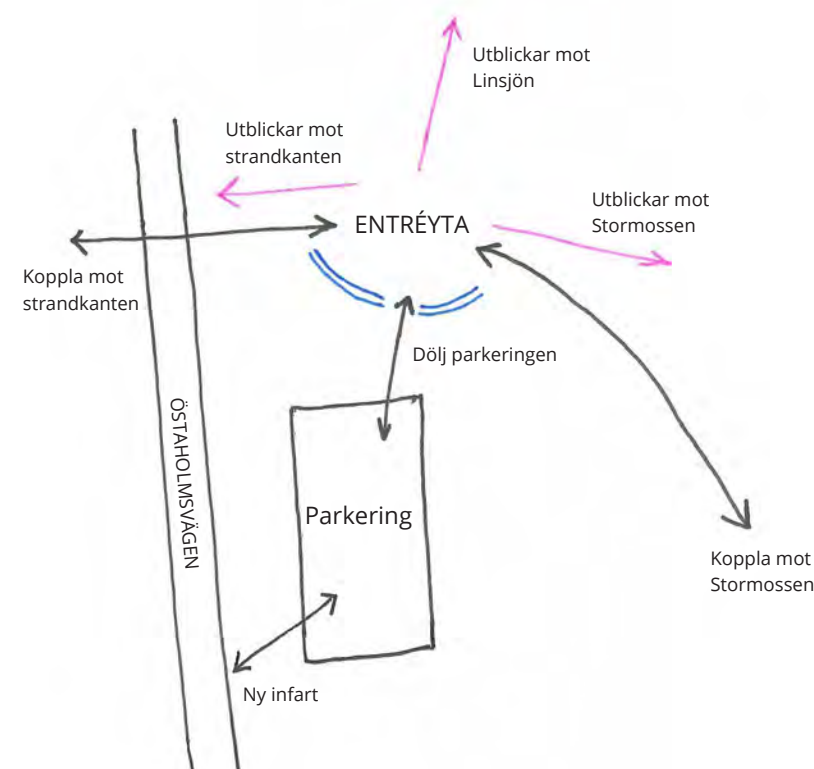

ILLUSTRATION 23. Vid gestaltningen av entréplatsen gjorde vi en enkel programskiss som utgångspunkt till skissprocessen.

BILD 47. Parkeringen har i dagsläget en främmande form i förhållande till omgivningen. Den upplevs som ett stort hål i landskapet. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

BILD 48. Tallarna i den norra delen av grusytan planteras med ett c/c-avstånd om tre till sju meter för att efterlikna pelarsalen av tall som återfinns i åttallskogen och intill myrmarken.

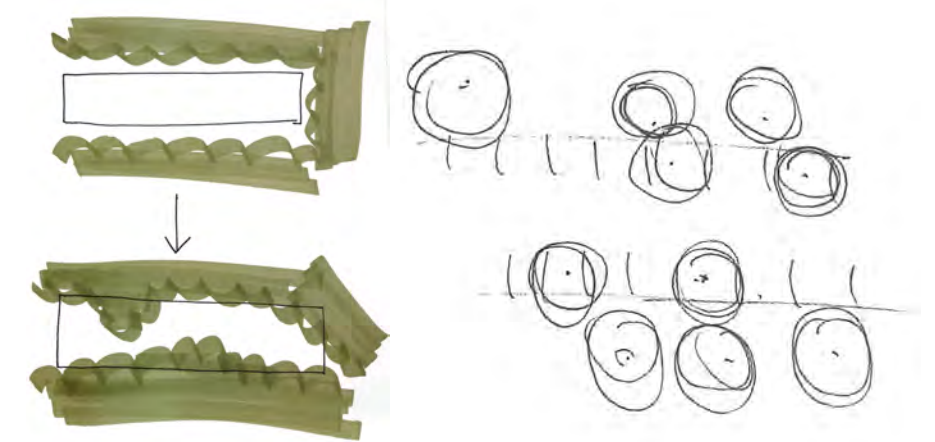

ILLUSTRATION 24. Vi skissade på olika sätt att integrera träden i parkeringsytan för att mildra intrycket av parkeringens rektangulära form. Storleken på stenmjölsytan består men vi skissade på att plantera en större mängd tall i den norra delen för att skapa en övergång från parkeringen till själva entréytan.

ILLUSTRATION 25. Skogen växer in i stenmjölsytan och besökare upplever att de parkerar i skogen. Träden bryter upp det monotona intrycket av bilar på rad och förminskar parkeringens visuella påverkan på omgivningen. Träden gör även att parkeringen inte uppfattas stor och ödslig när den är tom.

ILLUSTRATION 26. Infarten flyttades här längre söderut från dagens läge i parkeringens norra del, för att minska trafikflödet vid entréplatsen liksom ljudet från och det visuella intrycket av biltrafiken. För att förstärka känslan av att lämna bilen bakom sig, skissade vi på tätare parkeringsplatser längre bort från entréplatsen som sedan blir glesare ju närmare entrén besökare kommer.

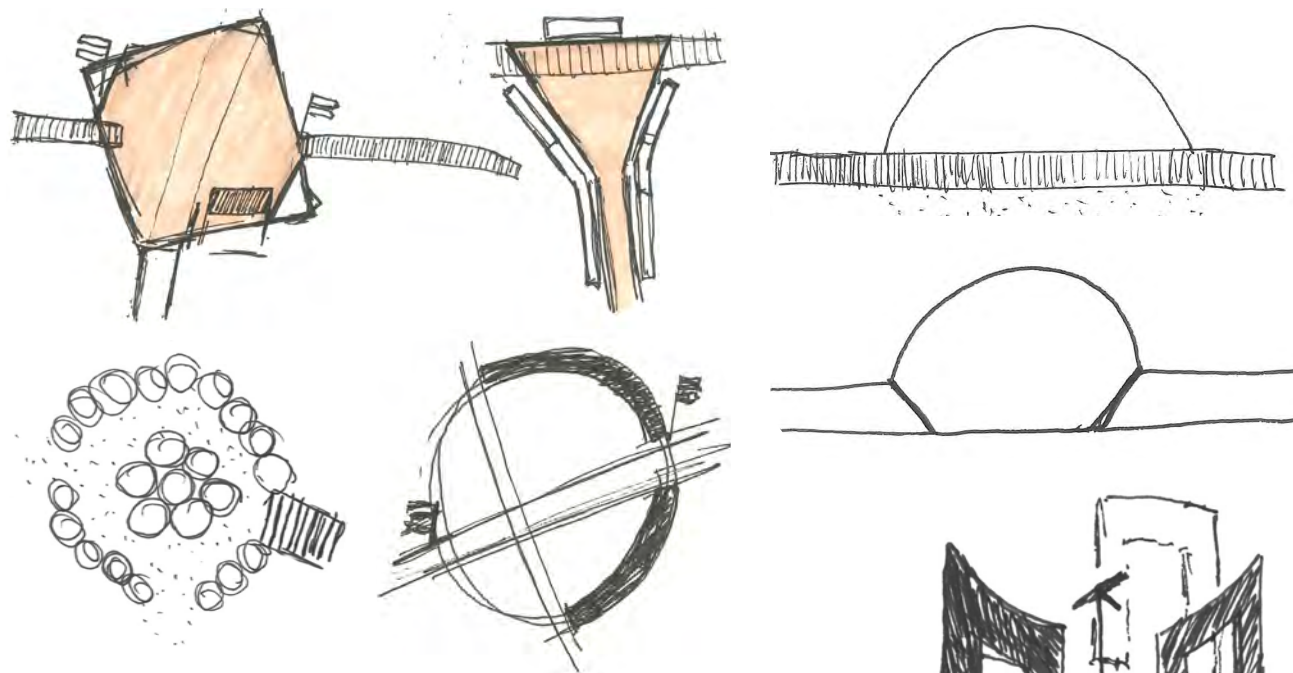

ILLUSTRATION 27. En svårighet vid utformningen av entréytan var att låta formen inspireras av omgivningen. Entréytan placerades i brynet mellan parkeringen och myrtallskogen och innehåller inga självklara naturvärden som påverkar utseendet. Däremot vi ville framhäva utblickarna mot Stormossen, Linsjön och strandkanten samt dölja parkeringen. Här skissade vi på olika former för entréytan.

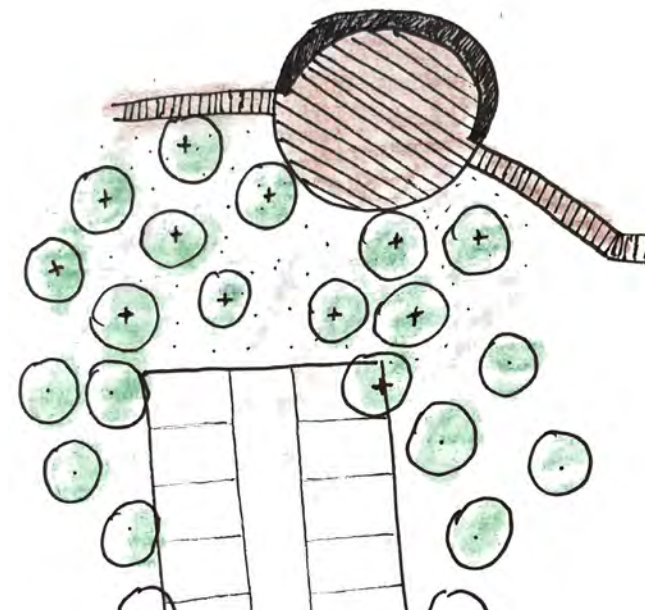

ILLUSTRATION 28. Av de olika formerna vidareutvecklade vi tre stycken. Den första formen var rund vilket kan upplevas främmande i naturen. Å andra sidan kan en rund form markera att entréytan är en viktig plats. Dock var entréytans syfte, utöver att informera om naturreservatet, att slussa ut besökare i naturen. Därför förkastade vi idén om en cirkulär entréyta eftersom cirkeln saknar hörn och därmed inte leder någonstans.

Därför valde vi att se till platsens flöde och använda oss av ett formspråk som kan repeteras vid de övriga gestaltningarna i naturreservatet. Formen blev en utskjutande yta med kapade hörn som framhäver utblickar och som på ett enkelt sätt kan kopplas till parkeringsytan och spångerna i närheten.

Vi skissade på kapade hörn både åt Linsjön och mot parkeringen, men kom fram till att det var bättre att endast ha kapade hörn åt Linsjön. Dels för att framhäva utblickarna mot Linsjön, dels för att formen blev mindre vilket även skulle göra ett mindre ingrepp i naturen.

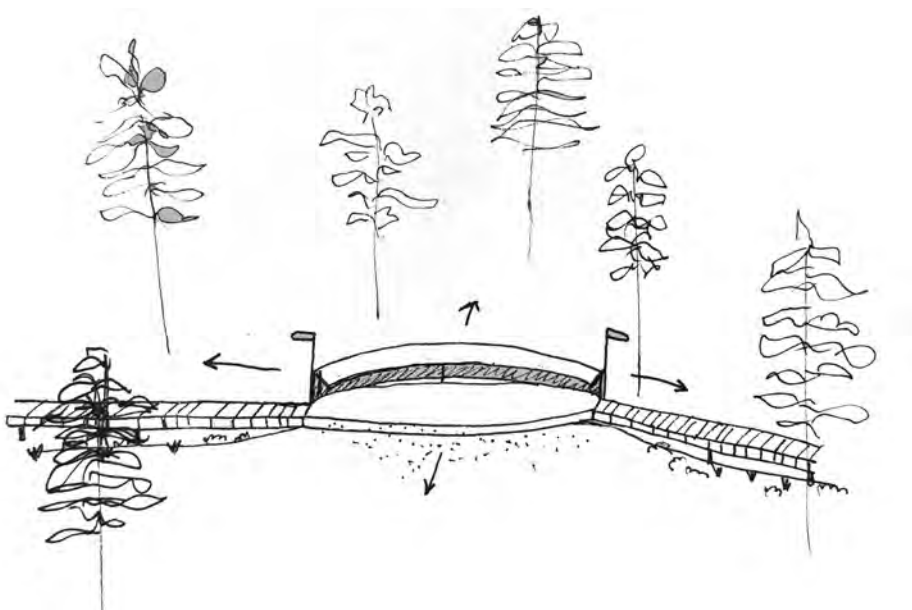
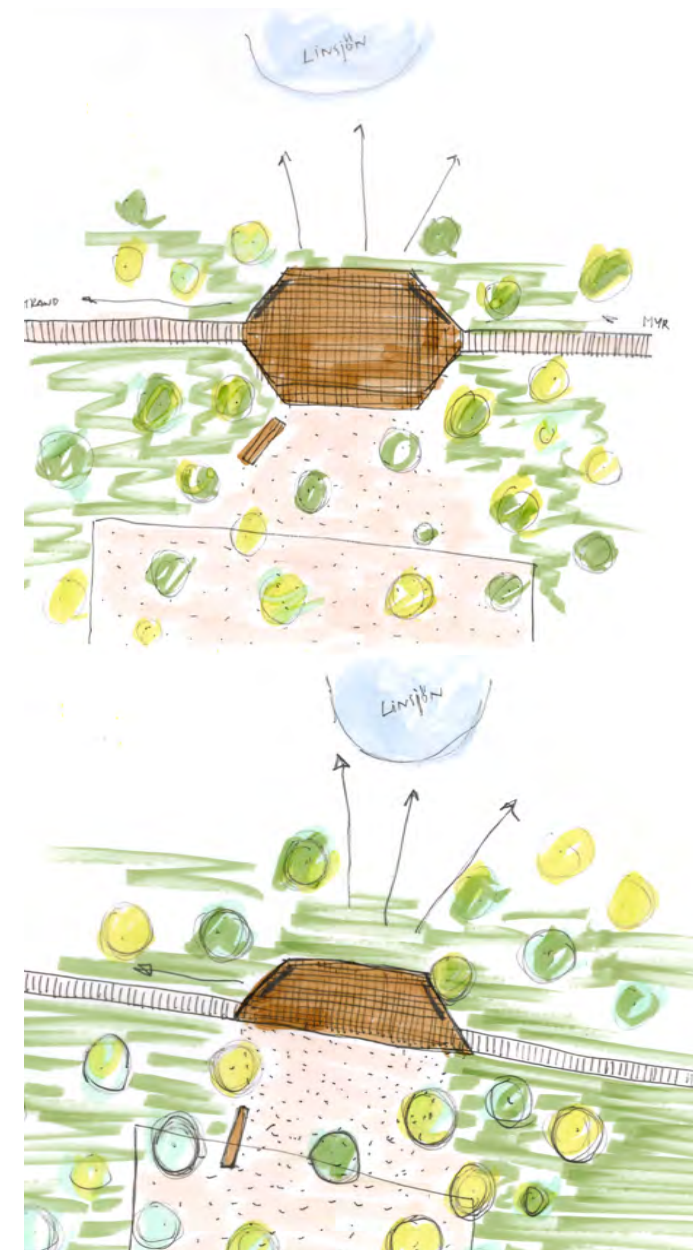

ILLUSTRATION 29. Vi skissade på att låta gränsen mellan parkeringen, omgivningen och entréytan vara diffus. Det gör att gruset övergår successivt till att bli myrmark och skogen växer in i parkeringen. Det blir ingen rak, definitiv kant eftersom sådana gränser inte förekommer naturligt i naturen.

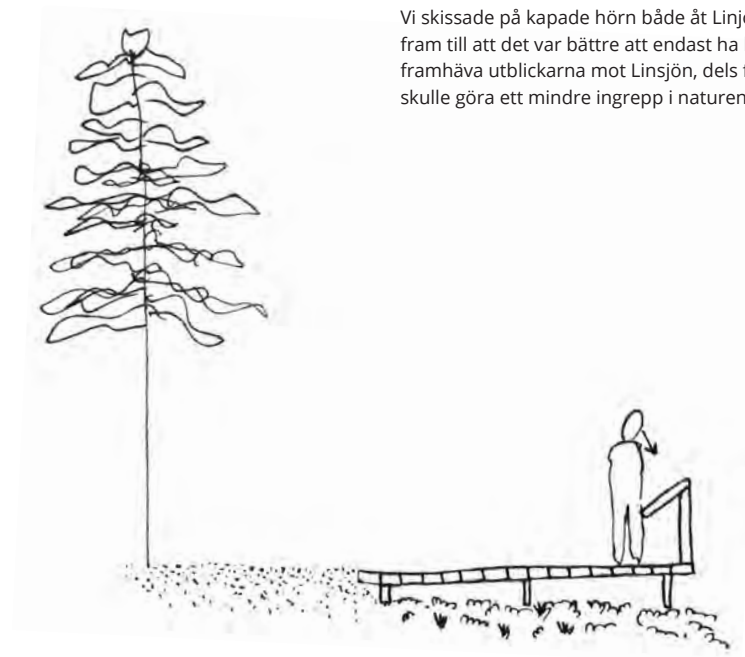

ILLUSTRATION 30. Entréytan ligger precis på gränsen mellan den inplanterade pelarsalen av tall och den sumpigare myrskogen. Där ska det finnas tydlig information om platsen.

STORMOSSEN

Syftet med gestaltningen på Stormossen är att tillgängliggöra myrmarken och dess natur- och upplevelsevärden. Gestaltningen består av en tillgänglig spång ut till ett fågeltorn. Spången ska ansluta till entréplatsen och framhäva olika variationer i vegetationen. Funktioner för platsen:

- Fågeltorn
- Enklare bänk
- Information om platsen

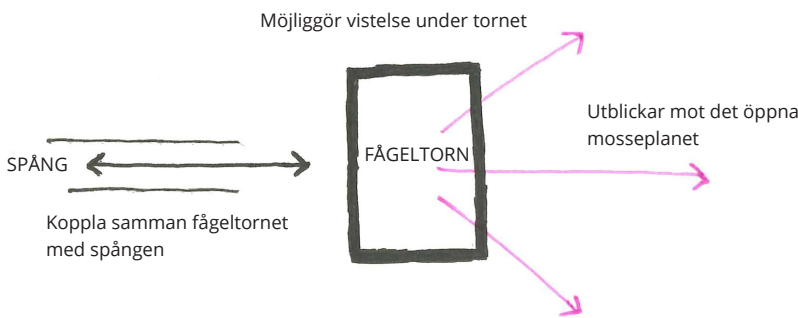

ILLUSTRATION 31. Vid gestaltningen av fågeltornet och spången på Stormossen gjorde vi en enkel programskiss som utgångspunkt till skissprocessen.

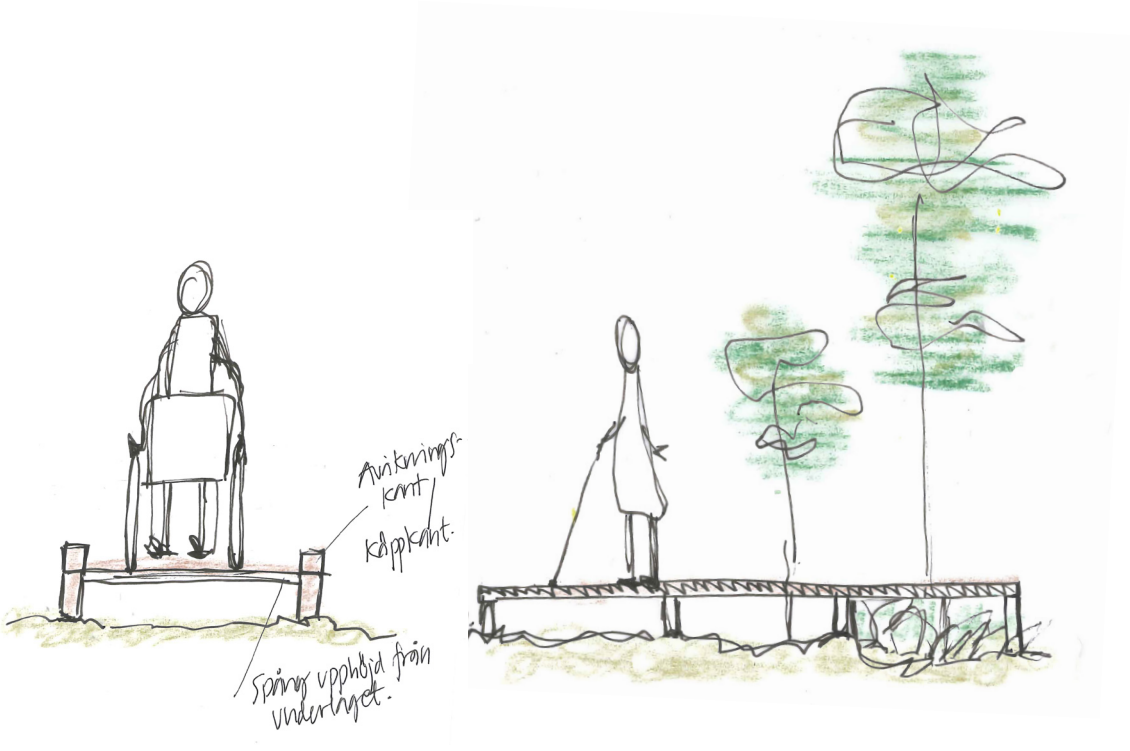

ILLUSTRATION 35. Spången breddas från dagens läge för att tillgängliggöra den för personer med rörelsehjälpmedel. Vi valde att utforma spången i smalaste laget för att den skulle smälta in i myrens vegetation och därmed minska det visuella intrycket. Genom att höja upp spången över mossen skyddas även den känsliga vegetationen från slitage.

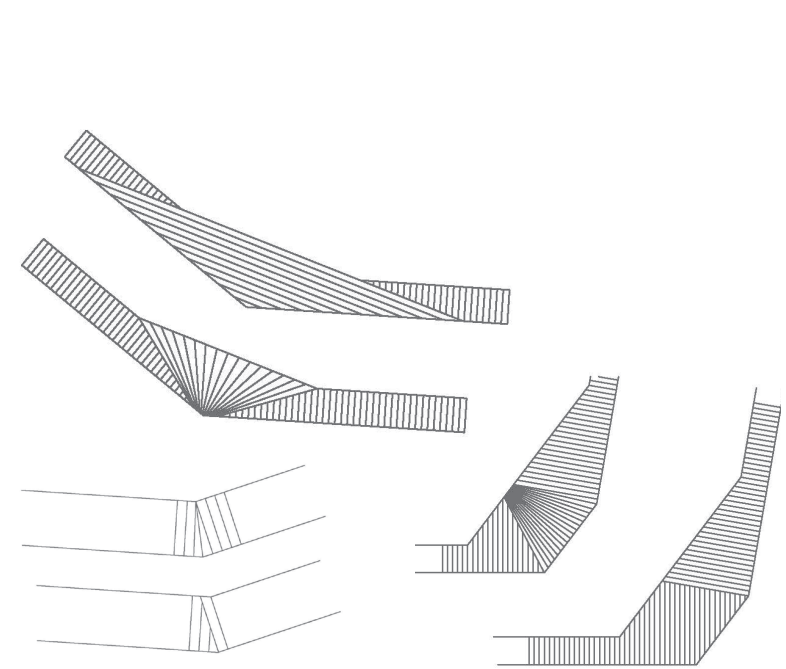

ILLUSTRATION 32. Vi skissade på olika typer av läggningsmönster där spången svänger. Mönstret skulle vara diskret men ändå höja helhetsupplevelsen av spången.

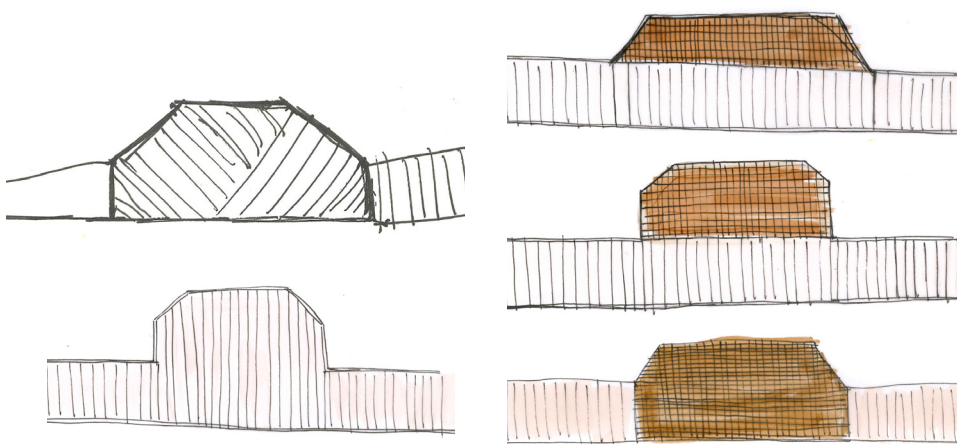

ILLUSTRATION 33. Vid utformningen av spågens mötesplatser fastnade vi för en kantig form med kapade hörn, i likhet med entréplatsens formspråk. Läggningsmönstret skiftade mellan olika vinklar på träet, till att brädorna breddar ut och fortsätter i samma riktning. I skisserna till höger har vi markerat mötet mellan spång och mötesplats med cortenstål. När cortenstålet täcker hela ytan och skapas ett uppbrott i träläggningen och en sammanhållen mötesyta framträder.

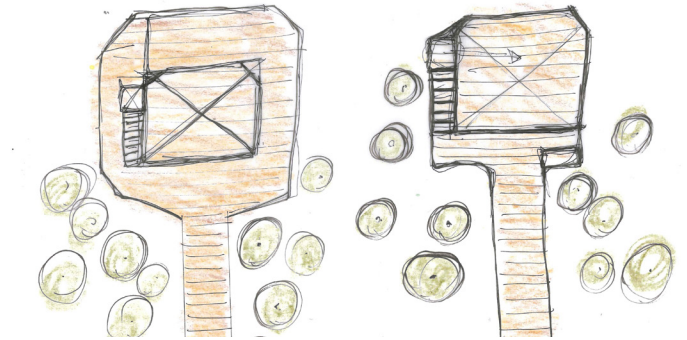

ILLUSTRATION 34. För att göra fågeltornet tillgängligt lät vi spången fortsätta in under tornet. Vi testade att låta träet gå runt tornet men bestämde oss sedan för att låta det sluta i en rak kant, i linje med talledungen som fågeltornet står i.

ILLUSTRATION 36. Utblickarna över mosseplanet är långa och fågeltornet utformas för att bibehålla platsens tysta och avskilda karaktär. Platsen är inte avsedd för stora sällskap.

STRANDKANTEN

Vid strandkanten syftar gestaltningen till att förstärka upplevelsen av fjärdens närhet och framhäva utblickarna över vattnet. Vattenkontakten behöver stärkas och genom att skapa en utkiksplattform förlängs stranden ut i vattnet och ökar närheten till vattnet.

Platsen gränsar till Östaholmsvägen och de skiljs åt av ett par stenar och några tallar. Den svaga gränsen gör att strandkanten känns odefinierad och närheten till vägen påverkar platsen negativt. Stranden behöver därför en tydligare avgränsning mot vägen. Vid avskärmningen ska siktlinjerna från entréplatsen ut mot fjärden behållas för att skapa en lockelse ut till platsen. Funktioner för platsen:

- Utkiksplats
- Bord & stolar
- Vindskydd
- Grill
- Samling för större sällskap
- Information om platsen
- Sophantering med källsortering

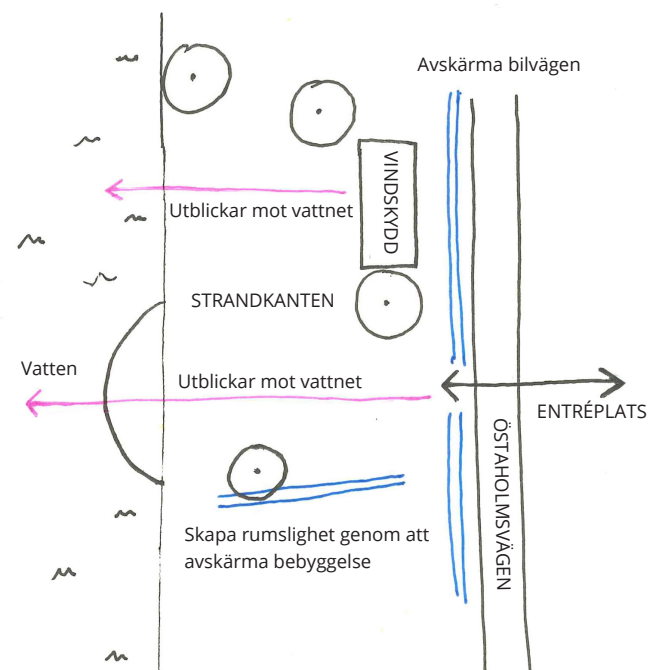

ILLUSTRATION 37. Vid gestaltningen av strandkanten gjorde vi en enkel programskiss som utgångspunkt till skissprocessen.

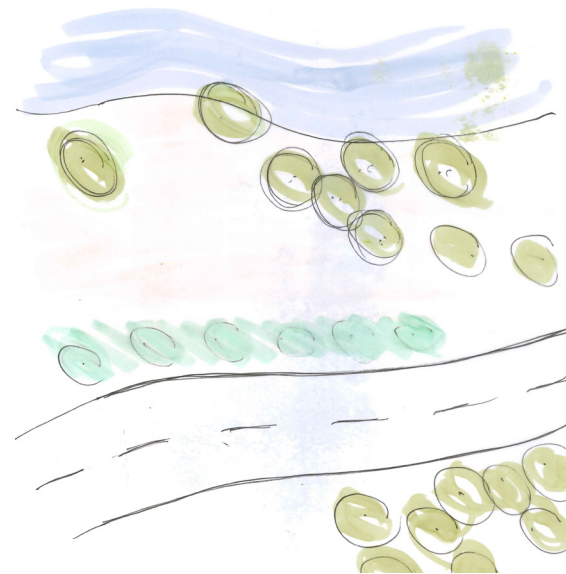

ILLUSTRATION 38. Stranden ligger tätt intill Östaholmsvägen. Med avskärmning kan mötet mellan strand och väg tydliggöras och vägen skärmas av visuellt. Det är dock viktigt att behålla siktlinjerna från entréplatsen till strandkanten för att öka kontakten över vägen och göra besökare uppmärksamma på stranden.

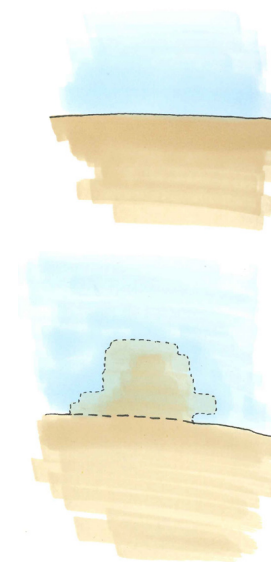

ILLUSTRATION 39. Idag är strandlinjen jämn och det finns ingen möjlighet att komma ut över vattnet. Genom en utkiksplattform skapas en förlängning av strandkanten.

ILLUSTRATION 41. En utkiksplattform förläggs vid strandkanten över vattenlinjen för att framhäva utblickarna över fjärden och öka vattenkontakten. På så vis förstärker plattformen platsens natur- och upplevelsevärden. Stranden får en förlängning ut i vattnet och platsens storlek ökar. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017a).

ILLUSTRATION 40. För att skapa en sammanhållen gestaltning med entréplatsen och Stormossen kan den rektangulära formen med avhuggna hörn även tillämpas på utkiksplattformen. Hörnen skapar ytterligare utblickar jämfört med en kvadratisk form.

ILLUSTRATION 42. Plattformens räcke bör vara enligt standard för fallskydd men ha en transparent karaktär för att inte hindra utblickar för stora, små eller sittande.

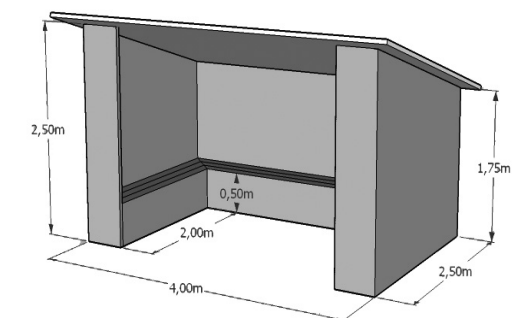

ILLUSTRATION 43. För att få en uppfattning om vindskyddets storlek skissade vi upp olika mått som gör vindskyddet tillgängligt för alla besökare. Den fyrkantiga formen utvecklades sedan till en flerkantig för att skapa en mer inkluderande sittplats där besökare sitter vända mot varandra.

DEL 4
FÖRSLAGET

HITTA UT!

Hitta ut! är ett förslag som genom arkitektur ökar tillgängligheten till Östa naturreservat. Genom att underlätta vistelse i naturen och framhäva reservatets upplevelsevärden tillgängliggörs friluftslivet och fler besökare motiveras till att komma ut och använda naturreservatet. Gestaltningen innefattar tre sammanlänkade platser i Östa naturreservat; entréplatsen, Stormossen och strandkanten.

Gestaltningen är sammanhållen och läsbar, med inslag av komplexitet och mystik. Gestaltningen har ett enkelt och repetitivt formspråk som skapar en sammanhållen utformning från strandkanten till entréplatsen och vidare ut på Stormossen. Gestaltningen upplevs samlad med en enkel utformning vilket gynnar orienterbarheten. Läsbarheten gynnas av entréplatsens höga grad av information som ökar förståelsen för naturreservatets uppbyggnad, vilka målpunkter som finns och var de ligger. Läsbarheten underlättar för förstagångsbesökare att vistas i naturreservatet.

Gestaltningens sammanhållna utformning och dess läsbarhet, mystik och komplexitet bidrar till ett förhöjt upplevelsevärde av karaktärsområdena och naturreservatet i stort. Formspråket är dämpat i förhållande till naturen på plats. Utkiksplattformens och entréplatsens avhuggna hörn, fågeltornets höjd och spångens slingrande dragning över myren skapar siktlinjer av skiftande längd och framhäver karaktärsområdenas nyckelkaraktärer.

Utöver trä använder vi cortenstålsgaller för att uppmärksamma besökare och framhäva delar av gestaltningen och naturen. Cortenstål har en rödbrun nyans som återkommer på tallarnas bark och i myrmarkens fältskikt. Färgen på cortenstålsgallret skapar kontraster mot träets grånande färgskala. Genomskinligheten ger besökare möjlighet att se vad som finns under dem, vilket är ett effektivt inslag vid vattenkanten och på myren.

ILLUSTRATION 44. skala 1:1500. Planen visar hur gestaltningen vid strandkanten, entréplatsen och Stormossen hänger samman och relaterar till varandra.

ENTRÉPLATSEN

Entréplatsen välkomnar och bekräftar att besökare har anlänt till Östa naturreservat. Entréplatsen är därför placerad väl synlig i en central del i reservatet, i anslutning till Östaholmsvägen. Entrén ligger vid en befintlig parkeringsplats, i brynet av myrtallskogen för att minimera ingreppet i naturen. Eftersom entréplatsen är liten i förhållande till naturreservatets storlek liksom det faktum att en stor del av området i dess närhet redan är exploaterat, är det möjligt att gestalta en entréplats med hög tillgänglighetsnivå utan att det påverkar upplevelsen av naturmiljön negativt.

Entréplatsen sammanlänkar flera av reservatets stigar och fungerar som en utgångspunkt för vidare färd ut i naturreservatet. Entréplatsen består av två delar, en parkeringsplats och en entréyta. Parkeringsplatsen, som tillsammans med Östaholmsvägen tidigare tog stor visuell plats i området, har minskats i storlek. Tallar har planterats i parkeringsytan för att integrera den stora stenmjölsytan i omgivningen. Tallarna skapar en distans mellan de parkerade bilarna och entréytan dit besökare leds fram genom tallskogen.

Infarten till entréplatsen är flyttad söderut för att minska trafikflödet i direkt anslutning till entréytan. Vid infarten till parkeringen finns en stor skylt som vägleder och välkomnar besökare till Östa naturreservat och entréplatsen. Intill infarten, i den södra delen av parkeringen, finns en tillgänglig toalett. Placeringen gör den lättillgänglig för besökare och enkel att sköta för förvaltaren. Toaletten är utformad i trä och förankras i den inplanterade talldungen.

SEKTION A-a. Skala 1:300. Sektionen visar förhållandet mellan Östaholmsvägen och parkeringsplatsen. Dessa skiljs åt av en 25 meter bred tallridå.

ILLUSTRATION 45. Skala 1:300. Planen visar parkeringsplatsens relation till entréytan. På tre ställen är tallar planterade i parkeringsytan för att ta ner dess visuella intryck. Vid infarten till parkeringen finns en stor skylt som vägleder och välkomnar besökare.

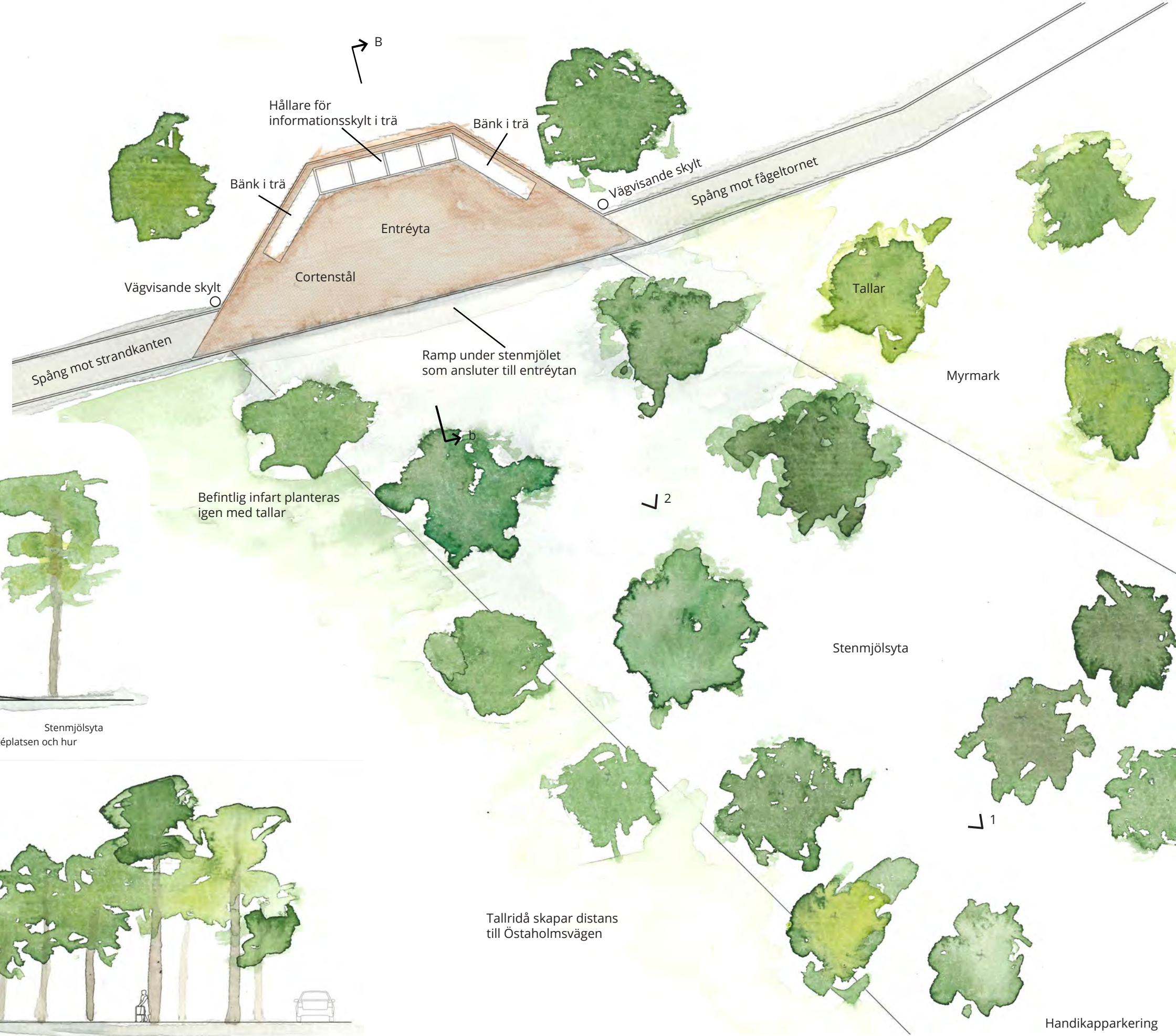
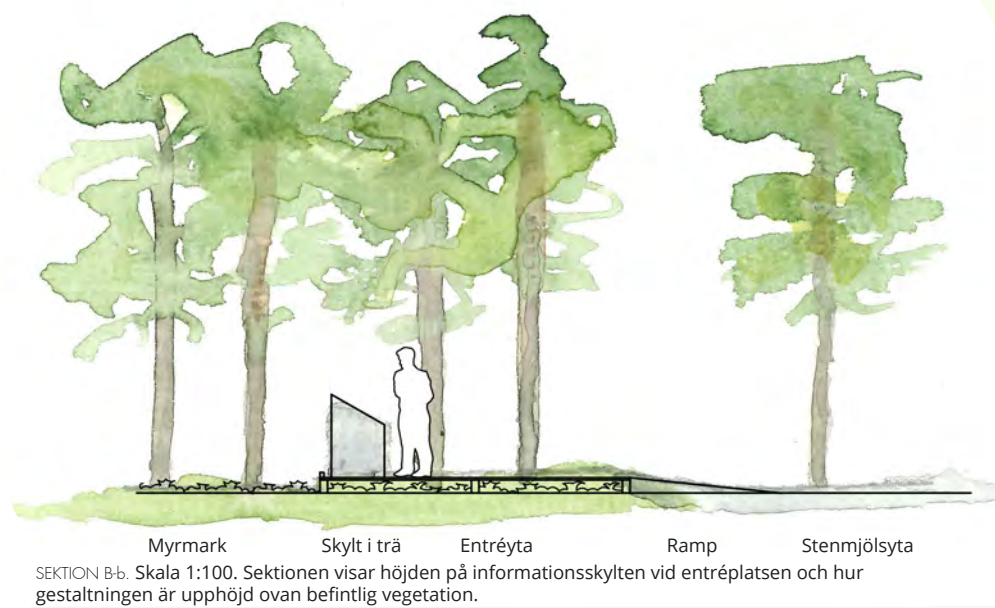
PERSPEKTIV 1. Parkeringsplatsen övergår successivt till myrtallskog. Tallarna som planterats i stenmjölsytan bildar en övergång från den mer exploaterade miljön till naturreservatet. I bakgrunden skymtas entréytan och spångerna mot strandkanten och Stormossen.

PERSPEKTIV 2. I perspektivet syns entréytan av cortenstål. I mitten syns fyra informationsskyltar i A1 storlek och på var sida finns en bänk. Hållaren till informationsskyltarna och bänkarna är av trä. Bortom entréytan skymtas Linsjön genom tallarna.

Entréytan

Skyltar berättar vad besökaren kan göra i området, vilka faciliteter som finns och informerar om naturreservatet. Skytningen är placerad i låg höjd vilket gör den tillgänglig för stående och sittande besökare. På entréytan finns två bänkar och cortenstålsytan är sammanlänkad med de träspänger som leder till målpunkterna vid Stormossen och strandkanten samt vidare ut till resten av reservatet.

STORMOSSEN

PERSPEKTIV 3. Längs spången finns två mötesplatser där det finns möjlighet att sitta ner på en träbänk. Ytan är av cortenstål och kontrasterar mot träet i spången vilket synliggör mötesplatsen från håll. Mötesplatserna är placerade med utsikt över en del av Stormossen som innehar myrens unika karaktär och naturvärden.

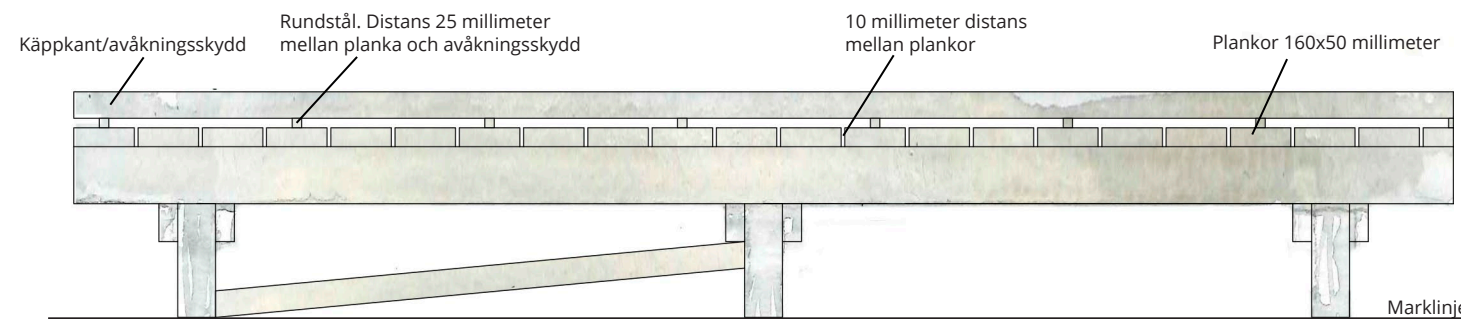
Spången

Gestaltningen på Stormossen syftar till att lyfta fram natur- och upplevelsevärden som är unika för myrmarken. Spången leder besökare från entréplatsen till fågeltornet genom myrens olika variationer och framhäver flera värden i naturreservatet. Spångens slingrande dragning skapar omväxlande långa och korta siktlinjer och besökaren leds genom öppna och slutna rum där vegetationens täthet varierar.

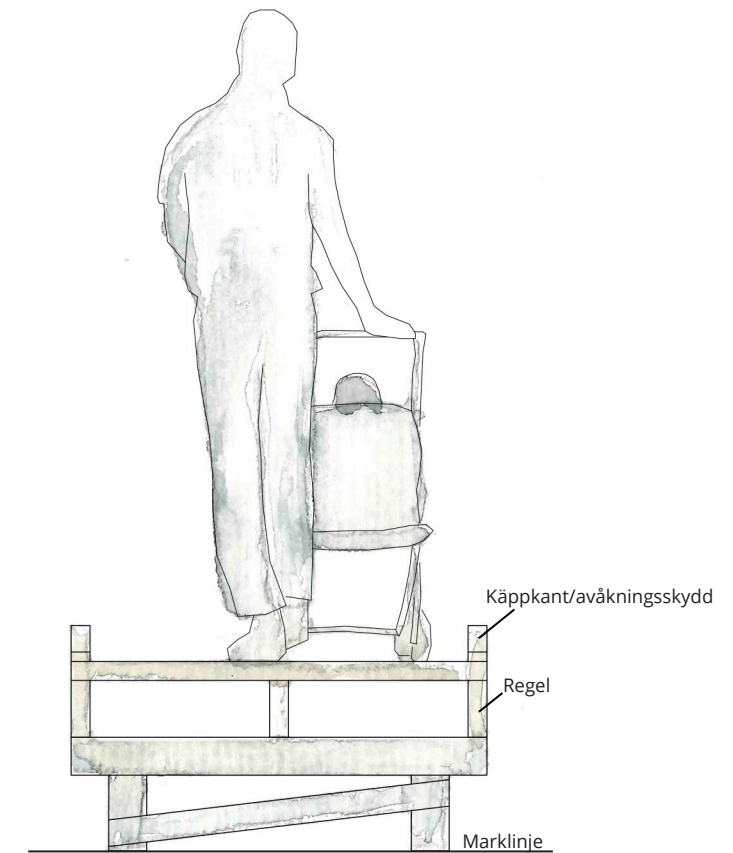
Spången följer till största del den befintliga dragningen, men den första delen av spången från entréytan till den första mötesplatsen har en ny dragning. Spången sammanlänkas då till entréytan vilket skapar en sammanhållen utgångspunkt till naturreservatet (se illustration 44).

Spången är tillgänglighetsanpassad och rymmer en rullstol eller barnvagn. För att det ska gå att mötas finns två mötesplatser längs spångens sträckning. Där finns även möjlighet att sitta ner på en träbänk. Mötesplatserna är synliga från håll och framhävs genom cortenstål som skiljer sig från spångens resterande utformning i trä.

Träplankorna placeras vinkelrätt mot spångens riktning, med tio millimeters mellanrum från varandra för att uppnå tillgänglighetskrav. För att ytterligare se till tillgängligheten förses spången med ett avåkningsskydd i trä. Det höjs upp 25 millimeter från spången för att underlätta vattenavrinningen och för att undvika ansamling av smuts. Distansen tas upp av ett rundstål som blir ett diskret och hållbart tillägg.

SEKTION E-e. Skala 1:20. Sektionen visar spången i längsgående riktning.

SEKTION F-f. Skala 1:20. Sektionen visar spången i tvärsnitt. Spången är 1 meter bred och den är försedd med käppkant/avåkningsskydd. Eftersom underlaget är blött behöver spången byggas upp så att den blir långsiktigt hållbar.

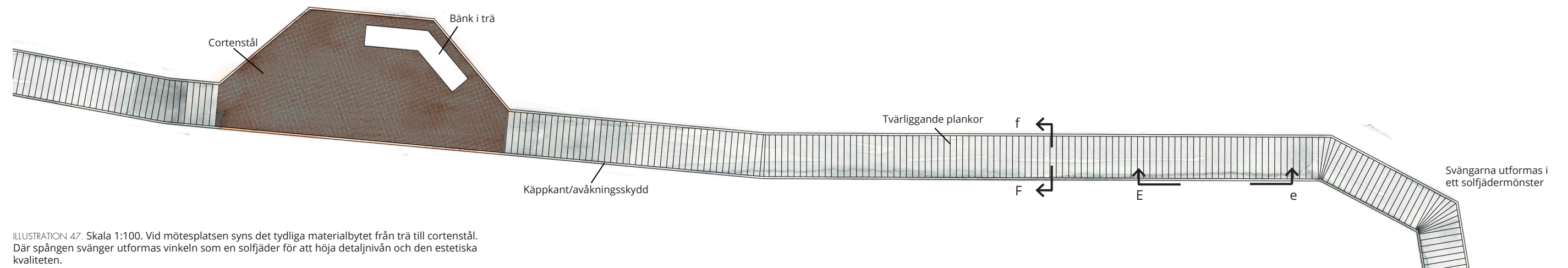

ILLUSTRATION 47. Skala 1:100. Vid mötesplatsen syns det tydliga materialbytet från trä till cortenstål. Där spången svänger utformas vinkeln som en solfjäder för att höja detaljnivån och den estetiska kvaliteten.

Fågeltornet

Vandringen längs spången bygger upp en spänning längs vägen vilket bidrar till platsens mystik och komplexitet. Först femtio meter innan besökaren når fågeltornet skymtas det för första gången. Eftersom utformningen på det gamla fågeltornet var otillgängligt och hindrade utblickar så utformade vi ett nytt.

Vid fågeltornet går det att betrakta det öppna mosseplanet från två våningsplan. Det undre planet är fullt tillgänglighetsanpassat genom en förlängning och breddning av spången vilket gör det möjligt för besökare att komma in under tornet i marknivå. På båda våningar är räcket glest för att underlätta utblickar och på det nedre planet ligger det främre räcket på en meters höjd. I det nedre räcket finns information integrerat i bokhållaren.

Vid gestaltningen har vi tagit hänsyn till spänningen som byggs upp längs vandringen på spången mot fågeltornet. Väl framme vid tornet är stämningen storslagen, tyst och stilla. Civilisationen känns långt borta och Stormossens prakt är det enda som märks. För att bibehålla den känslan är fågeltornets utformning sparsmakad och det finns inget utrymme för sociala aktiviteter. Bänkarna är smala vilket gör att inga stora sällskap kan samlas.

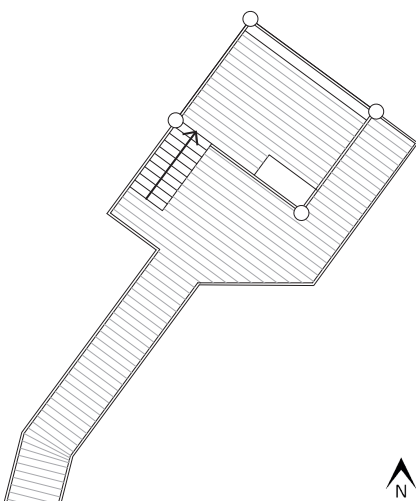

ILLUSTRATION 48. Skala 1:150. Plan över fågeltornets övre plan. Till höger om trappan på fågeltornets övre våningsplan finns en bänk och längs det främre räcket finns en bokhållare.

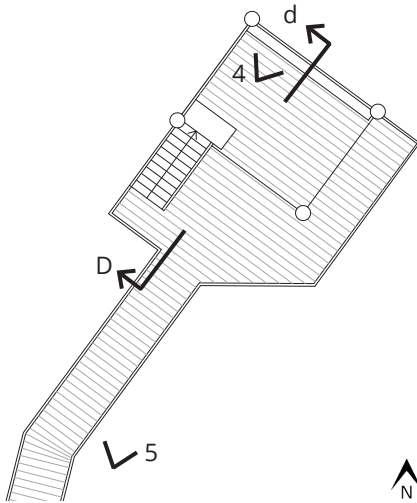
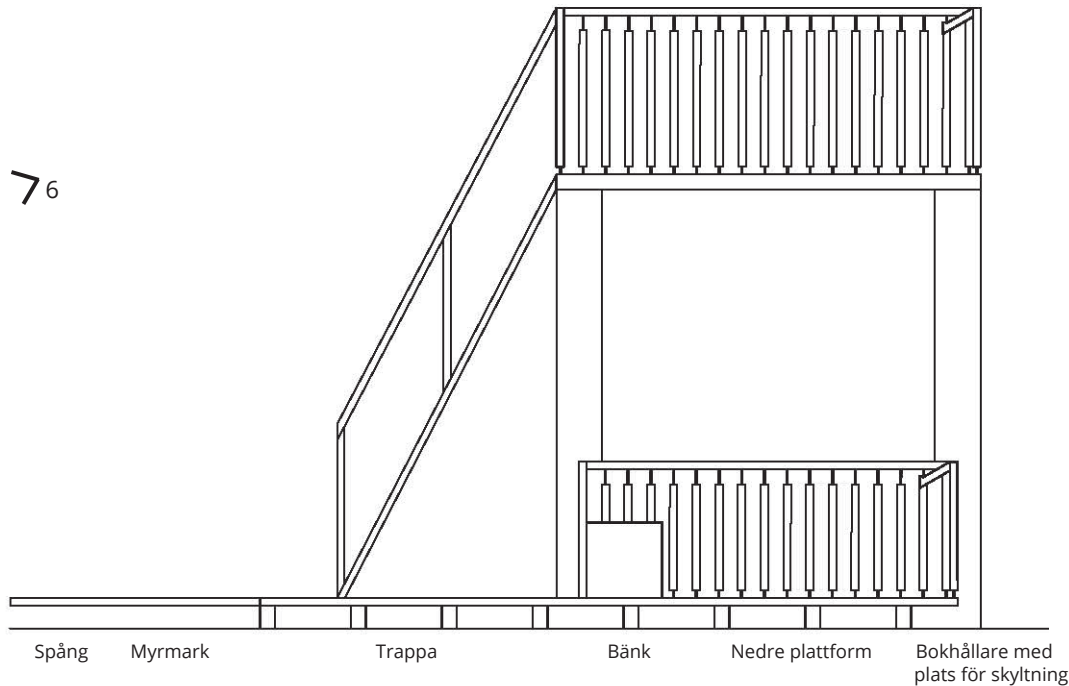

ILLUSTRATION 49. Skala 1:150. Plan över fågeltornets nedre plan. På det undre våningsplanet breder spången ut sig och skapar en tillgänglig yta under tornet. Under trappan finns en bänk och längst fram en bokhållare på räcket.

SEKTION D-D. Skala 1:50. Sektionen visar fågeltornet i tvärsnitt.

PERSPEKTIV 4. Från fågeltornet kan besökare blicka ut över det öppna mosseplanet. På räcket finns en bokhållare där det även finns plats för information.

PERSPEKTIV 5. Perspektivet visar vyn för en besökare som närmar sig fågeltornet. Spången fortsätter in under det övre våningsplanet och det nedre planet går att nå med barnvagn och rullstol.

PERSPEKTIV 6. Fågeltornet är placerat på gränsen mellan talldungen och mosseplanet. Det finns en sittbänk på båda våningarna där besökare kan slå sig ner. Räcket är glest vilket underlättar utblickar.

STRANDKANTEN

Från entréplatsen går en spång i motsatt riktning från Stormossen mot strandkanten. Spången förtydligar riktningen från entréplatsen och genom den glesa myrtallskogen skymtas stranden, vilket underlättar orienteringen och skapar en nyfikenhet och dragningskraft mot vattnet. Strandskantens största upplevelsevärden är kontakten med vattnet och utblickarna över fjärden. Gestaltningen framhäver vyerna och skapar en möjlighet för besökaren att komma nära vattnet.

För att avgränsa rummet vid strandkanten, som tidigare haft en odefinierad gräns mot Östaholmsvägen, planteras tallar mot vägen som skärmar av dess visuella intryck och skapar en distans mot trafiken. Genom att förtydliga vägens gränsdragning skapas en säkrare trafiksituation där det är tydligt var besökare förväntas korsa vägen.

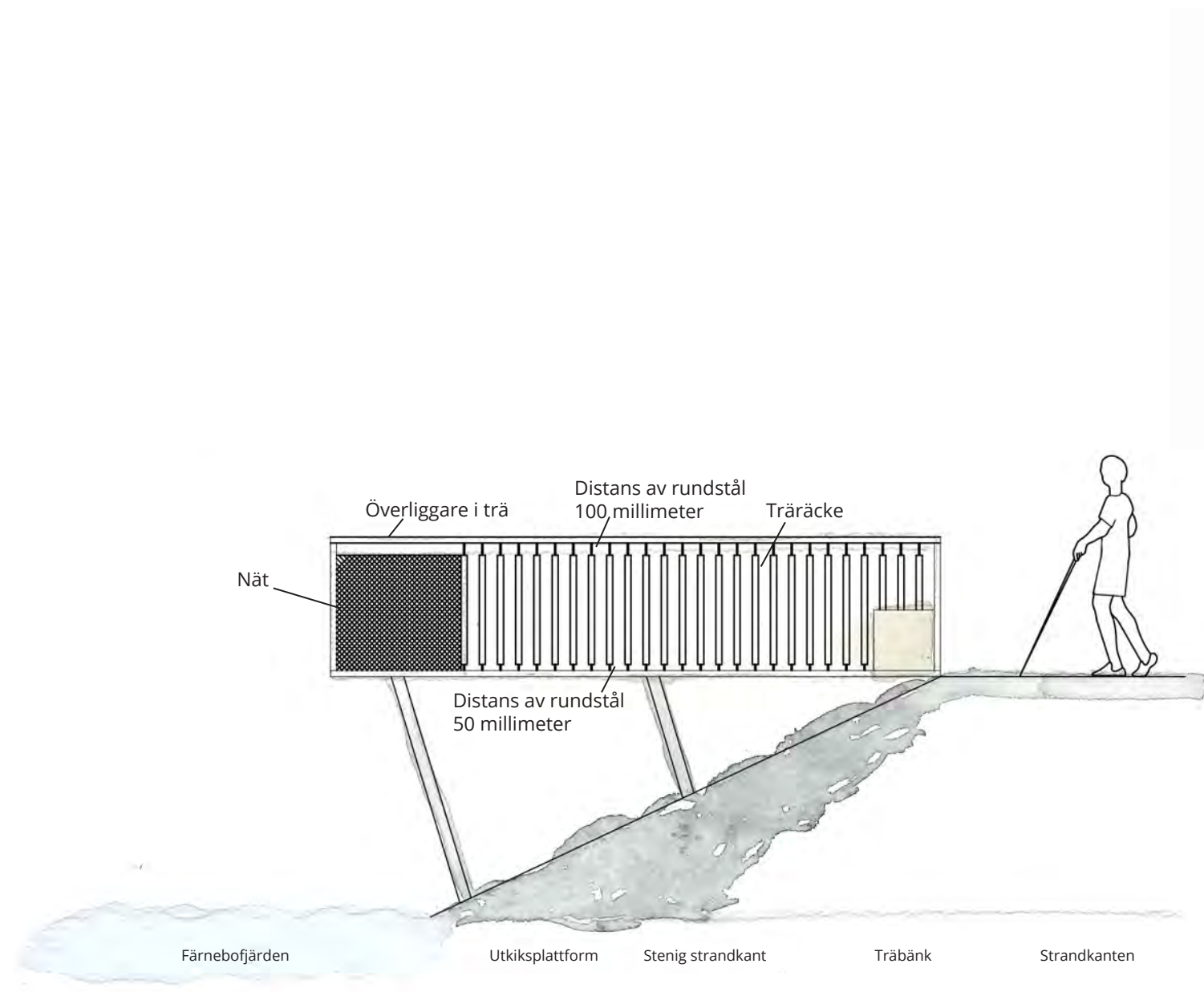
Ytan vid strandkanten byggs upp av stenmjöl som sömlöst glider in i det omgivande markmaterialet av mossa, mull och gräs. För att uppfylla tillgänglighetskrav byggs stenmjölet upp med ett femtio millimeter tjockt lager.

En utkiksplattform förlänger strandkanten ut i fjärden. Plattformen är till största del uppbyggd av trä. Den främre delen av golvytan utgörs av cortenstål vilket gör att vattnet skymtas under fötterna och vattenkontakten blir stark. Det främre räcket är av nät för att inte hindra utblickarna över vattnet. På utkiksplattformen finns även en träbänk som är placerad med utsikt mot fjärden.

Eftersom de möbler som tidigare stod på strandkanten var slitna, otillgängliga och hade en ogenomtänkt placering så har vi gestaltat nya. Vindskyddet är utformat i trä och byggt som en halvmåne för att uppmuntra till umgänge. Utformningen har hämtat inspiration från traditionella vindskydd och vindskyddet är placerat med utsikt över vattnet. På strandkanten finns två nya picknickbord i trä och en grill som tillsammans utgör en social samlingsplats. Grillen är placerad i låg höjd och det går att komma nära med exempelvis en rullstol.

PERSPEKTIV 7. Vid stranden finns en utkiksplattform som framhäver utblickarna ut i Färnebofjärden. Där finns även plats för större sällskap.

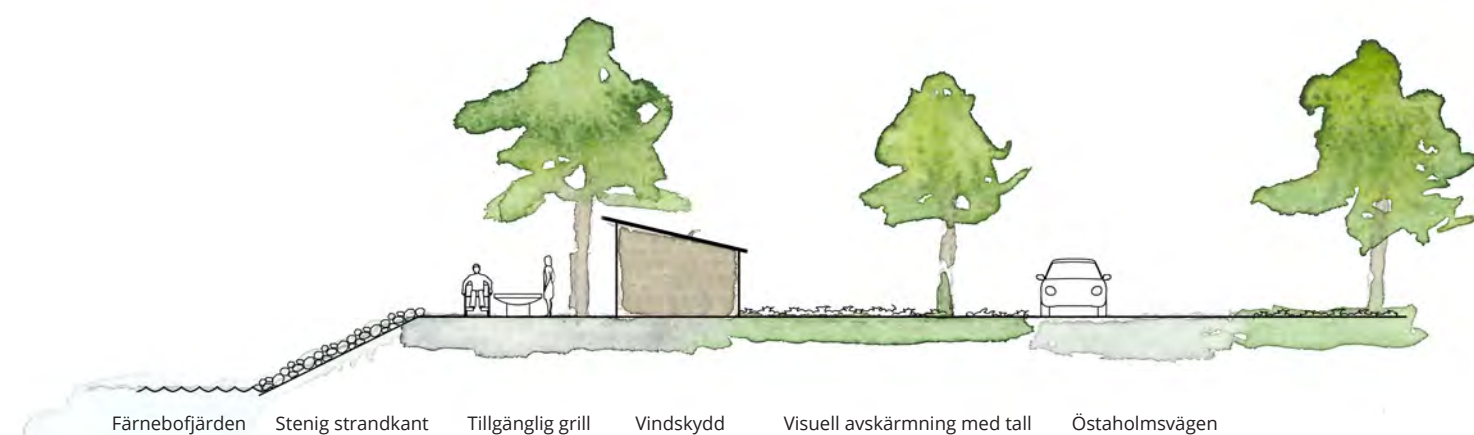
SEKTION G-g. Skala 1:50. Utkiksplattformen sticker ut över den steniga strandkanten. Träräcket löper längs plattformens sidor övergår till nät i plattformens framkant vilket underlättar utblickar och skapar en dragningskraft ut mot vattnet.

ILLUSTRATION 51. Skala 1:200. Planen visar rastplatsen vid strandkanten. Här finns funktioner som grillplats, vindskydd, bord och bänkar samt utkiksplattformen. Spången som leder mot strandkanten skapar en stark dragningskraft mot vattnet.

ILLUSTRATION 50. På stranden finns ett vindskydd där cirka tio personer ryms. Vindskyddet är enkelt utformat med stående träplankor. Bänken i trä är placerad så att umgänge och utblickar mot fjärden underlättas. Vindskyddet har inga trösklar för att det ska vara tillgängligt för alla.

SEKTION H-h. Skala 1:100. Framför vindskyddet finns en tillgänglig grill. Sektionen visar även strandens relation till Östaholmsvägen.

DISKUSSION

Syftet med examensarbetet var att föreslå en gestaltning som tydliggör och framhäver naturvärden i ett naturreservat, för att på så vis förstärka besökares naturupplevelser. Arbetet syftade även till att tillgängliggöra friluftslivet och därigenom motivera till ett ökat användande av naturreservatet.

Kunskapsöversikten visade att det finns ett behov av att förbättra och utveckla tillgängligheten till friluftsområden och skyddade områden, både på statlig och kommunal nivå (Mebus et al. 2013, s. 17; Miljödepartementet 2010, s. 13). Östa naturreservat är ett kommunalt friluftsområde och ett exempel på ett naturområde där informationen och tillgängligheten behöver förbättras. Vilket uppdagade sig genom intervjuer, platsbesök och en tidigare analys av området utförd av Upplandsstiftelsen (Runfeldt & Roos 2007, s. 11). Avsaknaden av information, tillgänglighetsanpassningar och en naturlig utgångspunkt till naturreservatet blev tydlig när vi själva besökte naturreservatet. Det var, i likhet med vad Runfeldt och Roos (2007, s. 11) konstaterat, svårt att få en förståelse för reservatets storlek, vandringsslingornas dragning samt vilka målpunkter som fanns och var de låg.

Utifrån bakgrundsproblematiken och reservatets syfte var det därför motiverat att gestalta en entréplats och närbelägna målpunkter för att skapa en tydlig utgångspunkt till naturreservatet. Arkitekturen tillgängliggör delar av naturreservatet och underlättar för ett inkluderande friluftsliv som många besökare kan ta del av. Gestaltningen tydliggör och framhäver naturvärdena på plats vilket förstärker besökares naturupplevelser.

IDÉ OCH KONCEPT

Koncept vi arbetade med syftade till att gestaltningen skulle upplevas som ett naturligt och samtida tillägg som smälter väl in i naturen och informerar om landskapet i Östa naturreservat. Inspirationen kom till stor del från Sveriges nationalparkers pågående projekt att tydliggöra och tillgängliggöra nationalparkerna som ett attraktivt turistmål med hjälp av arkitektur (Naturvårdsverket 2009, s. 3). I likhet med detta arbete syftar projekten i nationalparkerna bland annat till att framhäva platsens upplevelsevärden (Nordström 2011, s. 7). En anledning till att vi har dragits till gestaltningar likande de i nationalparkerna, kan vara för att vi är vana vid den typen av diskreta gestaltningar i naturmiljön. Det finns en invand åsikt om hur naturen ska vara och hur den ska se ut och de normer som påverkar

vår bild av naturen speglas av samhället och tiden vi lever i, så väl som den person vi är som gestaltar (Sörlin 1991, ss. 26-27).

ENTRÉPLATSEN OCH DESS PÅVERKAN PÅ LANDSKAPET

Under processen att finna en lämplig placering av entréplatsen sållade vi bort andra potentiella lägen som låg i närhet till karaktärsområden med höga naturvärden och upplevelsevärden. Beroende på entréplatsens placering skulle ingreppet i naturmiljön variera (Naturvårdsverket 2015b, s. 20). Vi sökte en plats där gestaltningen skulle göra en liten påverkan på naturen, ligga centralt i Östa naturreservat och i närhet till befintlig infrastruktur. Därför föll flera av de tänkta lägesvalen bort då de låg en bit in i naturreservatet och saknade kopplingar till befintlig infrastruktur. Det skulle med andra ord bli svårt att tillgängliggöra dessa platser utan att orsaka ett stort intrång i den skyddade naturmiljön.

En stor del av arbetet kring entréplatsens läge och utformning utgick från Naturvårdsverkets (2015b) publikation *Riktlinjer för entréer för Sveriges nationalparker* som bland annat syftar till att stärka besökares positiva upplevelser av naturområdet. Enligt riktlinjerna ska entréplatsen introducera naturområdet och präglas av det omgivande landskapet (Naturvårdsverket 2015b, s. 19). Detta upplevde vi som problematiskt eftersom läget för entréplatsen var tydligt påverkad av naturreservatets infrastruktur och saknade särskilda naturvärden. Det var svårt att hitta ett formspråk i landskapet som tydligt kunde återspeglas i entréplatsen och ge besökare en karaktäristisk bild av naturreservatet.

En annan utmaning var att hitta rätt dimensioner för gestaltningarna. Det saknas statistik som visar besöksantal för naturreservatet vilket gjorde att vi fick uppskatta hur många besökare som kan tänkas vistas vid entréplatsen, Stormossen och strandkanten samtidigt. Antalet besökare kan alltså komma att variera från uppskattningen. Genom att låta naturen överordna sig gestaltningen mildras dess visuella intryck vilket kan vara en fördel de dagar besöksantalet är lågt.

GESTALTNING I SAMKLANG MED NATUREN

Under en gestaltningsprocess finns det flera aspekter att ta hänsyn till och göra avvägningar mellan. I förslaget *Hitta ut!* använde vi begreppen *sammanhållning*, *komplexitet*, *läsbarhet*

och *mystik* som enligt Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, ss. 12-13) påverkar besökares upplevelse av en plats positivt eller negativt. Begreppen går att dela in i två grupper som blir varandras motsats, vilket gör att det blir en balansgång mellan dessa och en utmaning att arbeta med alla fyra i en gestaltning. Gestaltningen bör inte vara för sammanhållen och läsbar för då kan den uppfattas som oinspirerande och enformig. Den bör heller inte vara för komplex och mystisk eftersom detta kan leda till att platsen uppfattas obehaglig och svårorienterad.

En viktig del av gestaltningen var att skapa en sammanhållen utformning med hög grad av läsbarhet för att öka orienterbarheten i naturreservatet. Entréplatsen blev en nyckelpunkt för sammanhållningen eftersom upplevelsen av naturreservatet påverkas positivt om entréplatsen är uppbyggd på ett logiskt sätt vilket ökar besökares förståelse av platsen (Naturvårdsverket 2015b, s. 24). Därför sammanlänkades spängerna till entréytan och bildade en tydlig utgångspunkt till reservatet och sammanhållningen ökade. Samtidigt bidrar spångens slingrande dragning genom myrtallskogen till brutna siktlinjer som minskar läsbarheten men ökar platsens mystik och komplexitet, vilket lockar besökare till att utforska mer av naturreservatet. För att höja läsbarheten vid respektive del arbetade vi med tydliga gränsdragningar mellan natur och arkitektur samt skyltning.

Kaplan och Kaplan (1989, s.49) lyfter fram att omgivningar där naturen är mer framträdande än den byggda miljön är mer omtyckta än naturmiljöer med artificiella inslag. En gestaltning i naturen innebär alltid ett tillägg till den naturliga miljön vilket gör det mänskliga inslaget ofrånkomligt. Gestaltningen bör därför utformas med eftertanke och med ett liknande formspråk och egenskaper som den omgivande naturmiljön för att upplevas som ett positivt tillägg (Kaplan och Kaplan 1989, s. 49). I likhet med Kaplan och Kaplan menar Naturvårdsverket (2015b, s. 19) att entréplatsen bör präglas av den omgivande naturmiljön eftersom det är en introduktion till naturreservatet i stort. Det var med andra ord motiverat att hämta inspiration från den lokala naturmiljön för att integrera gestaltningen i naturreservatet och få den att integreras i landskapet och underordna sig naturen.

Målet med gestaltningen var att arkitekturen skulle vara ett hjälpmedel för att se naturen och att arkitekturen i sig inte skulle påkalla uppmärksamhet. Gestaltningen tog hänsyn

till funktioner, färger, material, form och proportioner som upptäcktes vid inventeringen och som vi inspirerats av vid våra studier av referensprojekten. Referensprojekten tydliggjorde att trä i byggda element såsom vindskydd, utkiksplattform, bänkar, fågeltorn och spänger är ett vanligt förekommande material i utformningar av naturmiljöer. Trä smälter väl in i landskapet och låter naturen vara framträdande på platsen. Samtidigt skapar det tillrättalagda träet en tydlig gräns mot den vildvuxna naturen. På liknande vis kan cortenstål användas för att underlätta tillgänglighet men låta naturen dominera över materialet. Valet av material till gestaltningen bidrar därför positivt till att lyfta fram naturens karaktärsdrag och stärker naturreservatets identitet (Naturvårdsverket 2015b, ss. 32-33).

Färgerna i förslaget är dova och formspråket enkelt och avskalat. Större delen av förslaget är av trä, med inslag av cortenstål och stenmjöl vid ytor med stort slitage. Gestaltningen tillgängliggör friluftslivet vilket medför att användandet av naturreservatet kan utvecklas och nyttjas av fler grupper. Eftersom gestaltningen ökar tillgängligheten framhävs och tydliggörs naturvärdena vid respektive plats när besökare kan ta sig dit och informeras om naturreservatets natur- och upplevelsevärden.

Ett mer kontrasterande material hade kunnat fylla samma funktion som träet, cortenstålet och stenmjölet, men hade å andra sidan kunnat bli iögonfallande och avvikande. I kunskapsöversikten lyftes Norges nationella turistvägar som ett exempel på hur kontrasterande arkitektur i naturmiljö kan väcka uppmärksamhet (Nasjonale turistveger u.å.a). Vi ställde oss frågor om den, för platsen, ofta avvikande arkitekturen bidrar till en ökad naturupplevelse? Eller är det så att gestaltningen som syftar till att avvika från omgivningens naturliga och orörda uttryck blir en attraktion i sig, och på så vis flyttar fokus från det egentliga syftet att visa upp naturen?

När arkitekturen verkar som attraktionskraft till en plats kan det leda till att naturen hamnar i skymundan. Samtidigt kan det innebära att med det ökade besöksantalet uppmärksammas även platsens natur- och upplevelsevärden. På samma sätt finns det en risk med att låta gestaltningen efterlikna naturmiljön. Om gestaltningen integreras allt för väl kan den motverka sitt syfte med att framhäva platsens natur- och upplevelsevärden eftersom gestaltningen blir svår att upptäcka och därmed inte

använd. Det kan med andra ord vara gynnsamt att låta arkitekturen vara framträdande och betona det mänskliga tillägget i naturmiljön för att lyfta platsen. Genom att addera mänskliga tillägg skapas iordningställda platser för människor, och naturen kan därför uppfattas mindre skrämmande för dem som annars inte vågar sig ut (Kellert & Wilson 1993, s. 76). Det kan exempelvis göra naturen mer tilltalande för med biophobia (Kellert & Wilson 1993, s. 76).

TILLGÄNGLIG NATURUPPLEVELSE I SKYDDAD NATUR

En av arbetets utgångspunkter var att naturen ska vara tillgänglig för alla, oavsett funktionsnedsättning. I begreppet *alla* inkluderades människor utan funktionsnedsättningar och personer som rör sig med hjälp av rörelsehjälpmedel. Vi ansåg att en gestaltning som underlättar vistelse i naturområden för personer med rörelsehjälpmedel, per automatik underlättar för många andra funktionsnedsättningar. De tillgänglighetskrav som ställs på en gestaltning, i form av jämt och slätt underlag, svaga lutningar utan trappor och bredare passager, kan gynna alla besökare. Därför ökar tillgängligheten till friluftslivet i naturreservatet för en större del av allmänheten jämfört med dagens situation (Mebus et al. 2013, s. 20).

Ett inkluderande friluftsliv ställer alltså krav på god tillgänglighet och användbarhet i naturområden (Miljödepartementet 2010, ss. 13-14). För att definiera grad av tillgänglighet och därmed grad av orördhet i landskapet arbetade vi med zoner (Naturvårdsverket 2007, ss. 33-34). En hög grad av tillgänglighet är motiverat vid platser som förväntas få en stor nyttjandegrad, såsom en entréplats (Naturvårdsverket 2007, ss. 33-34). De tillgänglighetskrav som behöver uppfyllas för att få till ett inkluderande friluftsliv begränsade vilka material, proportioner och lutningar vi kunde arbeta med i gestaltningen.

En vanlig koppling till begreppet tillgänglighet är att det endast berör fysisk utformning, alltså närhet och framkomlighet. Vi har i likhet med Mebus et al. (2013, s. 14) arbetat med en bredare betydelse av begreppet och även inkluderat kunskapsförmedling och information. Vi anser att tillgänglighet innebär mer än att bara fysiskt komma fram till en plats, om du exempelvis inte vet att en plats finns så är den heller inte tillgänglig för dig att besöka.

Naturreservat bildas för att i framtiden kunna bevara och utveckla naturområden som är speciellt värdefulla för människor, djur och växter (Naturvårdsverket 2010). Det innebär att det finns ett behov av att visa upp naturen i området samtidigt som naturmiljön kan vara känslig och därför behöver skyddas.

En stor del av förslaget är förlagd till myrmarken. Det framgick i landskapskaraktärsanalysen att myrar är känsliga för förändringar av hydrologi och flora och lätt blir förstörda vid exploatering (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, ss. 6, 8). Dock utgör myrmarken en stor del av naturreservatet och är ett av dess främsta naturvärden. Det var därför motiverat att framhäva och tillgängliggöra myrmarken för besökare. Genom att anlägga upphöjda spänger längs Stormossen möjliggörs vistelse på myrmarken utan att markskiktet och floran förstörs. Besökaren får därmed möjlighet att komma nära myren utan att det behöver påverka karaktärsområdet negativt. Både fågeltornet och mötesplatserna längs spången lokaliserades till platser med god utsikt och i brynet mellan öppna partier och uppvuxna tallar. Detta var i likhet med Jay Appletons (1996, ss. 64-66) teori om att människor föredrar att uppehålla sig på platser med god uppsikt utan att själva bli sedda.

METODDISKUSSION

Vi använde oss av flera metoder under arbetets gång. Vissa metoder har återkommit när arbetet gått fram och tillbaka i gestaltungsprocessen, exempelvis platsbesök, inventering och analys. Likaså har vi utökat kunskapsöversikten när det varit nödvändigt att överbrygga kunskapsglapp eller lyfta fram teorier som vi upptäckt saknats senare i arbetet. Metoderna har därför kompletterats under arbetets gång allt eftersom arbetets karaktär ändrats eller utvecklats.

Yttre påverkan

I inledningen av arbetet intervjuades Camilla Winqvist som är miljöstrateg på Heby kommun och förvaltare av Östa naturreservat. Mötet gav oss en övergripande uppfattning om vad besökare brukar göra i reservatet, Camillas syn på dess värden och vad Heby kommun har för önskemål om naturområdets utveckling. I efterhand ser vi att det första mötet påverkade vår uppfattning om naturreservatet och gav oss en idé om vilken typ av gestaltning var nödvändig att göras utifrån de problem och möjligheter som Camilla poängterat. Det kan ha begränsat oss vid platsbesöken.

Vi intervjuade även Inga-Britt Persson, föreståndare för Biosfärsrum Gröna Kunskapshuset. Mötet skedde efter det första platsbesöket, så vi hade alltså haft möjlighet att upptäcka delar av naturreservatet innan intervjun. Vår uppfattning, utifrån Inga-Britts berättelse, var att naturreservatet är lågt prioriterat av Heby kommun vilket innebär att det inte sker några större satsningar i reservatet. Detta fick oss att inse att gestaltningen behövde vara väl motiverad för att kunna realiseras och tas emot positivt av Heby kommun och de boende i närområdet, vilket också kan ha begränsat oss i gestaltungsprocessen.

Landskapskaraktärsanalys

Förutom gestaltningen var landskapskaraktärsanalysen arbetets främsta metod. En landskapskaraktärsanalys är en omfattande metod vilket gjorde det nödvändigt att begränsa den. Vi inriktade oss på naturliga, estetiska och upplevelsemässiga faktorer och ägnade mindre tid till sociala och kulturella aspekter. Nu i efterhand hade dessa aspekter med fördel kunnat ta större plats i analysen, eftersom arbetet bland annat syftade till att motivera till ett ökat användande av naturreservatet, vilket gör den sociala aspekten viktig. En annan reflektion är att landskapskaraktärsanalysen skulle kunna uppfattas som vinklad till ett landskapsarkitektperspektiv eftersom vi saknade åsikter från andra yrkesroller.

Analysen genomfördes med hjälp av en checklista. Checklistan utformades med inspiration från ursprungsmallen i *An Approach to Landscape Character Assessment* (Natural England 2014), och vi la till frågor som var viktiga för platsen och gestaltningen. Checklistan blev lång och det var svårt att hålla isär de olika frågorna, vilket ledde till upprepningar. Ytterligare en svårighet var att skilja den mer djupgående inventeringen och analysen över entréplatsen och dess närområde med landskapskaraktärsanalysen.

I landskapskaraktärsanalysen arbetade vi med mjuka värden som upplevelser och känslor. Dessa värden skiljer sig åt från person till person och vid gestaltningen utgick vi från våra subjektiva uppfattningar över vilka som var naturreservatets natur- och upplevelsevärden. Under platsbesöken ramade vi in mjuka värden som vi ansåg essentiella att framhäva. Tidpunkten för inventeringen och analysen skedde under årets första månader, vilket innebar att arbetet inte tog hänsyn till värden som visar sig senare under året. Detta påverkar resultatet av

landskapskaraktärsanalysen och det hade varit fördelaktigt att utföra den vid upprepade tillfällen under en längre tidsperiod för ett mer varierat resultat.

Referensprojekt

Då vi bestämde oss för att besöka referensprojekt så fanns det redan idéer kring vilken typ av gestaltning som skulle genomföras. Fågeltornen vid Övre Föret och Dalkarlskärret och utkiksplattformarna vid Stora Kärret och Hammarskogs herrgård liknade därför det vi planerade att utforma i Östa naturreservat. Likaså nöjde vi oss med att enbart besöka en entréplats vid Färnebofjärdens nationalpark. Det är möjligt att förslaget hade sett annorlunda ut om referensprojekten skilt sig mer från vår tänkta gestaltning, eftersom olikartade projekt ger en bredare och mer varierad inspiration. Vi såg det dock som en styrka att besöka liknande projekt som gestaltningen i Östa naturreservat. Projekten gav handfasta tips om vad som fungerar bra och mindre bra.

Inför studien av referensprojekten gjorde vi en mall att utgå ifrån för att bedöma de olika referensprojekten. Väl på plats insåg vi att mallen tenderade att ge likartade svar vilket gjorde att svaren var svåra att hålla isär. Det ledde till att vi slog ihop rubrikerna platsval och utformning samt faciliteter och tillgänglighet.

SLUTSATS

Sammanfattningsvis möjliggör gestaltningen i Östa naturreservat för fler människor att besöka naturreservatet, vilket påverkar upplevelsen av reservatet positivt. Gestaltningen är fullt tillgänglighetsanpassad vilket ökar förutsättningarna för ett inkluderande friluftsliv. Förslaget framhäver utvalda kvaliteter av naturreservatet och ger besökaren möjlighet att stanna till och uppleva och uppskatta naturen.

Examensarbetet har varit en möjlighet för oss att fritt bestämma ämnesområde och därmed en chans att sammankoppla vårt naturintresse med vår framtida yrkesroll. Det har varit både roligt och lärorikt. Genom examensarbetet har vi som landskapsarkitekter fått en djupare förståelse för gestaltning i natur och vi har utvecklat vår förmåga att gestalta utifrån vegetations- och terränganpassning. Arbetet har även gett oss ökad kunskap om vilka krav naturen behöver uppfylla för att upplevas tillgänglig och hur landskapsarkitektur kan bidra till ett tillgängligt friluftsliv.

Vi hoppas att du, som vi, har uppskattat vårt examensarbete och fortsätter utveckla våra naturområden så att de får en möjlighet att visa sig från sin bästa sida och blir mer tillgängliga för alla.

NYA FRÅGESTÄLLNINGAR

I arbetet har vi arbetat med att en gestaltning som underordnar sig naturen för att bejaka människans misstycke för artificiella inslag i naturen. Samtidigt finns det platser där kontrasterande arkitektur blivit ett uppskattat tillägg i naturmiljön och en attraktion i sig. Det skulle därför vara intressant att undersöka var gränsen går. När blir arkitekturen kontrasterande och hur avvikande kan arkitekturen vara utan att överskugga naturen? Det hade även varit givande att fortsätta förbättra och utveckla tillgängliga naturområden genom att utveckla nya idéer och förslag som gynnar ett inkluderande friluftsliv.

Mer inzoomat skulle Östa naturreservat behöva en ny och uppdaterad skötselplan som tar till vara på de natur- och upplevelsevärden som det här arbetet uppmärksammat.

REFERENSER

TRYCKTA KÄLLOR

Appleton, J. (1996). *The experience of landscape*. Reviderad upplaga. Chichester: Wiley.

Emmelin, L., Fredman, P., Lisberg Jensen, E. & Sandell, K. (2010). *Planera för friluftslin*. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature. A psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.

Kaplan, K., Kaplan, S. & Ryan, R. (1998). *With people in mind: design and management of everyday nature*. Washington DC, USA: Island Press.

Kellert, S. R. & Wilson E. O. (1993). *The Biophilia Hypothesis*. Washington DC, USA: Island Press.

Nordström, M. (2011). *Nationalparksentrén: en del av upplevelsen*. Stockholm: Stiftelsen för arkitekturforskning.

Runfeldt, E. & Roos, A-K. (2007). *Informationsplan för Östa naturreservat*. Uppsala: Upplandsstiftelsen.

Svensson, E. (2015). *Bygg ikapp. För ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionsnedsättning*. 6. uppl. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst

Sveriges Nationalatlas (1996). *Växter och djur*. 1 utg. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.

Sörlin, S. (1991). *Naturkontraktet: om naturumgängets idéhistoria*. Stockholm: Carlssons bokförlag.

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. [omarb.], 4 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Ward Thompson, C. (2010). *Linking landscape and health: The recurring theme*. Landscape and urban planning. vol 99, s. 193

Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Boverket (2007). *Landskapets upplevelsevärden - vilka är de och vart finne de?* http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/landskapets_upplevelsevarden.pdf [2017-05-18]

Gröna kunskapshuset (u.å). *Välkommen till Gröna kunskapshuset*. <http://www.gkh.se/> [2017-02-08]

Heby kommun (2006). *Skötselplan för naturreservatet Östa Heby kommun*. <https://heby.se/dokumentarkiv/documents/2016/10/skotselplan-for-naturreservatet-osta-heby-kommun.pdf> [2017-02-03]

Heby kommun (2016). *Östa naturreservat*. <https://heby.se/uppleva-gora/natur/osta/> [2017-01-18]

Lundholm, M. (red) (2011). *Karaktärslandskap i Uppland. Landskapskaraktärisering för bedömning av landskapsbild*. <http://www.lansstyrelsen.se/uppsala/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/2011/lca-karaktarslandskap-uppland.pdf> [2017-02-06]

Länsstyrelsen i Gävleborg (u.å). *Färnebofjärdens nationalpark*. <https://www.sverigesnationalparker.se/park/farnebofjardens-nationalpark/> [2017-02-20]

Länsstyrelsen i Uppsala län (2016). *Bevarandeplan Östa*. <http://www.lansstyrelsen.se/uppsala/SiteCollectionDocuments/Sv/djur-och-natur/skyddad-natur/natura-2000/lanets-natura-2000-omraden/heby/osta/SE0210369.pdf> [2017-02-07]

Länsstyrelsen i Uppsala län (u.å.). *Östa- rik natur och sorgsen mö*. <http://www.lansstyrelsen.se/uppsala/Sv/djur-och-natur/skyddad-natur/naturreservat/heby/osta/Pages/default.aspx> [2017-01-18]

Mebus, F., Lindman, J., Näsström, C., Wahldén, M., Wiberg, K. & Mattisson, M. (2013). *Tillgängliga natur- och kulturområden - En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer* (Rapport 6562). Stockholm: Naturvårdsverket. <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6562-1.pdf?pid=8057> [2017-04-24]

Miljödepartementet (2010). *Framtidens friluftsliv*. (Regeringens proposition 2009/10:238). Stockholm: Regeringskansliet.

Nasjonale turistveger (u.å.a). *Arkitektur og kunst*. <http://www.nasjonaleturistveger.no/no/om-oss/Arkitektur+og+kunst> [2017-06-08]

Nasjonale turistveger (u.å.b). *Priser og utmerkelser*. <http://www.nasjonaleturistveger.no/no/om-oss/Priser+og+utmerkelser> [2017-06-08]

Natural England (2014). *An Approach to Landscape Character Assessment*. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/396192/landscape-character-assessment.pdf [2017-01-25]

Naturvårdsverket (2007). *Friluftsanordningar - en vägledning för planering och förvaltning*. Stockholm: Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-1257-6.pdf> [2017-04-07]

Naturvårdsverket (2009). *Tävlingsprogram. Projektävling om gemensam identiteten för Sveriges nationalparker*. <https://www.arkitekt.se/wp-content/uploads/2014/08/Tävlingar-2009-Gemensam-identitet-för-Sveriges-nationalparker-tävlingsprogram.pdf> [2017-03-17]

Naturvårdsverket (2010). *Naturreservat i Sverige*. [Broschyr]. Stockholm: Naturvårdsverket. <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-8233-7.pdf?pid=3954> [2017-01-26]

Naturvårdsverket (2011). *Värna · Vårda · Visa* (Rapport 6462). Stockholm: Naturvårdsverket. <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6462-4.pdf> [2017-02-21]

Naturvårdsverket (2015a). *Friluftsliv för alla. Uppföljning av de tio målen för friluftslivspolitik*. (Rapport 6700). Stockholm: Naturvårdsverket. <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6700-7.pdf?pid=16863> [2017-03-17]

Naturvårdsverket (2015b). *Riktlinjer för entréer till Sveriges nationalparker*. (Rapport 6656). Stockholm: Naturvårdsverket. <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6656-7.pdf?pid=14474> [2017-02-22]

Nedre Dalälvens intresseförening (u.å.) *Vad är ett biosfärområde?* <http://www.nedredalalven.se/index.php/sv/biosphere/what-is> [2017-02-06]

Riksantikvarieämbetet (2017). *Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem, FMIS. RAÄ-nummer Nora 445*. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?tab=3&page=1&objektid=12000000110906> [2017-02-07].

Sverige meteorologiska och hydrologiska institut (2014). *Upplands klimat*. <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/upplands-klimat-1.4918> [2017-02-06]

Sveriges nationalparker (u.å. a). *Nationalparksfakta*. <http://www.sverigesnationalparker.se/park/farnebofjardens-nationalpark/nationalparksfakta/> [2017-02-06]

Sveriges nationalparker (u.å. b). *Växtlin*. <http://www.sverigesnationalparker.se/park/farnebofjardens-nationalpark/nationalparksfakta/vaxtliv/> [2017-02-06]

Upplandsstiftelsen (u.å. a). *Smultronställe*. http://www.upplandsstiftelsen.se/naturtips/smultronstallen__4767
[2017-02-13]

Upplandsstiftelsen (u.å. b). *Stormossens fågeltorn*. http://www.upplandsstiftelsen.se/visa-alla-omraden/stormossens-fageltorn__5219 [2017-02-16]

Upplandsstiftelsen (u.å. c). *Östa naturreservat*. http://www.upplandsstiftelsen.se/visa-alla-omraden/osta__4815
[2017-04-18]

Upplandsstiftelsen (u.å. d). *Östa stränder*. http://www.upplandsstiftelsen.se/visa-alla-omraden/osta-strander__5031
[2017-02-13]

KARTOGRAFISKT MATERIAL

Lantmäteriet (2017a). GSD-Ortofoto. 0,5 m färg. Gävle: Lantmäteriet.

Lantmäteriet (2017b). GSD-Väggkartan, raster. Skala 1:100 000. Gävle: Lantmäteriet.

Lantmäteriet (2017c). GSD-Översiktskarta. Skalintervall 1:100 000- 1:500 000. Gävle: Lantmäteriet.

Lundin, J. & Upplandsstiftelsen (2008). *Välkommen till Östa!* http://www.upplandsstiftelsen.se/UserFiles/Arkiv_bilder/Ovriga_omraden/Osta/Osta_A1_4.pdf [2017-05-18]

Naturvårdsverket (2017a). Skyddad natur. Naturtypskarteringar. [Kartografiskt material]. <http://skyddadnatur.naturvardsverket.se/>

Naturvårdsverket (2017b). Skyddad natur. Riksintressen, naturvård och friluftsliv/Friluftsliv. [Kartografiskt material]. <http://skyddadnatur.naturvardsverket.se/>

Naturvårdsverket (2017c). Skyddad natur. Riksintressen, naturvård och friluftsliv/Rörligt friluftsliv. [Kartografiskt material]. <http://skyddadnatur.naturvardsverket.se/>

Sveriges geologiska undersökning (2017a). Berggrundskarta. [Kartografiskt material]. 1:50000. Uppsala: SGU. Sveriges geologiska undersökning.

Sveriges geologiska undersökning (2017b). Jordartskarta. [Kartografiskt material]. 1:25000. Uppsala: SGU. Sveriges geologiska undersökning.

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

BILAGA 1

Landskapskaraktärsanalys över
Östa naturreservat

Tora Myhr och Maria Raustorp
Avdelningen för landskapsarkitektur
Examensarbete vid landskapsarkitektprogrammet, Uppsala 2017

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ÖSTA NATURRESERVAT.....3

Landskapet och naturområdet.....4

Historia och framtid.....5

 Utveckling.....5

KARAKTÄRSOMRÅDEN.....6

Myrmark.....8

Skog.....10

Strand.....12

Åker, äng och hagmark.....14

Åstallskog.....16

ÖSTA NATURRESERVAT

I denna bilaga presenteras landskapskaraktärsanalysen över Östa naturreservat i sin helhet. Analysen består av fyra delar som berör landskapet och naturområdet, historia och framtid samt en beskrivning till vart och ett av naturreservatets fem karaktärsområden. Landskapskaraktärsanalysen genomfördes under januari och februari 2017.

LANDSKAPET OCH NATUROMRÅDET

Det finns flera olika landskapstyper i Uppland. Klimatet är relativt homogent med små temperaturskillnader på grund av landskapets flacka höjdskillnader. Temperaturen styrs därför främst av avståndet till Östersjökusten och till viss del Mälaren (Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut 2014). Den biologiska norrlandsgränsen, *Limes norrlandicus*, passerar genom de nordvästra delarna av Uppland och övergångszonen överensstämmer med den naturgeografiska sydgränsen för Norrlandsterrängen. Limes norrlandicus är en tydlig klimat- och vegetationsgräns mellan den norra barrskogsregionen med myrar och kärr och den sydliga blandskogen med inslag av ädellövträd och högmossar (Sveriges nationalatlas 1996, ss. 36-37).

Nordvästra Uppland och området kring Dalälven utgörs av ett älvdalslandskap i gränslandet mellan det låglänta landskapet i Upplands östra del och backlandskapet kring Heby kommun i väst (Lundholm 2011, s. 71). Älvdalslandskapet karakteriseras av en småkuperad topografi med vidsträckta skogsområden och stora vattenpartier (Lundholm 2011, s. 73). Trakterna kring älvdalslandskapet består av glesbygd med ett fåtal byar och samhällen. Jord- och skogsbruk har historiskt sett varit, och är fram tills idag, de största näringarna i området och påverkar landskapsbilden med öppna områden omgivna av skog. Landskapet är kraftigt påverkat av Dalälvens hydrologiska effekter (Lundholm 2011, s. 75). I flackare områden breder fjärdarna ut sig och delar av landskapet kan stå översvämmade under lång tid. I området kring nedre Dalälven är höjdskillnaderna större mellan älven och omgivande moränskogar vilket ger en mer dramatisk landskapsbild.

Färnebofjärdens nationalpark utgör ett område av Nedre Dalälven med höga estetiska och biologiska värden (Sveriges nationalparker u.å. a). Naturmiljön i och kring nationalparken är starkt präglade av översvämningar och området består av flera olika naturtyper. Den biologiska norrlandsgränsen skapar en stor variation av syd- och nordsvenska naturförhållanden vilket också återspeglas i det rika växt- och djurlivet (Sveriges nationalparker u.å. b).

I direkt närhet till Färnebofjärdens nationalpark ligger Östa naturreservat. Naturreservatet ligger cirka sex kilometer från tätorten Tärnsjö och cirka 70 kilometer nordväst om centrala Uppsala. Reservatet ligger på en halvö som utgörs av en avstickare från Enköpingsåsen som löper i sydostlig till nordvästlig riktning ut i Dalälven (Heby kommun 2006,

s. 6). Som mest höjer sig rullstensåsen cirka tjugo meter över vattenlinjen och i övrigt har landskapet en småkuperad topografi. En stor del av naturreservatet omfattar vattenområdet i Dalälven medan fastlandet främst består av trädbevuxna myrmarker, öppna högmossar, sandstränder, gammelskogar och ängar (Länsstyrelsen i Uppsala län u.å.). Berggrunden utgörs till största del av granit och tack vare rullstensåsens sträckning och de stora myrmarkerna är det stora variationer inom jordartstätet i reservatet. (Sveriges geologiska undersökning 2017a; Sveriges geologiska undersökning 2017b).

Östa naturreservat är även klassat som ett Natura 2000-område (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 2). Klassificeringen syftar till att bevara eller återställa fördelaktiga förhållanden för naturreservatets prioriterade bevarandevärden.

Landskapet kring nordvästra Uppland är en del av Biosfärområdet Älvlandskapet Nedre Dalälven (Nedre Dalälvens intresseförening u.å.). Biosfärprogrammet bildades av FN-organet UNESCO i början av 1970-talet. Programmets huvudsyfte är att främja en långsiktigt ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling. Som en del av Biosfärsområdet ligger Biosfärum Gröna kunskapshuset i en lokal i Östa naturreservat. Biosfärummet fungerar som ett besökscentrum i biosfärsområdet med information och utställning i naturreservatet (Gröna kunskapshuset u.å; Heby kommun 2016).

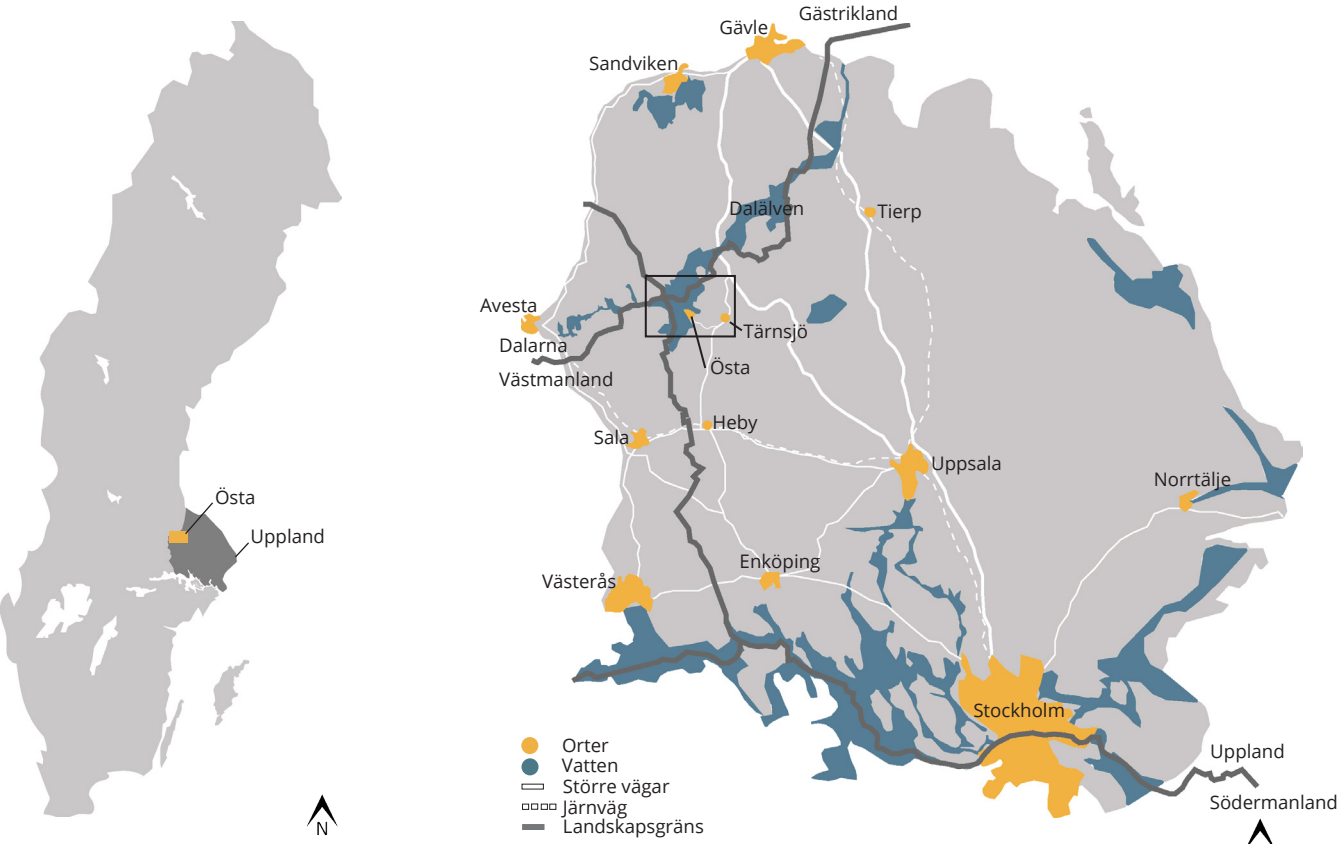

ILLUSTRATION 1. Sverigekarta med Östas placering i Uppland. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017c).

ILLUSTRATION 2. Rektangeln visar Östa naturreservat i förhållande till Uppland med omnejd. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017c).

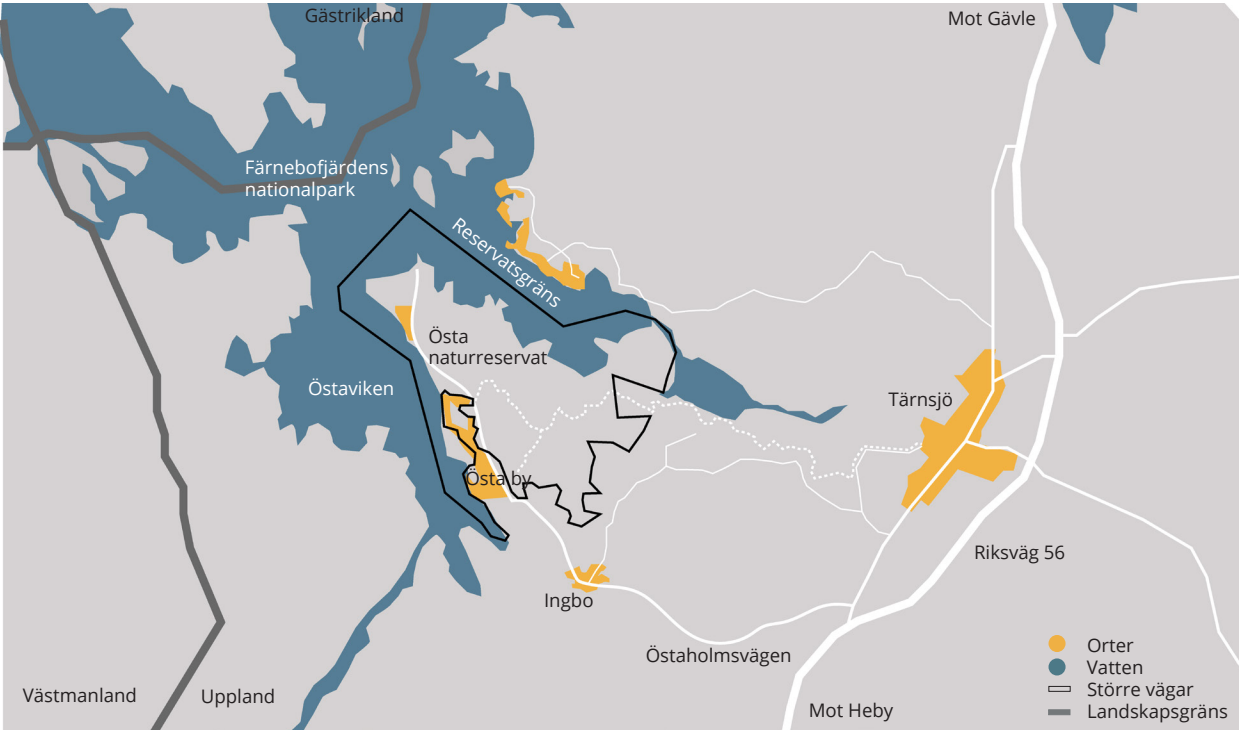

ILLUSTRATION 3. Kartan visar Östa naturreservat och dess sammanhang kring Tärnsjötrakten. Illustrationen är en inzoomning av rektangeln i Upplandskartan ovanför. Kartunderlag: ©Lantmäteriet (2017b).

HISTORIA OCH FRAMTID

Människor har sedan länge vistats i området kring Östa, tack vare dess strategiska placering längs Enköpingsåsen intill Dalälven (Heby kommun 2006, s. 7). Landskapet kring Östa har formats under lång tid, både genom naturliga processer och av mänskliga aktiviteter och sysselsättningar. De tidigaste mänskliga spåren kommer från stenåldern och utgörs av rester från boplatser och stensättningar (Riksantikvarieämbetet 2017).

På 1500-talet tillkommer byn Östa. Kring byn växte löst organiserade bosättningar fram med boskapsskötsel och åkerbruk som främsta näring. Dessa organiserades senare kring ett system med inägor, utmark och fäbodsdrift som höll i sig fram till 1800-talet (Heby kommun 2006, s. 8). Fäbodarna var placerade på andra sidan Östaviken dit boskap togs sommartid.

Åsen och vattnet var naturliga kommunikationsleder och vägen på åsryggen ut mot Östa har en lång historia. Under medeltiden löpte en förbindelseväg förbi Östa och över Dalälven i riktning mot Norrland (Heby kommun 2006, s. 8). Öarna norr om naturreservatet utgjorde då en del av rullstensåsen och älven hade endast en mindre öppning genom åsryggen. Högvattnet eroderade tillslut sönder åsen och efterlämnade endast ett par holmar ute i älven. Vägen var i bruk ända fram till början av 1800-talet.

Från 1800-talets mitt såldes gårdar i området till Gysinge bruk (Heby kommun 2006, s. 9). Under denna tid var skogsverksamheten stor och ett sågbruk anlades i området. Skogsförvaltningen fanns kvar fram till år 1915. Gysinge bruks mark tillföll därefter Stora Kopparbergs bergslag. Även Kronan ägde mark i området och byggde Östaviks ångsåg 1915, nedlagd 1937. När sågen försvann gjorde Kronan en byggnadsplan för småhus och fritidshus på samma plats.

Områdets popularitet ökade i och med de nya fritidshusen och möjligheten till bad (Heby kommun 2006, s. 9). I slutet av 1950-talet anlades Östa camping. År 1968 bildades Stiftelsen för Turism och Friluftsliv i Västmanlands län vars uppdrag var att köpa upp mark för att främja friluftslivet. I Östa köptes större delen av marken, närmare 665 hektar. Efter ett förslag från stiftelsen bildades Östa naturreservat i december 1973. Under åren med stiftelsen som ägare bedrevs skogsbruk i reservatet och jordbruksmarken arrenderades ut. Sedan år 2006 äger Heby kommun marken i naturreservatet.

¹Camilla Winqvist, miljöstrateg på Heby kommun och förvaltare av Östa naturreservat, möte i Uppsala den 25 januari 2017

Utveckling

I skötselplanen över Östa naturreservat framgår att syftet med en reservatsbildning är att:

- Bevara och återskapa äldre barr- och blandskogar, öppna högmossepartier, skogbevuxen myrmark och örtrika ängsmarker samt de geologiska och hydrologiska värdena.
- Bevara biologisk mångfald och att förutsättningarna ska vara goda för en långsiktig överlevnad av de krävande och hotade arter som finns i området.
- Bevara ett område med höga värden för det rörliga friluftslivet och turism samt främjar allmänhetens möjligheter till naturupplevelser, t.ex. genom att förvalta friluftsanordningar/-anläggningar eller utveckla naturpedagogik.
- Utpekade livsmiljöer enligt Natura 2000 skall uppnå eller bibehålla ett gynnsamt tillstånd.”

(Heby kommun 2006, s. 3)

Östa naturreservat är idag ett lokalt besöksmål för rekreation i form av camping och bad- och båtliv. Det som främst lockar besökare till Östa är stränderna, närheten till vattnet och de vandrings slingor som finns i reservatet (Upplandsstiftelsen u.å. c). Som förstagångsbesökare är det dock svårt att få en förståelse för reservatets storlek, vandrings slingornas dragning och vilka målpunkter som finns och hur besökare hittar till dem (Runfeldt & Roos 2007, s. 11). I informationsplanen som är framtagen för Östa naturreservat finns ett antal utvecklingsmål som riktar sig till besökarens upplevelse av reservatet (Runfeldt & Roos 2007, s. 11). Besökarna ska:

- Veta att de kommit till Östa naturreservat.
- Med hjälp av karta få en bild av områdets storlek och innehåll.
- Få idéer om vad man kan se och göra.
- Hitta till de olika målpunkterna.
- Hitta längs reservatets stigar.
- Få en bra natur- och friluftsupplevelse.”

(Runfeldt & Roos 2007, s. 11)

Naturreservatets placering intill Färnebofjärdens nationalpark, invigd år 1998 (Länsstyrelsen Gävleborg u.å.), kan vara en orsak till att reservatet fallit i skymundan för nationalparkens mer uppmärksammade naturupplevelser. Informationsplanen påpekar att det finns en stor mängd skyltning om nationalparkens upplevelse- och naturvärden vilket vilseleder besökare att tro att Östa naturreservat är en del av nationalparken (Runfeldt & Roos 2007, s. 11). Runfeldt och Roos (2007, s. 11) framhäver även att det finns en önskan att anpassa utvalda delar av naturreservatet för funktionshindrade och att dessa åtgärder kan göra reservatet mer besöksvänligt för många olika besökare i det långa loppet.

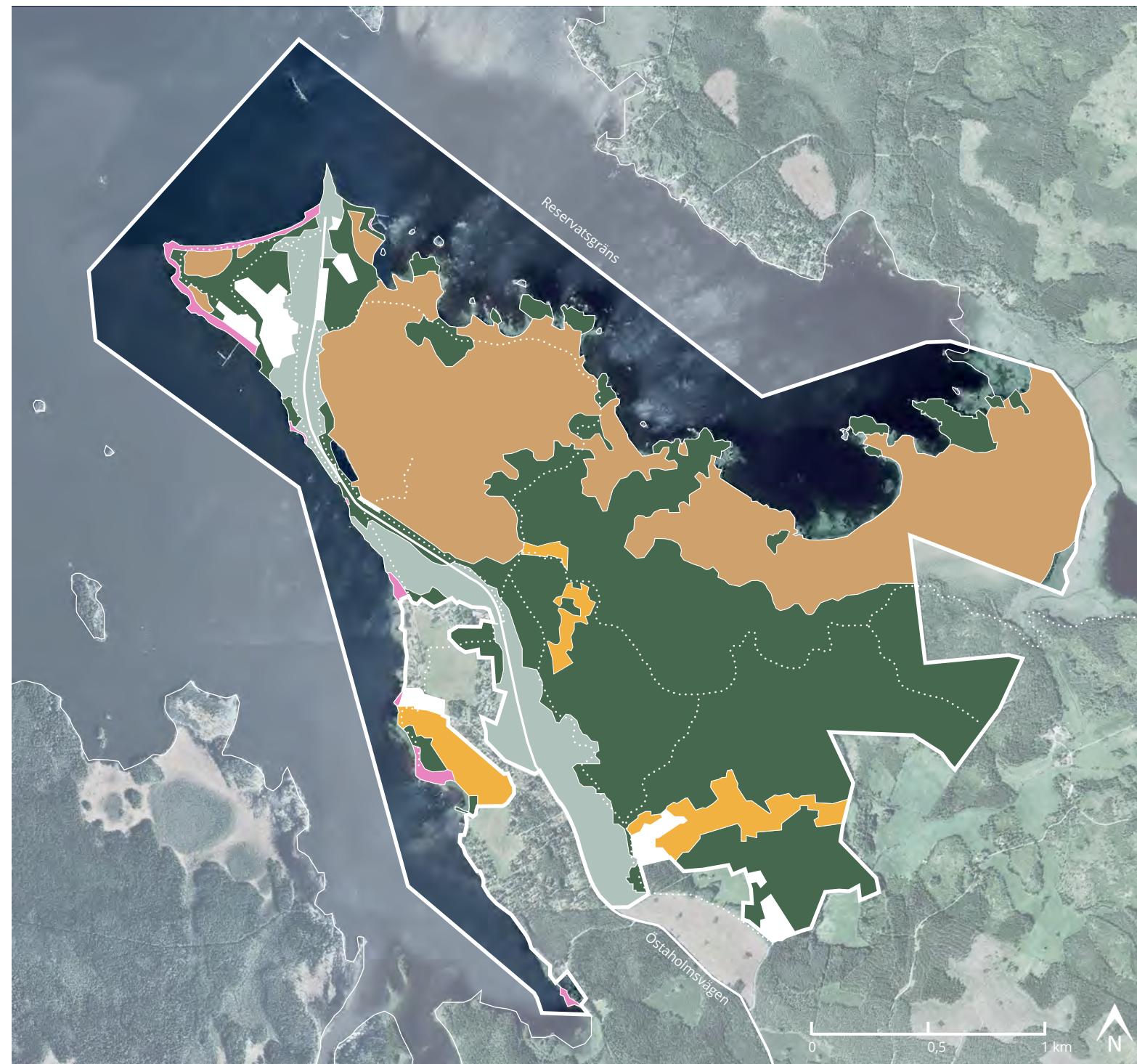
Heby kommun, som förvaltar naturreservatet, har tankar om att utveckla området som besöksmål. Camilla Winqvist¹ på Heby kommun önskar att Östa naturreservat skulle kunna bli ett mer använt och populärt besöksmål. Hon ser gärna att det i framtiden kommer finnas tydligare information om området, både digitalt och på plats, och att informationen skulle kunna nå ut till fler människor.

A photograph of a snowy forest landscape. In the foreground, there are several pine trees with green needles and brown branches, some covered in snow. The ground is covered in a thick layer of white snow, with some small, dark, snow-covered shrubs visible. In the background, a dense forest of tall pine trees stretches across the horizon under a pale, overcast sky. A semi-transparent white rectangular box is centered in the middle of the image, containing text.

KARAKTÄRSOMRÅDEN

Inom Östa naturreservat finns fem karaktärsområden som skiljer sig åt vad gäller naturtyp och naturliga, estetiska och upplevelsemässiga faktorer. Karaktärsområdena är myrmark, skog, strand, åstallskog samt åker, äng och hagmark.

Karaktärsområden

- Myrmark
- Skog
- Strand
- Åker, äng och hagmark
- Åstallskog

- Bebyggelse
- Vandringsslinga
- Bilväg

ILLUSTRATION 4. Kartan visar Östa naturreservat med utmarkerade karaktärsområden. Kartunderlag: © Lantmäteriet (2017a).

MYRMARK

Inom Östa naturreservat finns två stora myrmarker och några mindre. Den säregna vegetationen på myrarna skapar tydliga avgränsningar mot omgivande karaktärsområden. De två största myrmarkerna i naturreservatet är högmossar och heter Stormossen och Joksmossen. Mossarna består av en laggkant och en trädbevuxen kantzon med gammal tall som gradvis övergår i ett öppet och trädöst mosseplan (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 5). Högmossar får endast vatten från nederbörd vilket leder till en näringsfattig miljö med lågt pH där få växter klarar av att leva (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, ss. 5-6). Fältskiktet domineras av vitmossa, ris, ljung och pors.

Högmossens öppna mosseplan är en förutsättning för förekomsten av orre (Heby kommun 2006, s. 11). Andra fåglar som trivs på myrmark är storspov och grönbena. Intill Stormossen ligger en myrsjö kallad Linsjön, som tidigare användes för rötning av lin (Heby kommun 2006, s. 7). Inom myrmarken finns även områden med sumpskog. Sumpskogen består till största del av lövträd med inslag av blandskog (Heby kommun 2006, s. 24). Den trädbevuxna delen av myren har en karaktäristisk form med slingriga och svagväxande tallar samt död ved. Vissa tallar kring Stormossen är upp till 390 år gamla (Heby kommun 2006, s. 7). Det öppna mosseplanet riskerar att växa igen på både Stormossen och Joksmossen (Heby kommun 2006, s. 24).

Stormossen är placerad centralt intill Östaholmsvägen vilket gör den mer besöksvänlig än Joksmossen. Från en parkeringsplats leder en träspång ut på mossen till ett fågeltorn. Träspången slingrar sig fram mellan den mer slutna tallskogen till mer öppna områden. Besökare leds bort från vägens brus och tallskogen skapar en distans till den byggda miljön. Vegetationen bidrar starkt till platsens upplevda rumslighet. Stormossens fågeltorn är placerat i en liten talldunge där besökare ges möjlighet till att blicka ut över det öppna mosseplanet. Platsen har en stilla och storslagen karaktär. Fågeltornet är utmärkt som ett av Östas två smultronställen (Upplandsstiftelsen u.å. b).

Högmossar är känsliga för förändringar av hydrologin, exempelvis genom dikning eller markpackning (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 6). Näringsstillförsel från jordbruk eller skogsavverkning kan påverka den naturliga floran och leda till att högmossarna riskerar att växa igen. Lövsumpskog och skogbevuxen myr är även känsliga för förändringar av hydrologin men också för åtgärder som kan skada områdets värden exempelvis avverkning, plantering eller markberedning (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 8).

NYCKELKARAKTÄRER

Omväxlande öppet och slutet
Utblickar
Tydligt avgränsat
Storslaget
Ensligt
Tystnad och mystik

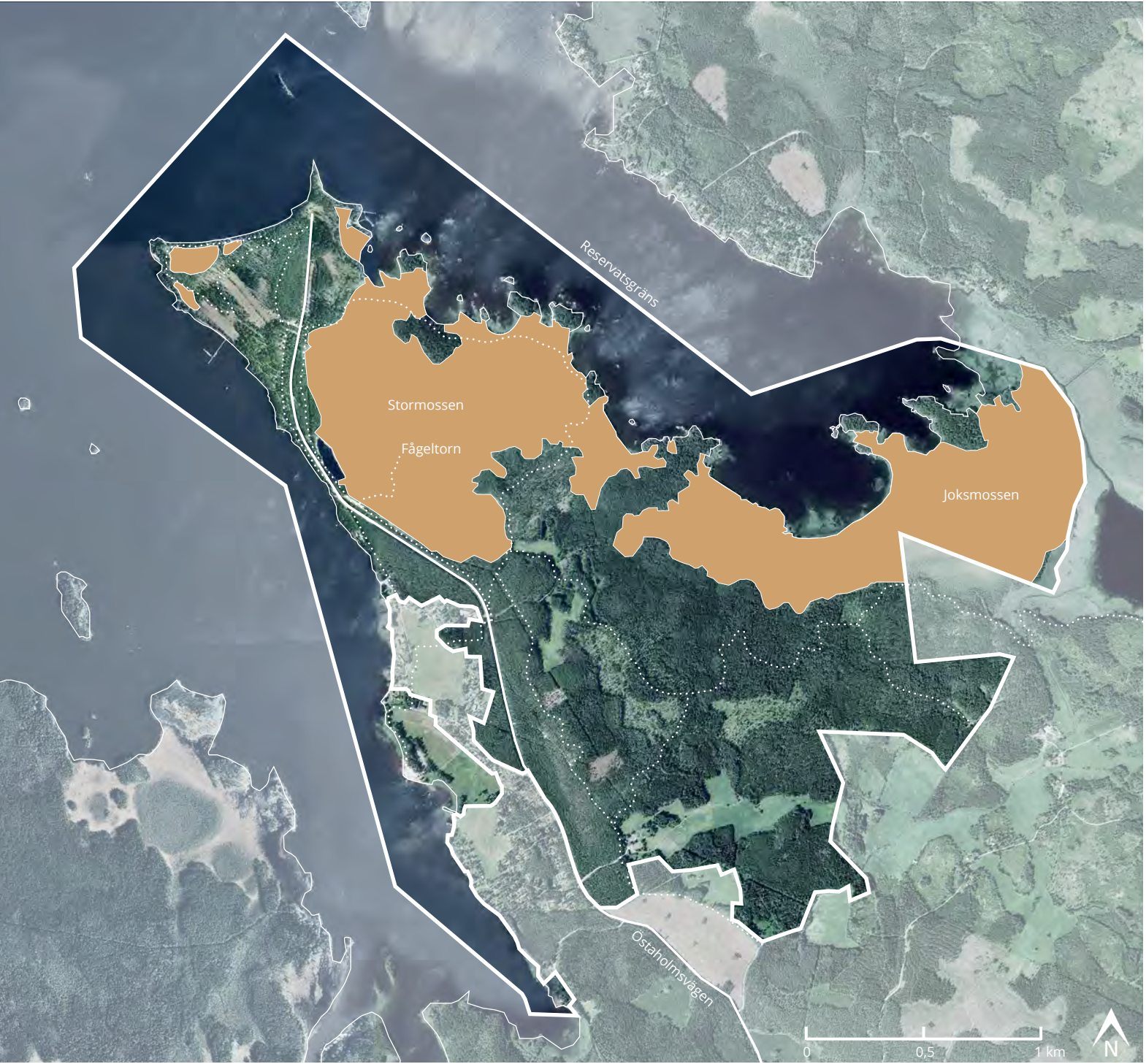

ILLUSTRATION 5. Karaktärsområdet myrmark i Östa naturreservat består till största del av myrarna Stormossen och Joksmossen. Kartunderlag: © Lantmäteriet (2017a).

● Myrmark

▬ Bilväg

○ ○ ○ ○ Vandringsslinga

BILD 1.

BILD 2.

BILD 3.

BILD 4.

BILD 5.

BILD 6.

BILD 7.

BILD 8.

BILD 9.

BILD 1-9. Träspången slingrar sig fram på Stormossen och besökare leds mellan öppna mossepartier och talldungar där träden står tätt. Vegetationen bidrar starkt till myrmarkens karaktär och rumslighet. Vid spångens slut står ett fågeltorn där det bjuds på långa utblickar över det öppna mosseplanet.

SKOG

Östa naturreservat innehåller flera typer av skog; granskog, lövblandad barrskog, triviallövskog och ädellövskog (Heby kommun 2006, ss. 20-21, 24). Skogen består till största del av äldre och medelålders barrskog av gran och tall med inslag av björk, asp och rönn. Stora områden har påverkats av skogsbruk och det finns flera kalhyggen och delar med inplanterad skog i varierande ålder. Den äldre barrskogsmiljön har ett jämt och fuktigt mikroklimat vilket är fördelaktigt för skogens skyddsvärda arter, till exempel asphättemossa, lunglav och stuplav som trivs på gamla aspar (Heby kommun 2006, s. 10). Där finns även flera skogsfåglar bland annat tjäder, bivråk, järpe, slaguggla och tretåig hackspett. I buskskiktet hittas blåbärsris och stenbumlingar. Fältskiktet består främst av mossa, lingon och lågt blåbärsris, men det förekommer även mer örtartade områden med bland annat ormbär, blåsippan och trolldruva (Heby kommun 2006, s. 20).

Skogens karaktär skiftar beroende på skogstyp och grad av avverkning. Vissa delar inger känslan av gammal naturskog, där skogen upplevs orörd och vild och tycks ha skapat sin egen symmetri. Höga granar står tätt och i luckor där solen kommer åt växer yngre bestånd av gran. Träden är opåverkade av skogsavverkningen och lämnas orörda när de fallit omkull. Topografin är varierande med stora stenbumlingar och öppna flackare gläntor.

Besökare leds in i skogen via Ljusbäcksleden och en vandringsled i naturreservatets norra del. Naturskogen upplevs som en detaljrik plats med mycket intryck och det är lätt att känna sig liten i den mörka och fullvuxna skogen. Samtidigt inger platsen ett lugn och en stillhet med dova färger och fågelkvitter i bakgrunden. Siktlinjerna är korta och det kan stundtals vara svårt att orientera sig. I skogen finns spår av mänsklig aktivitet och längs Ljusbäcksleden passerar besökare bland annat en kolbotten, en linbastu, ett odlingsröse och Ingbo källor. Längs den gröna slingan ligger strandkanten och myrmarken nära stigen och vattenkontakten är påtaglig. Detta skogsparti är litet men har samma karaktärsdrag som naturskogen.

Vissa delar av skogen kan tänkas vara känsliga för skogsbruk vilket skulle kunna förstöra skogens värden och sammansättning, exempelvis genom avverkning, plantering, röjning och markberedning. Exploatering och nya vägdragningar kan fragmentera landskapet och skapa förändrade habitat. Lövträd och död ved som står i både skugga och sol gynnar vissa arter inom naturtypen (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 7).

NYCKELKARAKTÄRER

Avlägset

Omslutet

Omväxlande öppet och slutet

Mörkt vid naturskog

Ljust vid kalhyggerna

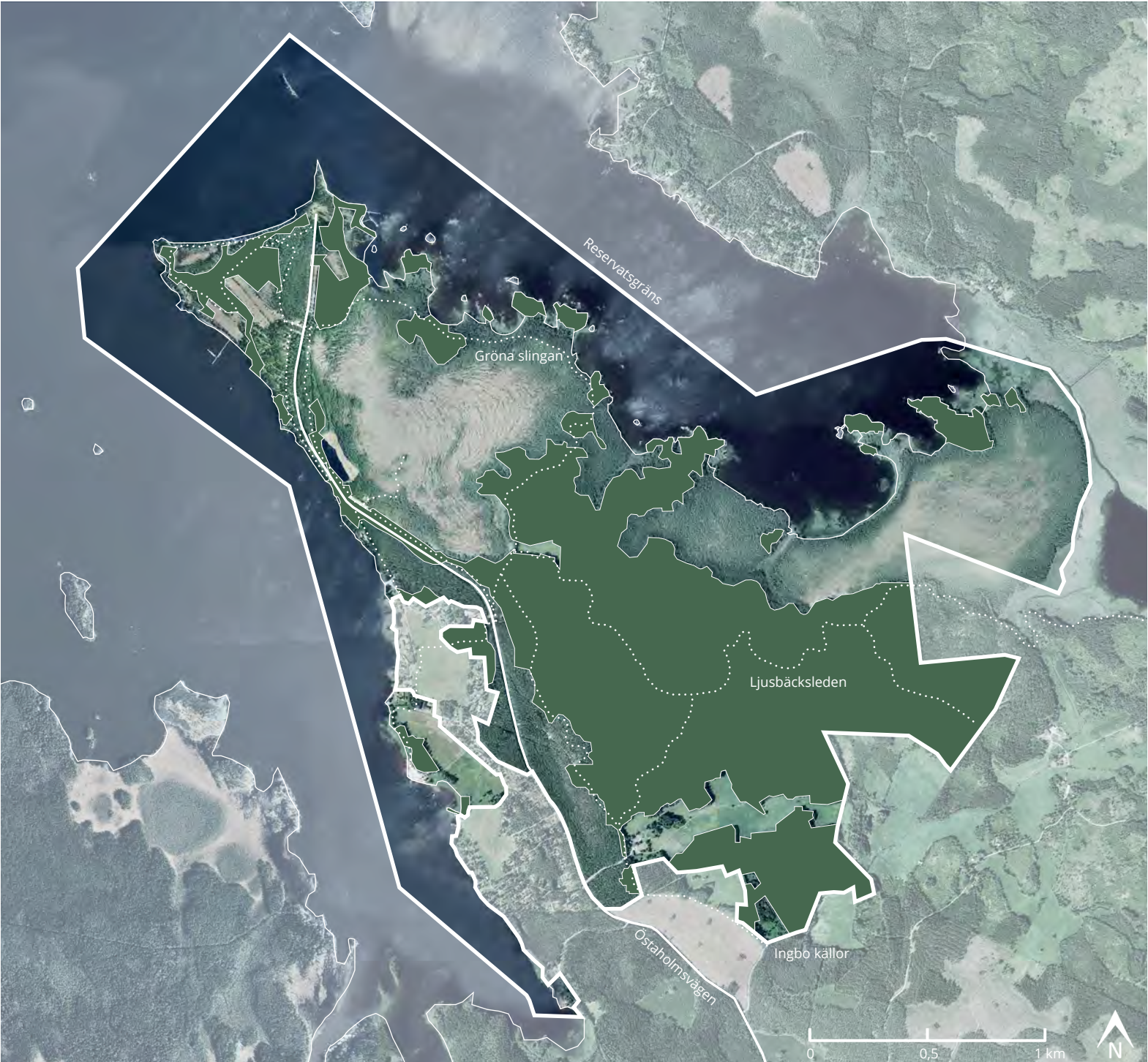

ILLUSTRATION 6. Karaktärsområdet skog breder ut sig i naturreservatets södra och östra delar. Kartunderlag: © Lantmäteriet (2017a).

- Skog
- Bilväg
- Vandrings slinga

BILD 10.

BILD 11.

BILD 12.

BILD 13.

BILD 14.

BILD 15.

BILD 10-15. Skogen i Östa naturreservat består till största del av äldre barrskog av gran och tall. Skogens karaktär växlar beroende på avverkningsgrad och skogstyp. Ljusbäcksleden passerar genom skogsområdena och topografin är stundtals svårframkomlig med stora stenbumlingar och högt blåbärsris.

STRAND

Stränderna i Östa naturreservat är belägna längs den norra och västra delen och sträcker sig längs en fem kilometer lång remsa (Upplandsstiftelsen u.å. c). Stränderna och dess närhet till vattnet är ett av naturreservatets mest attraktiva dragningskrafter och utpekat som ett smultronställe i Östa (Upplandsstiftelsen u.å. a). Vegetationen är överlag sparsam, men i den nordligare delen tangerar karaktärsområdet mot åstallskogen. Gränsen är flytande och gamla, knotiga tallar växer in på strandremsan. I fältskiktet finns ljung, gräs och sand.

En bit ut i Dalälven gränsar Östa naturreservat mot Färnebofjärdens nationalpark. Väl på stranden upplevs platsen öppen och i de långa siktlinjerna syns runda, bulliga holmar ute i vattnet. Längs stranden växer gamla tallar som ger djup åt platsen och vattenlinjen skapar dynamik och rörelse. Stranden upplevs som en skyddad plats med höga skogspartier i ryggen och den öppna älven framför. Strandområdet är storskaligt på så sätt att det ser ut att fortsätta en lång bit, dels ut i vattnet men också längs strandkanten. Beroende på årstid och väder skiftar vattnets karaktär vilket ändrar upplevelsen av platsen. Vintertid fryser vattnet till is och platsen blir då genomtränglig då det går att ta sig ut på isen och fortsätta ut i fjärden.

I naturreservatet finns stränder som är mer påverkade av mänsklig aktivitet och kommers än andra. Badplatsen vid campingen och Färnebobadet är två iordningställda badplatser med intilliggande infrastruktur och bebyggelse. Längs den norra delen av halvön är stränderna mer opåverkade av mänsklig aktivitet och får således en mer naturlig karaktär. Det finns färre byggda element men dessa är uppförda i naturliga material och på så sätt anpassade till omgivningens natur.

Idag används stränderna till rekreation året om. Sommartid är det många besökare som promenerar eller badar (Upplandsstiftelsen u.å. b). Under vintern kan besökare röra sig på isen, åka skridskor och pimpla. Vattenkontakten är det starkaste upplevelsevärdet vid stränderna.

De norra stränderna är framförallt känsliga för kommersialisering och mänskliga element såsom båtbygggor, vilket skulle ta bort platsens naturliga atmosfär och förminska platsens värde. Annan känslighet är att tallarna som växer längs stranden skulle försvinna, de bidrar med en förvriden karaktär som ger platsen ett personligt uttryck.

NYCKELKARAKTÄRER

Öppet
Långa utblickar
Storskaligt
Stark vattenkontakt

ILLUSTRATION 7. Karaktärsområdet strand finns framförallt i naturreservatets norra och västra delar. Kartunderlag: © Lantmäteriet (2017a).

- Strand
- Bilväg
- Vandringsslinga

BILD 16.

BILD 17.

BILD 18.

BILD 19.

BILD 20.

BILD 21.

BILD 16-21. Sandstränderna och närheten till vattnet är några av de största dragningskrafterna i Östa naturreservat. Siktlinjerna ut över fjärden är långa och beroende på årstid och väder skiftar strändernas karaktär. Gamla och stora tallar växer nära sandstranden och trädens rötter blir synliga när sanden eroderar bort.

ÅKER, ÄNG OCH HAGMARK

Åkermarken och den örtrika ängs- och hagmarken ligger inbäddad i Östas skogsområden. En mindre del finns intill bostadsområdet vid Vikbolandet. Ängs- och hagmarken intill Ingbokvarn är blomsterrik och området hävdas genom bete (Heby kommun 2006, s. 11). Där finns hävdgynnad växtlighet såsom ängsvädd, gulvial, johannesört, nattviol och ängsskallra. Dock håller delar av ängsmarken på att växa igen med buskar, träd, tistlar och älggräs. Hagmarken vid Vikbolandet klassas som en torr till frisk ängsmark som övergår till en strandäng när den närmar sig vattenkanten (Heby kommun 2006, s. 26). På hagmarken syns enbuskar, tall, björk och viden. Marken betades tidigare men hävdas numera genom slätter vilket ger en örtrik markvegetation. Hagmarken kring Vikbolandet har också sandblottor och blöta områden vilket är en extra förmånlig miljö för till exempel steklar och bin. Inom området finns åkermark som används till betesmark eller vall- och spannmålsproduktion (Heby kommun 2006, s. 27). Delar av åkermarkerna ligger i träda.

Åkermarken framträder som en öppen och ljus plätt mitt i den täta skogen. Gränsdragningen mellan skog och åker är tydlig och den brukade åkermarken har en platt topografi vilket kontrasterar mot skogens böljande höjdskillnader. Karaktären är småskalig och utblickarna begränsas av de omgivande träden. Hagmarken intill Vikbolandet har en öppen karaktär med en mer diffus gränsdragning och utblickar mot Östaviken. Både åkermarken och ängs- och hagmarken har tydligt präglats av mänsklig aktivitet. Platsernas upplevelsevärden varierar över året. Vintertid har markerna en stilla natur med dämpad färgskala. Under vår, sommar och höst förändras upplevelsen och platsens karaktär följer växtsäsongens dynamik med nytt liv, rörelse och färger. Hag- och ängsmarkerna kan locka växtintresserade besökare med sin stora artrikedom.

En förändrad hävd av ängs- eller hagmarken liksom påverkan på gödningen kan få stora konsekvenser för karaktärsområdets artsammansättning och på så vis leda till igenväxning. Annan känslighet kan tänkas vara olämplig skötsel i form av för kraftigt bete eller röjning av buskar och träd (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 5).

NYCKELKARAKTÄRER

Småskaligt
Öppet
Historisk koppling

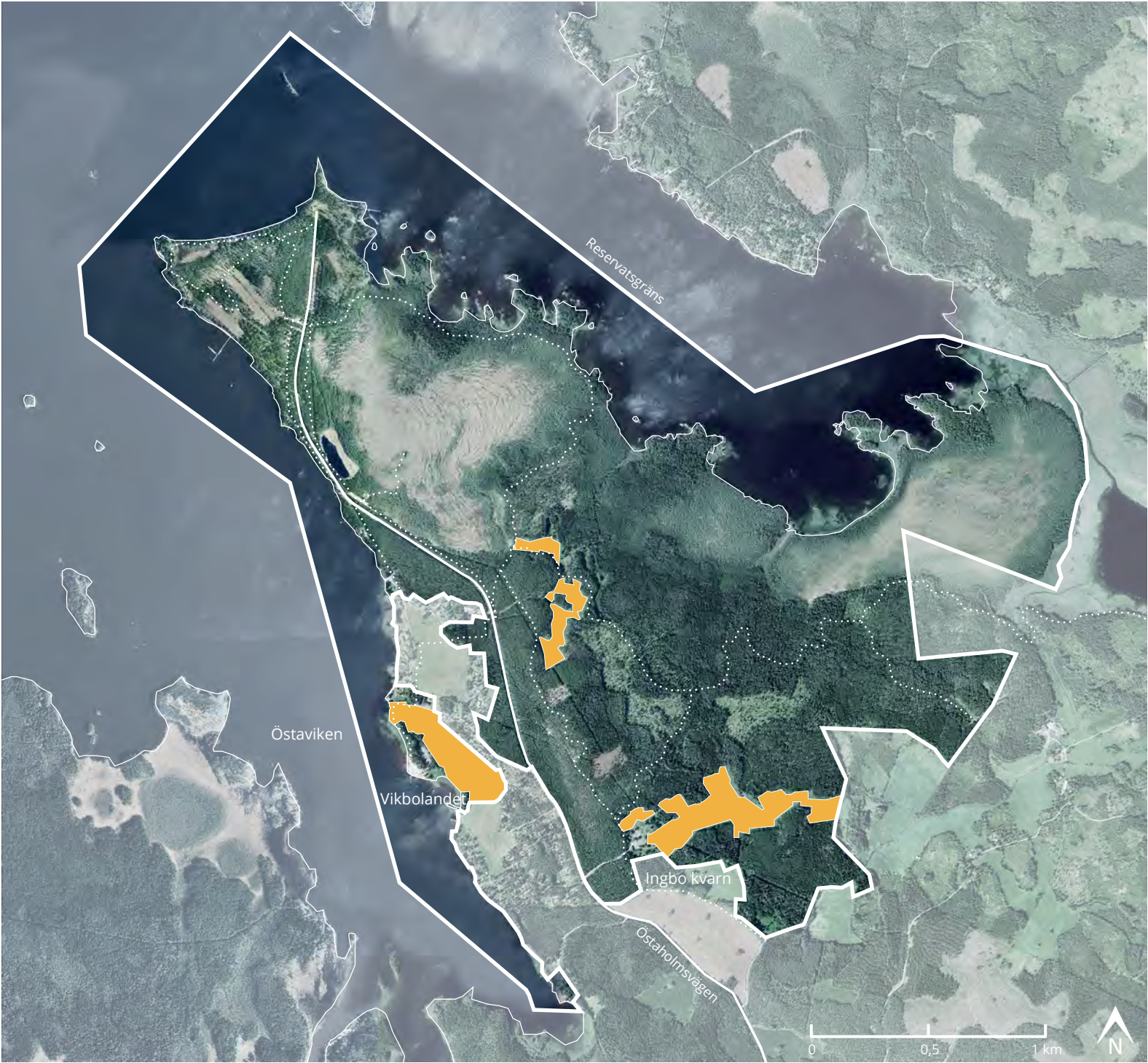

ILLUSTRATION 8. Karaktärsområdet åker, äng och hagmark ligger utspritt i Östa naturreservat. Kartunderlag: © Lantmäteriet (2017a).

- Åker, äng och hagmark
- Bilväg
- Vandringsslinga

BILD 22.

BILD 22-23. Åker, ängs- och hagmarken ligger inbäddad i Östa naturreservats skogsområden och en mindre del finns intill bostadsområdet vid Vikbolandet.

BILD 23.

ÅSTALLSKOG

Åstallskogen löper längs Enköpingsåsens sträckning och utgör ungefär femton procent av reservatets yta, varav den största delen består av skog i åldern 40-100 år (Heby kommun 2006, s. 5). Vid möten med öppnare karaktärsområden, såsom strand eller åker-, ängs- och hagmark förekommer de biologiskt viktigaste tallarna i området (Heby kommun 2006, s. 21). Där finns solbelysta gammeltallar som utgör en betydelsefull livsmiljö för ett flertal skyddsvärda arter, som den rödlistade reliktbocken och den åttafläckiga praktbaggen. Förutom tallar syns i trädskiktet även al, asp, björk, gran, lönn, lärk, rönn, sälg och vide (Heby kommun 2006, s. 21). Buskskiktet är tomt, troligtvis rensas det till förmån för tallarna, och fåltskiktet består av mossor, ljung, kråkbär, lingon-, blåbär- och annat ris.

Landskapet sluttar upp mot åsryggen och når som högst cirka tjugo meter ovanför omkringliggande vatten. Åstallskogen domineras av höga tallar som står tätt intill varandra och bildar en pelarsal med långa siktlinjer. Tallskogen upplevs storskalig och repetitiv, som ett hav av kala stammar som skiftar i brunorange. Utöver stammarna så har platsen en dämpad färgton som skiftar i grått och grönt. Åstallskogen känns ordnad och det märks att platsen är mänskligt påverkad av rekreation. Strukturen är öppen men sikten begränsas på grund av de täta stammarna. Skogen är lugn och stilla men upplevs inte helt trygg då det enkelt skulle gå att smyga sig på någon bakifrån.

I åstallskogen finns flera vandringslingor. Skogen är rik på blåbär, lingon och matsvamp och är idag ett väl utnyttjat rekreationsområde (Heby kommun 2006, ss. 15, 23). Utöver dessa kvaliteter kan besökare njuta av tallarnas pelarsal och dess karaktär med sin upprepande rytm och storskalighet. Det är även en upplevelse att gå upp på åsen och titta ut över den omgivande naturen.

Naturtypen åstallskog är känslig för förändring av markanvändning såsom skogsbruk, täktverksamhet och exploatering. Den är även känslig för kvävedeposition, som är svårt att påverka lokalt, och igenväxning (Länsstyrelsen i Uppsala län 2016, s. 8).

NYCKELKARAKTÄRER

Öppet
Genomsiktligt
Pelarsal av tallar
Vertikal riktning

ILLUSTRATION 9. Karaktärsområdet Åstallskog följer Enköpingsåsens sträckning genom Östa naturreservat. Kartunderlag: © Lantmäteriet (2017a).

- Åstallskog
- ▬ Bilväg
- ○ ○ Vandrings slinga

BILD 24.

BILD 25.

BILD 26.

BILD 24-27. Åstallskogen följer Enköpingsåsens riktning och åsryggen höjer sig upp från det omgivande landskapet. Här växer höga tallar tätt intill varandra och bildar en pelarsal av träd med långa siktlinjer. Åstallskogen är ett välanvänt rekreationsområde med vandringsslingor och möjlighet att plocka svamp och bär.

BILD 27.

